

**Хмельницький університет управління та права
імені Леоніда Юзькова
Хмельницький місцевий осередок
Громадської організації
«Всеукраїнська асоціація кримінального права»
Кафедра кримінального права та процесу**

ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ

***збірник тез
Всеукраїнської заочної науково-практичної
конференції
(м. Хмельницький, 24 травня 2019 року)***

**ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ
2019**

*Рекомендовано до видання вченою радою
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова
Протокол №11 від 27 травня 2019 року*

- 3 36**   **Засади функціонування кримінальної юстиції** :збірник тез Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 24 травня 2019 року). – Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2019. – 86 с.

У збірнику представлені доповіді, які були подані на Всеукраїнську заочну науково-практичну конференцію «Засади функціонування кримінальної юстиції», що відбулась у Хмельницькому університеті управління та права імені Леоніда Юзькова 24 травня 2019 року.

Збірник розрахований на наукових та науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів і наукових установ, студентів, аспірантів та докторантів, практичних працівників і широкий читацький загал.

Організаційний комітет Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції «Засади функціонування кримінальної юстиції» не завжди поділяє думку учасників конференції.

У збірнику максимально точно збережена орфографія, пунктуація та стилістика, які були запропоновані учасниками конференції.

Повну відповідальність за достовірність та якість поданого матеріалу несуть учасники конференції, їхні наукові керівники, рецензенти та структурні підрозділи вищих навчальних закладів і наукових установ, які рекомендували ці матеріали до друку.

ЗМІСТ

ПРИНЦИПИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА	5
<i>БАТИРГАРЕЄВА В.С.</i> До питання закріплення рецидиву злочинів у вітчизняному законодавстві про кримінальну відповідальність.....	5
<i>ФЕСЕНКО Є.В.</i> Гуманізм як один з принципів кримінального права України.....	7
<i>НАЛУЦИШИН В.В.</i> Принципи кримінального права держав Європейського союзу.....	10
<i>ВИГОВСЬКИЙ Д.Л.</i> Проблеми визначення сутності поняття «покарання, не пов'язане з позбавленням волі».....	14
<i>ЗАХАРЧУК В.М.</i> Зарубіжний досвід кримінально-правової протидії фіктивному підприємництву.....	16
<i>МАКОВЕЦЬКА Н.Є., ЯРЕМКО Г.З.</i> Склади злочинів з альтернативними діями: окремі питання кваліфікації.....	19
<i>НІКІФОРОВА Т.І.</i> Участь релігійних організацій в реалізації завдань пробації.....	20
<i>ПЛИСЮК Н.М.</i> Злочини проти життя в системі кримінального права України.....	21
<i>РАДУТНИЙ О.Е.</i> Принцип правової визначеності у кримінальному праві.....	25
<i>ХИЛЮК С.В.</i> Кримінально-правові межі свободи вираження поглядів: стандарти Європейської конвенції про права людини.....	28
<i>ГОЛДЗІЦЬКИЙ К.А.</i> Юридична визначеність правової норми.....	30
<i>КУШНІР Я.О.</i> Особливості притягнення осіб до кримінальної відповідальності за порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї.....	31
<i>НАЛУЦИШИН В.В.</i> Злочини проти правосуддя за кримінальним кодексом Іспанії.....	34
<i>ЄРЖИЧЕК Т.А.</i> Кримінальне правопорушення - сучасна правова реалія.....	36
<i>ЖАЛОВСЬКА К.П.</i> Об'єктивна сторона зайняття гральним бізнесом в Україні.....	39
<i>ЗАГИКА Д.Д.</i> Доцільність внесення змін та доповнень в Розділ IV Кримінального кодексу України.....	41
ЗАСАДИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ	44
<i>ГЛИНСЬКА Н.В.</i> Загальна справедливість судового розгляду як коректний вимір суттєвості порушень, допущених при ухваленні підсумкового процесуального рішення.....	44
<i>ВОЛКОТРУБ С.Г.</i> Актуальні питання інституту угод в кримінальному судочинстві.....	46
<i>КЛЕПКА Д.І.</i> Окремі аспекти реалізації засади забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності в кримінальному провадженні під час досудового розслідування.....	47
<i>КРУШИНСЬКИЙ С.А.</i> Засада розумності строків кримінального провадження у трактуванні Європейського суду з прав людини.....	50
<i>ТУРОВЕЦЬ Ю.М.</i> Проблемні питання відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження.....	53
<i>ХМЕЛЕВСЬКА Н.В.</i> Участь захисника в кримінальному провадженні.....	57
<i>IRĪNA POĻEVAJA</i> Principle of fairness in the criminal procedure of the republic of Latvia.....	60

ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРАТУРИ.....	62
<i>ДУНАЄВА Т.Є.</i> Окремі питання функціонування прокуратури в нових країнах-членах ЄС.....	62
<i>НАВРОЦЬКА В.В.</i> Попередня бесіда прокурора з учасниками кримінального судочинства як спосіб його підготовки до судового розгляду.....	64
ЗАСАДНИЧІ ПОЛОЖЕННЯ КРИМІНАЛІСТИКИ.....	67
<i>КРАВЧУК О.В.</i> Щодо розвитку криміналістичної науки, як складової забезпечення державної безпеки.....	67
<i>МЕЛЬНИК Р.В.</i> Здійснення огляду місця вчинення злочину та використання технічних засобів збирання доказів.....	70
<i>НАДІЖКО М.М.</i> Загальні питання відомчих судово-експертних установ та правове регулювання їх діяльності в Україні.....	73
ЗАСАДНИЧІ ПОЛОЖЕННЯ КРИМІНОЛОГІЇ.....	77
<i>ГОЛІНА В.В.</i> Принципи кримінологічної політики в Україні.....	77
<i>КОЛОДЯЖНИЙ М.Г.</i> Засади запобігання злочинності в Україні.....	79
<i>ШРАМКО С.С.</i> Дільничні офіцери поліції як суб'єкти реалізації стратегії зменшення можливостей вчинення злочинів.....	82
<i>КАЛІНІНА А.В.</i> Реалізація принципу особистої кримінальної відповідальності та покарання особи у практичному вимірі запобігання злочинності в Україні.....	84

ПРИНЦИПИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Батургарєєва Владислава Станіславівна,
*директор Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені
 академіка В.В. Сташиса НАПрН України,
 доктор юридичних наук, старший науковий співробітник*

ДО ПИТАННЯ ЗАКРІПЛЕННЯ РЕЦИДИВУ ЗЛОЧИНІВ У ВІТЧИЗНЯНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Проблема запобігання рецидивній злочинності не є новою, адже вона постійно ставала предметом наукового осмислення. На сьогодні накопичено значний теоретичний матеріал. Але ж при всій аксіоматичності твердження про рецидивну злочинність як константу кримінальної дійсності за будь-яких часів і в будь-якій державі, її природа відрізняється своєрідністю, оскільки це навіть не окремий вид злочинів у структурі загальної злочинності, а системне утворення цієї дійсності, міцні позиції якого свідчать, з одного боку, про підвищену суспільну небезпечність рецидивної злочинності, а з другого – про необхідність постійного спостереження за її розвитком та запровадження енергійних заходів для захисту соціуму від продукування усе нової і нової злочинної агресії в широкому розумінні слова.

Більш-менш ефективно запобігання рецидивній злочинності в Україні можливе за умови встановлення чітких засад кримінологічної політики. Одним із напрямів цієї політикою є законодавча регламентація врахування при кваліфікації вчиненого випадків рецидиву злочинів.

До прийняття Основ кримінального законодавства Союзу РСР і союзних республік 1958 г. у кримінальному законі взагалі замовчувалося про інститут рецидиву злочинів. Тому складно говорити про будь-які наукові розробки з кримінального права періоду 30-50-х років, як і з інших наук кримінального циклу. Але ж практика запобігання рецидивній злочинності показала, що ефективно протидіяти їй не можна без застосування до рецидивістів спеціальних кримінально-правових заходів. Тому значною подією стало прийняття згаданих Основ кримінального законодавства Союзу РСР і союзних республік, які, по-перше, викликали необхідність внесення низки змін до виправно-трудоного законодавства (Указом Президії Верховної Ради УРСР від 26 липня 1961 р. затверджено Положення про виправно-трудоні колонії і тюрми МВС Української РСР [1], яким передбачалося створення колоній чотирьох видів режимів – загального, посиленого, суворого й особливого); по-друге закріпили поняття „особливо небезпечний рецидивіст”, хоча спочатку й не розкриваючи його зміст. Розвиток це поняття отримує у кримінальних кодексах союзних республік. На дивлячись на те, що з позиції сьогодення положення про особливо небезпечного рецидивіста розцінюються як втілення у вітчизняне законодавство ідеї про небезпечний стан особи, проте все одно, закріпивши його, законодавець у такий спосіб відверто за багато років існування тоталітарного режиму визнав проблему існування у країні рецидивної злочинності, а отже, необхідність проведення енергійної боротьби з цим явищем.

Протягом 60-80-х років у постановках Пленуму Верховного Суду ССРС неодноразово підкреслювалася необхідність посилення боротьби з рецидивною

злочинністю. За колом проблем, що порушувалися у цих документах, їх можна вважати такими, що мають комплексний характер. Так, постанови не лише наголошували на принциповій позиції судів щодо призначення рецидивістам покарання, але й приділяли увагу важливості правильного визначення видів виправно-трудоустанов для відбування позбавлення волі цими особами, особливостям застосування щодо них умовно-дострокового звільнення від подальшого відбування покарання, виявленню причин й умов, що сприяють вчиненню повторних злочинів, покращенню роботи спостережних комісій при виконках місцевих рад, органів внутрішніх справ, підприємств і організацій з трудового та побутового влаштування осіб, звільнених із місць позбавлення волі, тощо [див. 2, 3, 4, 5]. На наш погляд, в означений проміжок часу документи саме цього органу тодішньої вищої судової влади у країні відіграли значну роль у створенні сучасного бачення системи заходів боротьби з рецидивною злочинністю.

Новий етап у законодавчому регулюванні інституту рецидиву злочинів в Україні означений прийняттям у 2001 р. Кримінального кодексу України, в якому дано чітке визначення рецидиву злочинів. Разом із тим у Кодексі остаточно не вирішено питання про його розмежування з повторністю злочинів (ст. 32), оскільки останньою фактично охоплюється спеціальний рецидив. Незважаючи на це, закріплення у законі поняття про відомий практиці інститут свідчить про: а) закінчення політики замовчування проблеми, спробу надати діяльності із запобігання рецидивній злочинності законодавчо обґрунтованого й цілеспрямованого характеру; б) вироблення більш-менш єдиного підходу до визначення рецидивної злочинності; в) можливість запровадження, врешті-решт, уніфікованої практики статистичного обліку рецидивних злочинів і рецидивістів; г) активізацію подальшого наукового пошуку щодо вдосконалення впливу рецидиву злочинів на кваліфікацію вчиненого і призначення покарання. До того ж сьогодні розв'язання проблеми запобігання рецидивній злочинності в українському суспільстві є іманентною частиною будь-якої стратегії зменшення можливостей вчинення багатьох злочинів.

Література:

1. Історичний розвиток пенітенціарної системи України. URL: kvs.gov.ua/history.html (дата звернення: 07.05.2019).
2. Об устранении недостатков в деятельности судов по борьбе с рецидивной преступностью: постановление Пленума Верховного Суда СССР № 11 от 29 декабря 1965 г. с изменениями, внесенными постановлением Пленума Верховного Суда СССР от 4 дек. 1969 г. № 12. *Сб. постановлений Пленума Верховного Суда СССР за 1924-1978 гг.* Москва: Известия, 1974. С. 335-338.
3. О деятельности судов по борьбе с рецидивной преступностью: постановление Пленума Верховного Суда СССР № 2 от 18 марта 1970 г. с изменениями, внесенными постановлением Пленума Верховного Суда СССР № 9 от 27 июня 1973 г. *Сб. постановлений Пленума Верховного Суда СССР за 1924-1978 гг.* С. 338-345.
4. О судебной практике по признанию лиц особо опасными рецидивистами: постановление Пленума Верховного Суда СССР № 8 от 3 июля 1963 г. с изменениями, внесенными постановлением Пленума Верховного Суда СССР № 3 от 18 марта 1970 г. *Сб. постановлений Пленума Верховного Суда СССР за 1924-1978 гг.* С. 345-351.
5. О практике применения судами законодательства о борьбе с рецидивной преступностью: постановление Пленума Верховного Суда СССР № 4 от 25 июня 1976 г. с изменениями, внесенными постановлениями Пленума Верховного Суда СССР от 21 сент. 1977 г., 9 дек. 1982 и 16 янв. 1986 г. *Сб. постановлений Пленума Верховного Суда СССР за 1924-1986 гг.* Москва: Известия, 1987. С. 435-446.

Фесенко Євгеній Володимирович,
завідувач кафедри кримінального та адміністративного права
Академії адвокатури України,
доктор юридичних наук, професор

ГУМАНІЗМ ЯК ОДИН З ПРИНЦИПІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Гуманізм (лат. Humanus – людський, людяний)– це один з принципів права в демократичній державі, за яким визнається цінність людини та особистості, її право на свободу, вільний розвиток і виявлення своїх здібностей, утвердження пріоритету блага людини як критерію оцінки суспільних відносин, що ґрунтується на принципі рівності і справедливості [1, с. 129].

За змістом процитоване визначення дозволяє широке тлумачення принципу гуманності, яке зводиться до неприпустимості нелюдяного ставлення не лише до осіб, що притягуються до кримінальної відповідальності чи засуджуються або відбувають покарання, а й до потерпілого від злочину.

Названі принципи - це основні, провідні засади, які закріплені в нормах права і визначають побудову всієї галузі права, окремих її інститутів, правотворчу і правозастосовну діяльність. Вони мають важливе значення для здійснення кримінальної політики держави [2, с.18].

Розгляд вказаної проблеми торкається широкого кола питань, приділити увагу яким в рамках доповіді обмеженого обсягу неможливо. До того ж ці питання більш-менш досліджені науковцями. Тому автор зупиняється не стільки на позитивних аспектах принципу гуманізації, як його спотворенні в процесі законотворення і правозастосування, що призводить до трансформації принципу гуманізму у його протилежність – антигуманність[3, с.21-25]. .

На жаль, практика законотворення та правозастосування дає численні приклади антигуманізму. Показовими в цьому сенсі є зміни до статей Розділу VIIKK (Злочини у сфері господарської діяльності), внесені Законом від 15.11.2011 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності». Навіть назва цього Закону звучить парадоксально, адже ним було виключено 16 статей, в тому числі 208 (незаконне відкриття або використання за межами України валютних рахунків, 223 (порушення порядку випуску (емісії) та обігу цінних паперів), 225(обман покупців та замовників), 228 (примушування до антиконкурентних узгоджених дій)та інші. В результаті такої сумнівної декриміналізації були амністовані правопорушники, які заподіяли величезні збитки економіці держави та громадянам.

Абсолютно незрозуміле скасування кримінальної відповідальності за обман покупців та замовників. Стаття 225 КК і без того через невдалу редакцію була не ефективною, а зараз протидія таким тотально поширеним діям зведена нанівець.

Ще приклад поблажки порушникам законодавства у сфері торгівлі. Ст. 228 КК передбачала відповідальність за примушування до антиконкурентних узгоджених дій. Така норма давала змогу протидіяти штучному підвищенню або підтримуванню монопольних цін з метою усунення конкуренції між суб'єктами підприємницької діяльності в супереч вимогам антимонопольного за конодавства. Однак 11 липня 2011 р. ця стаття була виключена з КК.

Небездоганною є також остання редакція статті 227 КК, що призвело до пом'якшення відповідальності за умисне введення в обіг на ринку України (випуск на

ринок України) небезпечної продукції, адже такі діяння є поширеними і вкрай небезпечними насамперед для здоров'я людей.

Цинізм злочинців дійшов до того, що людей, які захворіли від вживання небезпечною продукції чи користування нею, добивають фальсифікованими ліками. При цьому такі явища набрали дуже значного поширення.

Не є виправданим і скасування кримінальної відповідальності за незаконне відкриття або використання за межами України валютних рахунків (ст. 208 КК). Навіть за час дії цієї норми, через використання різних способів обійти закон, а також неефективну діяльність правоохоронних органів, за межі України (в офшорні зони тощо) було переміщено мільярди валютних коштів, спустошена казна держави. *За різними оцінками, за кордоном українці зберігають від \$30 млрд до \$50 млрд. банків*[2].

Через певну недосконалість чинного законодавства та практику його застосування незадовільним є і кримінально-правий захист людського здоров'я.

Низка питань, що мають значення для запобігання необґрунтованому засудженню, надмірній криміналізації поведінки, яка вчиняється на ґрунті наркоманії, залишаються невирішеними, а саме.

Досить проблемним є питання щодо предметів зазначених злочинів, зокрема, щодо тлумачення поняття *аналогів* наркотичних засобів та психотропних речовин, вказаних у ст.307, ст. 309 та інших статтях КК.

Шляхи її вирішення викладені у попередніх роботах автора [4с.135-143].

Залишається проблемним питання щодо кримінальної відповідальності за незаконні дії з наркотичними засобами, психотропними речовинами або їх аналогами без мети збуту. Головним чином існування такої норми в КК зумовлено труднощами доведення мети збуту, а ст. 309 дає можливість не залишити такі діяння безкарними.

При цьому виникає побоювання, що притягатимуть до відповідальності за немедичне вживання наркотиків. З іншої сторони, наслідком таких дії розмірах можуть привести до неконтрольованого обігу наркотиків у значних розмірах.

Оптимальним рішенням цієї проблеми може бути часткова декриміналізація ст. 309 КК України шляхом встановлення кримінальної відповідальності лише за незаконне придбання, зберігання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту у великому чи особливо великому розмірі [5, с.277].

Не можна визнати досконалою модель складу злочинів, предметом яких є прекурсори, як вона визначена у статтях 311, 312 КК.

В результаті створена ситуація, за якої суб'єкт застосування норми мусить у всіх випадках кваліфікувати скоєні діяння за сукупністю злочинів. Такі вади закону призводять до невиправданого посилення покарання, що порушує принцип справедливості.

Що стосується дотримання цього принципу при вирішенні питання про покарання та його відбування, прояви антигуманності мають місце насамперед стосовно осіб, які підозрюються чи обвинувачуються у вчиненні злочинів або засуджені. Це може проявлятися у надмірній репресивності вживаних заходів, ігноруванні підстав звільнення від кримінальної відповідальності та покарання, порушенні прав людини під час відбування покарання тощо.

Цій проблемі приділена значна увага в юридичній літературі, при цьому науковцями висловлено слушні пропозиції, спрямовані на усунення таких недоліків [6, с.14-15; 7, с. 9-11; 8, с. 11-12;]. Є роз'яснення такого змісту і в постановках Пленуму Верховного Суду України[9].

Висновки

На мій погляд, для оптимального вирішення проблеми недопущення порушень принципу гуманізму в законотворчій та правозастосовній практиці необхідно.

1. Визначити перелік принципів і вказати при цьому принцип гуманізмув КК України. Такі пропозиції висловлювались науковцями [9, с.10; 10, с.10-11], але законодавцем так і не реалізовані.

2. Визначитись із співвідношенням категорій кримінально-правова політика та принципи кримінального права. Забезпечити співвідношення та синхронність положень вказаних категорій. При цьому кримінально-права політика має визначати напрями розвитку законодавства, а принципи – законодавчі приписи як основні положення, на які має орієнтуватись законотворення і правозастосування.

За такого підходу можна не допустити як невинуватеної декриміналізації, так і надмірної криміналізації певних діянь тощо.

3. Внести зазначені вище зміни до статей Розділу VIIKK (Злочини у сфері господарської діяльності), а також Розділу IIIKK(Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення).

4. Доцільно узагальнити практику щодо стосовно призначення покарання, умов його відбування, а також звільнення від кримінальної відповідальності та покарання з метою недопущення порушень при цьому принципі гуманності.

Література:

1.Словник юридичних термінів і понять. Навчальний посібник (за ред. професорів В.Г. Гончаренка та З.В. Ромовської): К., Юстініан, 2013

2. О. Волчков. Рахунки за кордоном – індульгенція для старихгріхів/Електронний ресурс: <http://forbes.net.ua/ua/opinions/1399588-rahunki-za-kordonom-indulgenciya-dlya-starih-grihiv>/Відкрито 4 серпня 2015 р.

3.Фесенко Є.В.Гуманізація як принцип кримінального права України. Юридична Україна - №8. К. 2018

4.Фесенко Є.В. Кримінально-правові засоби протидії злочинам проти здоров'я населення. Вісник криминологічної асоціації України. – Харків, 2012. №2

5. Фесенко Є.В. Злочини проти здоров'я населення та системи заходів з його охорони. -К.: Атіка, 2004

6. Денисова Т.А. Кримінальне покарання та реалізація його функцій. Автореф. докт. дис. – Запоріжжя-2010

7.НазімкоЄ.С. Депеналізація як елемент пенальної політики України. Автореф. канд. дис. –К.-2011

8. Філей Ю.В. Кримінально-правові санкції та їх застосування за злочини проти власності. Автореф. канд. дис. –Львів -2006.

9. Постанови Пленуму Верховного Суду України – К., 2007 Від 26 квітня 2002 р №2; від 24 жовтня 2003 р № 8 Про призначення судами кримінального покарання; від 23 грудня 2005 р. і №12

10.Гацелюк В.О. Реалізація принципу законності кримінального права України (загальні засади концепції). Автореф. канд. дис. – Львів -2005 .

11. Гнатів І.М. Принцип «non bis in idem» у кримінальному праві України. Автореф. канд. дис. – Львів -2013.

Налуцішин Віктор Володимирович,
професор кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,
доктор юридичних наук, доцент

ПРИНЦИПИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ДЕРЖАВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Принципи права не просто декларують ідеї правової політики, але також і безпосередньо здійснюють регулюючий вплив на громадян. У зв'язку з цим значний інтерес для вітчизняного законодавства в плані запозичення позитивного досвіду регулятивного впливу представляє зміст принципів кримінального права держав Європейського Союзу.

Дослідження кримінально-правових принципів у законодавстві держав Європейського Союзу дозволить глибше пізнати загальні або відмінні властивості зарубіжного права, глибше вникнути в проблеми вітчизняного права, розкрити специфіку юридико-технічних прийомів, використовуваних в конструюванні правових положень.

Принципи сучасного кримінального права різних держав багато в чому схожі. Певна уніфікованість цих принципів обумовлена тим, що вони закріплені в міжнародних правових актах. Найбільш докладно вони прописані в розділі 3 Римського статуту Міжнародного кримінального суду (1998 г.), яка називається «Загальні принципи кримінального права» [1]. Однак аналіз законодавчої регламентації принципів в конституціях і кримінальних кодексах сучасних держав дозволяє зробити висновок про те, що деякі відмінності все ж є.

У більшості випадків європейський законодавець виділяє наступні кримінально-правові принципи: принцип законності; принцип рівності перед законом; принцип справедливості; принцип гуманізму; принцип вини (винної відповідальності); принцип необхідності.

Принцип законності, відповідно до якого злочинність і караність діяння встановлюються тільки законом (*nullum crimen, null poena sine lege*), є основоположним в кримінальному праві. Даний принцип проголошений у Загальній декларації прав людини в п. 2 ст. 11: «Ніхто не може бути засуджений за злочини на підставі вчинення будь-якого діяння або за бездіяльність, яка під час його вчинення не становила злочину по національному і міжнародному праву. Не може також бути призначене суворіше покарання, ніж те, яке могло бути застосоване в той час, коли злочин було скоєно» [2]. Аналогічним чином принцип законності відображений в ч. 1 ст. 15 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 року [3], в ст. 7 Європейської Конвенції про захист прав людини і основних свобод [4].

В умовах сучасної дійсності принцип законності отримав закріплення в конституційних та кримінально-правових нормах більшості держав Європи (в країнах Балтії, Угорщини, Іспанії, Італії, Франції та ін.). Незважаючи на закріплення даного принципу його законодавче трактування в національних кримінальних кодексах різняться.

Так, у ст. 111-3 КК Франції зазначено: «Особа вважається невинною за вчинення злочину чи проступку, і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку, чи за порушення, яке не визначене регламентом» [5, с. 21].

§ 1 КК ФРН «Нема покарання без закону» проголошує: «Діяння може каратися тільки у тому випадку, якщо караність була визначена законом, що діяв до вчинення діяння» [6, с. 31]. Як зазначає професор Герберт Шуманн, § 1 КК ФРН проголошує фундаментальний принцип кримінального права, який сформульований також в ч. 2 ст. 103 німецької Конституції – Основному законі: діяння може бути караним, якщо тільки воно було визначене як караний злочин законом до його вчинення [7, с.28].

У свою чергу в § 1 ст. 1 КК Польщі відзначено, що «кримінальній відповідальності підлягає лише особа, яка вчинила діяння, заборонене під загрозою покарання законом, який діяв на час його вчинення» [8, с. 7].

В даний час кримінально-правова доктрина розширено розглядає принцип законності і включає в нього: заборону застосування закону за аналогією; достатню визначеність кримінального закону; встановлення розміру покарання в залежності від часу скоєння злочину; неможливість визнання особи винною у вчиненні злочину, а також застосування до неї кримінального покарання інакше, як за вироком суду [9, с. 54].

Принцип рівності перед законом. Суть принципу полягає в послідовному і повному вираженні рівноправності, закріпленої у Загальній декларації прав людини, Міжнародному пакті про громадянські і політичні права. Даний принцип, виходячи із зазначених вище міжнародно-правових актів, отримав своє закріплення в конституційних положеннях більшості держав ЄС, тому відтворення його в кримінальних законах визнано законодавцем недоцільним.

Відзначимо, що положення даного принципу в сфері застосування кримінального закону характеризується специфічним правовим змістом. При більш конкретному підході принцип рівності громадян перед законом чітко проявляється в притягненні особи до кримінальної відповідальності на загальних для всіх підставах, встановлення однакових вимог по відношенню до винесення вироку, загальних підстав для звільнення від кримінальної відповідальності і покарання, в однакових умовах погашення кримінально-правових наслідків - судимості. Особливість його реалізації полягає також в наступному: основні вимоги, що закріплюються в законі, повинні виключати будь-яку можливість ухилення від кримінальної відповідальності або істотного пом'якшення щодо осіб, які займають високе положення.

Принцип справедливості. Справедливість є моральний орієнтир у стосунках людей, категорією морально-правової свідомості, абстрактне вираження того, які дії людей повинні здійснюватися відповідно до права. Особливості справедливості в правовій сфері полягають в тому, що вона носить найбільш чіткий, формально-визначений характер. Принцип справедливості в даній сфері відносин відрізняється нормативно-оціночним характером, який закладений в самому змісті права. З цієї точки зору принцип справедливості - складне явище і може виражатися в різних формах. Щодо кримінально-правових відносин справедливість означає відповідність відплати кожному за його вчинки у вигляді настання тих чи інших наслідків, що визначаються характером і тяжкістю скоєного.

Принцип гуманізму. У філологічної літератури за гуманізмом розуміється «визнання цінності людини як особистості, його права на вільний розвиток і прояв своїх здібностей, утвердження блага людини як критерію оцінки суспільних відносин» [10, с. 320]. У більшості країн світу принцип гуманізму формулюється з конкретних міжнародно-правових і конституційних принципів, зокрема заборони жорстокого аморального або такого, що принижує гідності людини поводження і покарання. Так, у Загальній декларації прав людини 1948 року проголошувалося: «ніхто не може бути піддано катуванню або жорстоким нелюдським або принижуючим його гідність, поводження і покарання» (ст. 5) [2]. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 року включив аналогічне положення: «ніхто не може зазнавати катувань чи

жорстокого, нелюдського або такого, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню. Особа не має піддаватися без її вільної згоди медичним або науковим досліддам» (ст. 7) [3].

Сформульована на основі міжнародно-правових актів заборона жорстокого поводження і покарання знайшла своє закріплення в конституційних положеннях різних країн (Угорщини, Іспанії та ін.).

Слід зазначити, що в ряді випадків формулювання принципів гуманізму мають значну відмінність від міжнародно-правових приписів. Принцип гуманізму виходячи з міжнародно-правових приписів закріплюється в конституціях різних країн, визначає зміст кримінального законодавств і, як правило, знаходить своє вираження в кримінальних законах у вигляді закріпленого принципу поваги до людської гідності.

В сфері реалізації кримінального закону принцип гуманізму проявляється за допомогою регулювання відносин між суспільством, державою і людиною, між членами суспільства на основі поваги і уваги до гідності особи, створення умов, необхідних для нормального існування членів суспільства. Законодавче закріплення в кримінальному законі положення щодо забезпечення гідності людини є одним з елементів принципу гуманізму. При формулюванні принципу гуманізму законодавець виходить з положення заборони жорстоких, болісних і таких, що принижують людську гідність покарань.

Принцип вини (винної відповідальності). У міжнародно-правових і конституційних положеннях він формулюється як принцип невинуватості. Так, в ч. 2 ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права зазначається, що: «кожен обвинувачений в кримінальному злочині має право вважатися невинним, поки винність його не буде доведена згідно із законом» [3]. У ч. 2 ст. 6 Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод проголошується: «кожен обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення, вважається невинуватим, поки його винність не буде доведена відповідно до закону» [4].

Принцип вини носить універсальний характер, знаходить своє закріплення у всіх кримінально-правових системах і означає, що особа підлягає кримінальній відповідальності лише за ті суспільно небезпечні дії (бездіяльність) і суспільно небезпечні наслідки, щодо яких встановлено її. Таким чином, кримінальна відповідальність виключається за невинне заподіяння шкоди. У ряді країн (Литва, Польща, Словенія, Хорватія та ін.) принцип вини поряд з іншими безпосередньо закріплений в кримінальному законі. Так, згідно із абз.1 § 46 КК ФРН вина є підставою для призначення покарання. Інші обставини, перелічені в абз. 2 даної норми (наприклад, мотиви, цілі, погляди, що виявилися в діянні, воля, вжита на вчинення діяння, розмір порушення обов'язки і ін.), при визначенні розміру покарання мають другорядне значення [6, с. 52-53].

Разом з тим у багатьох країнах законодавці не вважають за необхідне включати в кримінальні кодекси принцип вини як галузевого принципу, виходячи з того, що він, на їхню думку, є конституційним.

Принцип необхідності. Смісловий зміст принципу необхідності полягає в тому, що держава при реалізації своїх функцій обмежена правом, законом. Європейська Конвенція про захист прав людини і основних свобод поряд з проголошенням прав і свобод встановлює і можливі межі і підстави обмеження. Зокрема, в ч. 2 ст. 8 вказується перелік таких обмежень: «Втручання публічної влади у здійснення цього права не допускається, за винятком випадків, коли це передбачено законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, громадського порядку або економічного добробуту країни, з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі, або для захисту прав і свобод інших осіб» [4].

Принцип необхідності отримав закріплення в конституціях більшості демократичних держав.

Принцип необхідності знайшов своє відображення в ч. 3 ст. 20 Основного закону ФРН: «Законодавство пов'язано конституційним ладом, виконавча влада правосуддя - законом і правом» [11].

В Конституції Португалії в ч. 2 ст. 18 закріплено положення, згідно з яким: «Закон може обмежувати права і свободи та їх гарантії тільки у випадках, спеціально передбачених Конституцією, причому обмеження повинні бути зведені до того, що необхідно для захисту інших прав або інтересів, що охороняються Конституцією» [12].

Слід зазначити, що принцип необхідності безпосередньо став формулюватися і в кримінальному законодавстві.

Практична значимість принципу необхідності полягає в тому, що в конституційному і кримінальному законодавствах безпосередньо закріплюється положення, що дозволяє обмежувати можливі спроби державного свавілля, створювати правові перешкоди зазіханням на конституційно проголошені права і свободи людини і громадянина.

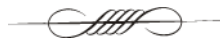
Принцип визначеності (nulla poena sine lege certa) найбільш характерний для кримінального права ФРН. Він означає, що суспільно небезпечні діяння і їх кримінально-правові наслідки в кримінальному законі повинні містити максимум визначеності. Як пишуть Й. Вессельс і В. Бойльке, «використання загальних застережень... і суто оціночних понять у кримінальному законодавстві є неприпустимим, повинна бути досить впізнаваною значимість і сфера застосування кримінально-правових норм для їх адресата. Формулювання закону повинно бути ясным для людини, щоб вона розуміла, що заборонено для того, щоб вибудовувати свою поведінку відповідно до закону. Відповідно, окремі ознаки складу злочину слід конкретно описати в законі, щоб встановити їх зміст і значення за допомогою тлумачення норми» [13, с. 29].

На закінчення відзначимо, що порівняльно-правовий аналіз принципів кримінального права має не тільки виключно важливе науково-пізнавальне, а й практико-прикладне значення. За допомогою порівняльно-правового методу законодавець будь-якої держави зможе не тільки вдосконалювати чинне кримінальне законодавство, а й привести його у відповідність з принципами міжнародного кримінального права

Література:

1. Римський статут міжнародного кримінального суду [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588 (дата звернення 03 травня 2019 року).
2. Загальна декларація прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення 03 травня 2019 року).
3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР N 2148-VIII (2148-08) від 19.10.73) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (дата звернення 03 травня 2019 року).
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17.07.97) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення 03 травня 2019 року).
5. Станіч В. С. Кримінальний кодекс Французької Республіки / під ред. В. Л. Менчинського. Переклад на українську мову – К. І. Мазуренко. – К. : ОВК, 2017. – 348 с.

6. Уголовное уложение (Уголовный кодекс) Федеративной Республики Германия: научно-практический комментарий и перевод текста закона. – 2-е изд., перераб. и доп. – Москва: Проспект, 2016. – 312 с.
7. Яценко С.С. Основні питання загальної частини кримінального права іноземних держав. Навчальний посібник. – К. : ВД «Дакор», 2013. – 168 с.
8. Станіч В. С. Кримінальний кодекс Республіки Польща/ під ред. В. Л. Менчинського. Переклад на українську мову В. С. Станіч – К. : ОВК, 2016. – 138 с.
9. Додонов В.Н. Сравнительное уголовное право. Общая часть: монография / под ред. д.ю.н., проф. С.П. Щербы. М.: Издательство «Юрлитинформ», 2010. 446 с.
10. Большой энциклопедический словарь / под ред. А.М. Прохорова. М., 2001. 1456 с.
11. Конституція ФРН [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://worldconstitutions.ru/?p=155> (дата звернення 03 травня 2019 року).
12. Конституція Португалії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://worldconstitutions.ru/?p=141> (дата звернення 03 травня 2019 року).
13. Вессельс Й., Бойльке В. Уголовное право ФРГ. Общая часть: Учебник / Под ред. Л. В. Майоровой. Красноярск: РУМЦ ЮО, 2006. 352 с.

Виговський Дмитро Леонідович,
доцент кафедри

кримінального права та процесу

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ «ПОКАРАННЯ, НЕ ПОВ'ЯЗАНЕ З ПОЗБАВЛЕННЯМ ВОЛІ»

Практика призначення кримінальних покарань в сучасній Україні свідчить про стійку тенденцію до більш широкого застосування покарань, не пов'язаних з позбавленням волі. Більш широке застосування судами покарань, альтернативних позбавленню волі (в працях науковців у галузі кримінально-виконавчого права покарання, не пов'язані з позбавленням волі часто називають «альтернативними покараннями») є, на нашу думку, свідченням відходу від радянської практики застосування покарань, коли головною у процесі реалізації кримінального покарання вважалася саме репресивна складова, а виправлення й ресоціалізація (у термінах Виправно-трудоного кодексу УРСР 1970 р. – «виправлення й перевиховання») – чимось другорядним. Побудована в 30-х роках ХХ ст. система виправно-трудоного таборів (ГУЛАГ НКВД СРСР) була створена з метою залучення фактично безкоштовної робочої сили до каторжних робіт. Такі роботи передбачали символічну оплату, але, найгірше: харчування, медичне обслуговування та побутові умови, що не відповідали й найелементарнішим потребам людини й часто ставали причиною масової загибелі засуджених. Так, за оцінкою відомого історика Д. Волкогонова з 1929 по 1953 рр. в СРСР внаслідок репресій загинуло 21,7 млн. чол. Не беручись обговорювати питання об'єктивності таких оцінок, зауважимо, що у будь-якому разі пенітенціарна система радянських часів була відверто репресивною. Відмова від ізоляції особи, винної у вчиненні злочину, крім як у випадках, коли виправлення й ресоціалізація винного без такої ізоляції не видається суду ймовірною – не лише свідчення гуманізації сучасного українського законодавства, але й є дотриманням вимог численних ратифікованих Україною міжнародних правових актів, що стосуються дотримання прав засуджених

осіб. На позитивність тенденцій більш широкого застосування альтернативних покарань вказував, зокрема, український науковець В.М. Дрьомін.

Разом з тим, відповідно до принципу невідворотності покарання, особа, що вчинила злочин, повинна понести покарання відповідно до норм кримінального закону. Зокрема, таке положення закріплене в ч.1 ст. 2 Кримінального кодексу України (далі – КК України). Відтак, у випадку, коли виправлення і ресоціалізація винної у вчиненні злочину особи можлива без ізоляції від суспільства, суд у відповідності до санкції відповідної статті Кримінального кодексу України повинен призначити покарання, не пов'язане з позбавленням волі.

І тут ми можемо зауважити проблему, яка витікає із самих положень КК України. Так, відповідно до ст. 60 КК України, арешт – це покарання, яке полягає в триманні засудженого в умовах ізоляції і встановлюється на строк від одного до шести місяців. При цьому, ряд науковців вважають, що головною відмінністю покарань, пов'язаних з позбавленням волі (позбавлення волі на певний строк і довічне позбавлення волі) є саме ізоляція винної особи від суспільства. Зокрема, на таку ознаку, як ключову, вказують українські науковці В.В. Голіна, А.Х. Степанюк. Таким чином виникає очевидна розбіжність між юридичною природою такого покарання, як арешт, і його класифікацією у якості покарання, не пов'язаного з позбавленням волі. В результаті особа, засуджена до арешту, фактично, вважається такою, що не позбавлена волі, але реальна ізоляція від суспільства протягом строку відбування арешту не дозволяє стверджувати, що право особи на свободу пересування, зокрема, не піддане обмеженням.

Не занурюючись через брак обсягу доповіді у вказану проблему достатньо глибоко, зауважимо, що у ряді країн світу покарання, подібне за своєю природою до арешту визнається «короткочасним позбавленням волі» і відноситься до покарань, пов'язаних з позбавленням волі.

На нашу думку, класифікація арешту, як одного з покарань, пов'язаних з позбавленням волі є цілком логічним і дозволить усунути протиріччя в нормах кримінального та кримінально-виконавчого права України.

Література:

1. Виправно-трудоий кодекс України [Текст] : Науково-практичний коментар / Ред. В.І. Шахун. - К. : НАВСУ, 2000. - 335 с.
2. Волкогонов Д.А. Триумф и трагедия: Политический портрет И.В. Сталина [В 2-х книгах] / Волкогонов Д.А. – Барнаул. Алтайское кн. изд-во, 1990. – 576 с.
3. Дрьомін В. Соціальні та правові підстави застосування в Україні покарань, альтернативних позбавленню волі / В. Дрьомін // Право України. – 2000. - № 6. – С.27--31.
4. Кримінальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2001. - № 25 – 26. – Ст. 131.
5. Кримінально-виконавче право України: підручник / В. В. Голіна, А. Х. Степанюк, О. В. Лисодед та ін.; за заг. ред. В. В. Голіни і А. Х. Степанюка. — Х.: Право, 2015. — 392 с.

Захарчук Віктор Миколайович,
доцент кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,
кандидат юридичних наук, доцент

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПРОТИДІЇ ФІКТИВНОМУ ПІДПРИЄМНИЦТВУ

Фіктивне підприємництво, як протиправне діяння, має місце не тільки в Україні, але і в інших державах, у тому числі й у тих, що вже тривалий час мають стабільну ринкову економіку. Однак, замість вітчизняного терміна «фіктивне підприємництво» у законодавстві багатьох зарубіжних держав вживаються поняття «шахрайські організації», «фіктивні організації» «псевдопідприємництво» та інші.

Досить часто за кордоном злочинці вдаються до таких махінацій, як створення фіктивних фірм, переказ прибутку в благодійні фонди, який не обкладається податком, приховування рахунків і підробка балансових відомостей тощо. При цьому в більшості країн із стабільною фінансовою системою для боротьби з такими організаціями вже вироблені дієві методи правового регулювання.

Є.П. Соловйов підкреслює, що іноземне кримінальне законодавство переважно розуміє під фіктивністю (фіктивними діями) в підприємстві різного роду шахрайські посягання, маніпуляції, махінації, схеми та піраміди [1, с. 15]. Зрозуміло, що для українських правників така ситуація є незвичною, оскільки національне кримінальне законодавство чітко відмежовує шахрайство від суміжних злочинів.

Дуже часто те, що у ст. 205 КК України визнається фіктивним підприємництвом, в іноземних кримінальних кодексах охоплюється складами шахрайства з фінансовими ресурсами, приховування стійкої фінансової неспроможності, незаконних дій у разі банкрутства тощо. Іноді, навіть за умови ретельного аналізу кримінально-правових норм іноземного законодавства, не можна чітко виокремити склади фіктивного підприємництва чи фіктивного банкрутства, оскільки вони передбачаються іншими складами злочинів у сфері підприємницької (господарської) діяльності, збігаються з ними або розуміються в їх контексті [2, с. 100].

Порівняльний аналіз кримінально-правового законодавства США, Великобританії, Німеччини, Швеції, Японії показує, що в зазначених країнах відсутня спеціальна норма, яка передбачає відповідальність за фіктивне підприємництво. Кримінальна відповідальність за зазначену категорію злочинів передбачена в ряді деліктів, які встановлюють відповідальність за шахрайство та зловживання довірою. Це зумовлено тим, що кримінальне законодавство деяких зарубіжних країн не кодифіковано. У цих випадках рівнозначні кримінально-правові норми можна знайти в законодавчих актах, що регламентують, наприклад, економічне законодавство [3, с. 119].

М.Ю. Ков'яров вказує, що у розвинених країнах Європи та у США відсутня кримінальна відповідальність за фіктивну підприємницьку діяльність, оскільки в цих країнах сформований і налагоджено функціонує правовий механізм, який включає в себе економічні важелі та розроблену систему цивільного і фінансово-податкового законодавства [4, с. 7].

КК Франції також не містить спеціальної статті стосовно фіктивного підприємництва, проте його кримінально-правова норма про шахрайство (ст. 313-1) включає такий елемент фіктивного підприємництва, як заподіяння майнової шкоди шляхом обману [5]. Зі змісту цієї статті випливає, що формулювання шахрайства цілком може передбачати і діяння, виділені в КК України в статтю про фіктивне підприємництво.

Також у деяких європейських країнах, як і в КК України, передбачена кримінальна відповідальність за фіктивне підприємництво. При цьому є певні відмінності у законодавчому формулюванні відповідного злочину, зважаючи на певні відмінності у правовій системі тієї чи іншої держави. Так, у ст. 209 КК Латвії передбачена відповідальність за фіктивну підприємницьку діяльність, а саме за «заснування підприємства (підприємницького товариства) з використання неправдивих відомостей для прикриття іншої діяльності, що не передбачена установчими документами» [6]. Дещо по іншому даний склад злочину сформульований у ст. 205 КК Литви, відповідно до якої «карається особа, яка від імені підприємства в офіційному звіті або заяві надала неправдиві дані про діяльність або майно підприємства, чим ввела в оману державну інстанцію, міжнародну громадську організацію, кредитора, акціонера, в наслідок чого їм було спричинено велику матеріальну шкоду» [7]. Варто зазначити, що діяння, кримінальна відповідальність за які передбачені ст. 205 КК Литви також має спільні риси з ознаками злочину, передбаченого в ст. 205-1 КК України (Підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб – підприємців).

У КК Республіки Болгарія у розділі «Злочини проти податкової системи» також є злочин схожий з фіктивним підприємництвом, передбаченим в ст. 205 КК України. Так, у статті 259 КК Республіки Болгарія передбачена відповідальність за «створення юридичної особи з вигаданою метою або заснування грошового фонду, який не здійснює або фіктивно здійснює оголошену при його реєстрації діяльність, для отримання під його прикриттям кредитів, звільнення від сплати податків, тримання податкових привілеїв чи інших майнових благ, а також здійснення забороненої діяльності» [8, с. 44].

КК Російської Федерації в ст. 173 розділу «Злочини у сфері економічної діяльності» глави VIII «Злочини у сфері економіки» передбачав відповідальність за фіктивне підприємництво. Зокрема, у цій статті була передбачена відповідальність за «створення комерційної організації без наміру здійснювати підприємницьку або банківську діяльність, що має за мету отримання кредитів, звільнення від податків, отримання іншої майнової вигоди чи прикриття забороненої діяльності, яка спричинила великий збиток громадянам, організаціям або державі» [9, с. 78]. Однак у зв'язку із відсутністю правозастосовної практики ст. 173 «Фіктивне підприємництво» практично не застосовували. У зв'язку з цим дана стаття була виключена Федеральним законом Російської Федерації від 13 липня 2010 року № 15-П.

На даний час кримінальна відповідальність за подібні злочинні діяння за кримінальним законодавством Російської Федерації настає за такими статтями КК, як ухилення від сплати податків, легалізація злочинних доходів, шахрайство тощо [2, с. 101].

У кримінальному законодавстві Білорусі, Грузії, Молдови, Азербайджану, Узбекистану вживається поняття «псевдопідприємництво». Так, відповідно до ст. 234 КК Білорусі під псевдопідприємництвом розуміється «державна реєстрація в якості приватного підприємця або створення юридичної особи на ім'я підставної особи без наміру здійснювати підприємницьку або статутну діяльність, якщо такі дії спричинили шкоду у великому розмірі або поєднані з отриманням прибутку від незаконної підприємницької діяльності у великому розмірі» [10].

Варто зазначити, що О.О. Дудоров пропонував ст. 205 КК України також назвати «Псевдопідприємництво» [11, с. 31]. Однак поки що ця пропозиція не отримала підтримки на законодавчому рівні.

Отож, у кримінальному законодавстві зарубіжних країн досліджуваний злочин існує в різних модифікаціях, що зумовлено кінцевою метою вчинення такого правопорушення. Правові положення, які передбачають відповідальність фіктивне

підприємництво (псевдопідприємництво) подібні до тих, що передбачені в ст. 205 КК України включені в кримінальні кодекси таких держав, як Азербайджан, Білорусь, Болгарія, Грузія, Латвія, Литва, Молдова. У більшості КК країн колишнього СРСР розглянутий склад сконструйований законодавцем як матеріальний, виключення становлять КК Узбекистану (ст. 179), КК Латвії (ст. 209) і КК України (ст. 205). У кримінальному законодавстві Франції Німеччини, Іспанії, Італії відсутня спеціальна норма, яка передбачає кримінальну відповідальність за фіктивне підприємництво. При цьому у вказаних країнах у дефініції шахрайства виділено окремі ознаки, що характеризують також і фіктивне підприємництво.

Література:

1. Соловьев Е.П. Теоретичні та практичні питання кримінальної відповідальності за фіктивні дії в підприємстві: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків., 2005. 19 с.
2. Пустовіт В.А. Міжнародний досвід протидії фіктивному підприємництву / Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2014. № 1. С. 99-102. [Електронний ресурс] Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/boz_2014_1_25
3. Беремкулов Б.О. Международный опыт борьбы с организованной преступностью в сфере экономики и лжепредпринимательства / Исследования в сфере борьбы с экономическими преступлениями. 2013. № 1 (2). С. 114–122.
4. Ковяров М.Ю. Уголовно-правовая характеристика лжепредпринимательства: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. М., 2008. 16 с.
5. Уголовный кодекс Франции [Электронный ресурс] / Правовой портал: библиотека Пашкова. Режим доступа: <http://constitutions.ru/archives/5859/5>.
6. Уголовный кодекс Латвийской Республики от 8 июля 1998 года [Электронный ресурс] / Latvijas Republikas tiesību akti. Режим доступа: <http://likumi.lv/doc.php?id=88966>
7. Уголовный кодекс Литовской Республики [Электронный ресурс] [Электронный ресурс] Режим доступа: http://www.pravo.vuzlib.su/book_z794_page_35.html
8. Уголовный кодекс Республики Болгария / науч. ред А.И. Лукашова. С.-Пб.: Юрид. центр Пресс, 2001. 298 с.
9. Волженкин Б.В. Преступления в сфере экономической деятельности (экономические преступления). С.-Пб.: Юрид. центр Пресс, 2002. 539 с.
10. Уголовный кодекс Республики Беларусь от 9 июля 1999 года [Электронный ресурс] / Эталон-On-line. Режим доступа: http://etalonline.by/?type=text&regnum=НК9900275#load_text_none_1
11. Дудоров О.О. Вибрані праці з кримінального права Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2010. 952 с.

*доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
 юридичного факультету
 Львівського державного університету внутрішніх справ
 кандидат юридичних наук
Яремко Галина Зіновіївна
 доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
 юридичного факультету
 Львівського державного університету внутрішніх справ
 кандидат юридичних наук, доцент*

СКЛАДИ ЗЛОЧИНІВ З АЛЬТЕРНАТИВНИМИ ДІЯННЯМИ: ОКРЕМІ ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ

У Кримінальному кодексі (далі – КК) України є численні норми, які описують об'єктивну сторону посягання вказівками на діяння, які названі як альтернативні. Необхідність аналізу питання кваліфікації посягань у випадках, коли вчинено кілька з таких альтернативно названих діянь (закінчених та незакінчених), обумовлено наявністю двох протилежних векторів у правозастосовній практиці. По-перше, це вектор щодо кваліфікації кількох альтернативних діянь щодо одного і того ж предмета як єдиного злочину. По-друге, це кваліфікація таких діянь як сукупності злочинів.

Проілюструємо неоднакові правозастосовні підходи на прикладі складу злочину, описаного в ч. 1 ст. 263 КК України. Йдеться про носіння, зберігання, придбання, передачу чи збут вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв без передбаченого законом дозволу.

Так, вироком Коростенського міськрайонного суду Житомирської області від 13 лютого 2007 року [1] Особа_1 засуджено за сукупністю злочинів: ч. 1 ст. 263 та ч. 2 ст. 15– ч. 1 ст. 263 КК України. Особа_1 визнано винним у тому, що 13 вересня 2006 року незаконно придбав поліетиленовий пакет з вибуховою речовиною промислового виробництва бризантної дії нормальної потужності (тротилову шашку типу ТЛ-1155 г) та вибуховою речовиною металльної дії – порохом (вагою 720 г), які придатні для застосування за призначенням, і які незаконно носив, зберігав при собі без передбаченого законом дозволу та намагався їх збути. Але свій злочинний намір не довів до кінця за обставин, що не залежали від його волі, оскільки був затриманий працівниками міліції. При цьому ухвалою колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 18 березня 2008 року вирок стосовно Особа_1 змінено та виключено зайву кваліфікацію його дій за ч. 2 ст. 15 – ч. 1 ст. 263 КК України.

В іншій же аналогічній справі вироком Ленінського районного суду м. Донецька від 23 квітня 2010 року [1] Особа_2 засуджено за ч. 1 ст. 263 КК України та за ч. 2 ст. 15 – ч. 1 ст. 263 КК України. Так, Особа_2 визнано винним у тому, що він 29 січня 2010 року в м. Донецьку придбав 58 бойових припасів, які переніс до свого місця проживання, став зберігати без передбаченого законом дозволу. 30 січня 2010 року Особа_2 намагався збути вказані бойові припаси Особа_3, однак злочинний намір не зміг довести до кінця, оскільки був затриманий працівниками міліції. При цьому ухвалою колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Вищого спеціалізованого суду України від 13 січня 2011 року касаційну скаргу прокурора щодо неправильної кваліфікації дій засудженого та неправильного застосування кримінального закону в частині призначення покарання задоволено частково. Зокрема, доводи прокурора щодо виключення кваліфікації дій Особа_2 за ч. 2 ст. 15 – ч. 1 ст. 263 КК України як зайвої визнані необґрунтованими.

На лице – неоднакове застосування норм кримінального права. Оцінюючи правильність того чи іншого вектора у правозастосуванні, необхідно пам'ятати про поділ у теорії кримінального права складів злочинів за кількістю їх конститутивних ознак на прості та складні. Складним є склад злочину, якому характерна наявність декількох ознак кожного виду або декількох різновидів ознак, що можуть замінити одна одну. Серед таких, зокрема, власне склади злочинів, щодо яких у диспозиції статті названо декілька альтернативних діянь. Граматична конструкція складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 263 КК України, чітко вказує саме на альтернативні суспільно небезпечні діяння щодо бойових припасів: носіння, зберігання, придбання, виготовлення, ремонт, передача чи збут. При цьому вчинення злочину при одночасній наявності декількох альтернативних ознак не означає, що має місце сукупність, оскільки: порушується один і той же об'єкт, діяння вчиненні щодо одного і того ж предмета, що, врешті охоплюється єдиним умислом винного (про свідчить незначний розрив у часі між діяннями винного). Тобто має місце один злочин, фактична ж наявність декількох із альтернативних ознак є лише свідченням підвищеної суспільної небезпеки посягання, що може бути враховано при призначенні покарання (як ступінь тяжкості вчиненого злочину – п. 3 ч. 1 ст. 65 КК України).

Загальноприйнятим у науці кримінального права є також те, що злочин зі складним складом (із альтернативними ознаками) вважається закінченим з моменту наявності хоча б однієї із таких ознак. А тому той факт, що винний вчинив зберігання відповідних предметів без передбаченого законом дозволу, а також замах на їх збут на кваліфікацію вчиненого не впливає.

Отож, вчинення декількох дій (закінчених та незакінчених), які альтернативно названі у нормі, утворюють єдиний злочин, якщо при цьому порушується один і той же об'єкт, діяння вчиненні щодо одного і того ж предмета, що, врешті охоплюється єдиним умислом винного (про свідчить незначний розрив у часі між діяннями винного).

Література:

1. Єдиний державний реєстр судових рішень України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Search?sort=False>.

Нікіфорова Тетяна Іванівна,

доцент кафедри кримінального права та процесу

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,

кандидат юридичних наук, доцент

УЧАСТЬ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАВДАНЬ ПРОБАЦІЇ

Поняття «пробація» розглядається у декількох значеннях [1, с. 82–83; 2, с. 152]. Найбільш прийнятною серед вчених-криміналістів та законодавців видається концепція пробації як методу роботи із злочинцями. Саме таке розуміння пробації знайшло свої відображення у міжнародних документах, зокрема у Рекомендації Комітету Міністрів державам-членам про Правила Ради Європи про пробацію (прийнятій Комітетом Міністрів 20 січня 2010 р.) та національному законодавчі багатьох держав. У Правилах пробація передбачає широке коло видів діяльності і заходів виховного впливу, включаючи нагляд, контроль і надання допомоги, які спрямовані на залучення засудженого у громадське життя, а також на забезпечення безпеки суспільства. Таким чином акцент у даному визначенні робиться не на формальних ознаках чи каральній

функції, а на кінцевій меті, якою є ресоціалізація злочинця та гарантування безпеки суспільства [1, с. 83].

У цьому аспекті актуальною є співпраця органів пробації та релігійних організацій. Європейські країни мають значний досвід у цій сфері. З'явлення пробації в Європі пов'язане саме з місіонерською діяльністю Церкви у сері допомоги правопорушникам та в'язням. Так, у Великобританії пробація неформально з'явилася у 1876 році, коли товариство тверезості англіканської церкви отримало невелику суму пожертвувань від волонтера Фредеріка Райнера з метою створення фонду для призначення місіонерів, які допомагали правопорушникам у пошуку роботи. Першим таким місіонером став Джордж Нельсон, який почав співпрацювати з магістратським судом Саусварку. Також у Франції з другої половини XIX ст. лише декільком товариствам, які займалися християнською благодійною діяльністю, було офіційно дозволено надавати підтримку злочинцям під час і після їх ув'язнення [3, с. 102].

Україна також має певний досвід співпраці держави та релігійних організацій у сфері ресоціалізації засуджених. На загальнодержавному рівні такими організаціями зокрема є Душпастирська рада з питань релігійної опіки в пенітенціарній системі України, Християнська Міжконфесійна Місія «Духовна і благодійна опіка в тюрмах», Асоціація реабілітаційних центрів України та інші. Цими та іншими релігійними організаціями, а також окремими церквами в багатьох містах України створено реабілітаційні центри для колишніх засуджених, проводиться соціально-виховна робота із засудженими у місцях позбавлення волі, а також із особами, звільненими з місць позбавлення волі, здійснюється сприяння у пошуку місця роботи та проживання. Ефективність діяльності релігійних організацій у цій сфері підтверджується як статистичними даними, так і дослідженнями науковців [4; 5; 6; 7]. Так серед осіб, які проходили реабілітацію у християнських центрах 90 відсотків не вчиняють повторних злочинів [5].

Сьогодні відповідні християнські організації в Україні готові співпрацювати з органами пробації, їх представники та капелани готові виконувати функції волонтерів пробації. Маючи значний досвід роботи із засудженими та колишніми засудженими, вони здатні надавати дієву допомогу працівникам органів пробації як у здійсненні нагляду за відповідними особами, так і у проведенні соціально-виховної роботи з особами, засудженими до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, реалізації пробаційних програм щодо осіб звільнених від відбування покарання з випробуванням. При здійсненні пенітенціарної пробації (підготовки до звільнення осіб, засуджених до обмеження волі та позбавлення волі) співпраця органів пробації з релігійними організаціями є не просто бажаною, а необхідною, адже їх досвід у цій сфері важко переоцінити.

Формальний підхід державних органів до здійснення пробації нівелює саму концепцію пробації. Тому ефективність застосування пробації в Україні напряму залежить від зацікавленості усіх учасників в досягненні мети пробації. Якщо усі члени українського суспільства не будуть прагнути до ресоціалізації осіб, які вчиняють злочини жодні найкраще розроблені заходи не дадуть результату і мета забезпечення безпеки суспільства не буде досягнута. Вважаю, що сьогодні найбільш мотивованими у цьому напрямку є саме релігійні організації та їх потенціал має бути у повному обсязі використаний при реалізації державної політики у сфері пробації.

Ефективність діяльності християнських релігійних організацій та церков у сфері ресоціалізації засуджених осіб та протидії злочинності пояснюється саме зміною світогляду, а не просто зниженням ризиків прояву девіантної поведінки. Формування в людей на основі Слова Божого світоглядних орієнтирів щодо сенсу життя, місця людини в цьому світі та її відносин з Богом, усвідомлення власної гріховності та зіпсованості,

пробудження ширшої віри та прийняття Ісуса Христа як особистого Спасителя кардинально та остаточно змінює світогляд людей. Така людина не просто не вчиняє злочинів в майбутньому, а, як вже було вказано, повертається або наvertsється до повноцінно життя та стає соціально корисною. Тому взаємодія з релігійними організаціями має неабиякий потенціал у досягненні мети пробації. Представники релігійних організацій, які працюють у сфері протидії злочинності, тюремні капелани цілком відповідають усім вимогам, що ставляться до волонтерів пробації — здатність до волонтерської діяльності на добровільній, безоплатній основі з врахуванням мотивації та досвіду роботи.

Звичайно будь-яка співпраця органу пробації з релігійними організаціями та церквами може здійснюватися лише за добровільної згоди суб'єкта пробації, враховуючи право особи на свободу віросповідання.

Література:

1. *Алексєєв І. С.* Історико-правовий розвиток та законодавча регламентація поняття «пробація». *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. Вип. 5. Том 2. 2017. С. 82–85.
2. *Ягунов Д. В.* Що стоїть на заваді створення служби пробації в Україні? (до питання про створення національної моделі пробації). *Актуальні проблеми європейської інтеграції*. Вип. шостий / за ред. Д. Ягунова. Одеса : Фенікс, 2011. С. 146–173.
3. *Ягунов Д. В.* Європейські правила пробації: переклад, тлумачення та допоміжні матеріали. Одеса : Фенікс, 2013. 236 с.
4. *Калашник Н. С.* Взаємодія інституцій держави та громадянського суспільства в реалізації політики внутрішньої національної безпеки (приклад Данії). *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. Серія «Державне управління»*. 2018. № 1. С. 75–80.
5. *Виноградов В. В.* Українське євангельське капеланство. *Протестанти — надбання України (короткий огляд)*. Асоціація «Поклик». К., 2017. 34с.
6. *Палій М. В.* Пробація та капеланство як нові перспективи взаємодії державних та релігійних інститутів у протидії злочинності в Україні. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2015. № 1 (4). С. 355–367.
7. *Палій М. В., Коренюк А. А.* Нормативно-правове забезпечення взаємодії органів пробації з релігійними організаціями у запобіганні рецидивним злочинам неповнолітніх. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 1. С. 277–280.

Плисюк Наталія Миколаївна,

доцент кафедри кримінального права та процесу

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова ,

кандидат юридичних наук, доцент

ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ЖИТТЯ В СИСТЕМІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Проблема злочинів проти життя завжди була й залишиться однією з найважливіших та значущих проблем суспільства, одним із факторів його дестабілізації. Саме відношення однієї людини до життя іншої визначає і ступінь цивілізованості суспільства. Право людини на життя є універсальним, загально визнаним природним правом людини і громадянина, яке закріплено в міжнародно-правових актах та в Конституціях багатьох держав світу. Вбивство вважається найтяжчим злочином проти особи.

Відповідно до ст. 3 Загальної декларації прав людини 1948 р. це право здобуло своє закріплення у статтях 3 і 27 Конституції України У ст. 3 зазначено, що людина, її життя і здоров'я визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. І тому згідно цієї статті кожна людина має невід'ємне право на життя. Гарантією цього є те, що ніхто не може бути свавільно позбавлений цього права. В ст. 27 наголошується, що кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань. Тому можна стверджувати, що саме держава відповідає перед людиною за забезпечення цього права, прийнявши на себе обов'язок захищати життя людини.

З огляду на вказане вище, проведення дослідження питань щодо системи злочинів проти життя людини за кримінальним правом України, видається актуальним.

Важливими для формулювання висновків щодо цієї проблематики мають дослідження українських та зарубіжних вчених дореволюційного та радянського періодів розвитку правової науки: Н.В. Рейнгард, О.А. Берлін, В.Ф. Кириченко, Г.А. Кригер, А.Ф. Коні, І.І. Слуцький, М.М. Паше-Озерський, М. І. Загородников, В.М. Козак, С.В. Бородін, В.П. Діденко, А.Б. Сахаров, М.П. Берестовий, І.С.Тишкевич, В.І.Ткаченко,Т.І. Шавгулідзе, І.Якубович, М.Д. Шаргородський, М.І. Бажанов, Ю.В.Баулін, В.І. Борисов, В.К. Грищук, В.О. Навроцький, П.П. Андрушко, В.В. Сташис, Є.В. Фесенко, М.І. Мельник, В.М. Куц, М.І. Гатаулін, А.Ф. Істомін.

У науковій літературі з кримінального права в даній сфері залишаються гострими питання, які потребують як теоретичного осмислення, так і розробки практичних пропозицій щодо їх вирішення.

Суттєве значення в частині охорони особи, її прав та свобод має кримінальне законодавство, яке покликане попереджувати вчинення найбільш суспільно небезпечні посягання на особу. Одним із таких посягань є вбивство, котре віднесене законодавством до категорії особливо тяжких злочинів. Норми права, які регулюють кримінальну відповідальність за вчинення вбивства, процес розслідування даного виду злочинів, повинні одноманітно застосовуватися усіма правоохоронними органами на території країни, що і забезпечить належну охорону життя людини. Кваліфікація вбивств нерідко викликає труднощі на практиці і суперечки серед теоретиків кримінального права. Охорона життя людини є завданням кримінального права (ст. 2 Кримінального кодексу України).

Кримінально-правові норми, що охороняють життя людини, є, мабуть, найбільш значущими, в порівнянні з тими, які охороняють інші конституційні права і свободи, що ще раз підтверджує, що охорона життя людини є найвищою цінністю суспільства. Положення кримінального закону в частині кримінально-правового захисту особи поширюються на всіх людей (як біологічних істот), які перебувають на території України в будь-якій якості та громадян України, які перебувають на території інших держав. Це означає, що встановлення кримінальної відповідальності за злочини, пов'язані з посяганням на життя людини є універсальним, оскільки захищає всіх людей як біологічних істот від злочинних посягань.

Для кримінального закону не має значення вік потерпілої особи, її стать, соціальний статус, громадянство, наявність захворювання, осудність чи неосудність. Кримінальний закон однаково захищає пенсіонерів, дітей, інвалідів, психічно хворих та ін.

Злочини проти життя людини становлять велику суспільну небезпеку. Вони спрямовані на позбавлення найбільш цінного, що є в кожній людини – її життя, стають трагедією для рідних і близьких, наслідки безповоротні, заподіяна шкода ніколи не може підлягати відшкодуванню. До таких злочинів Кримінальний Кодекс України у Розділі 2 Особливої частини відносить різні види умисних вбивств, вбивство через необережність, доведення до самогубства, погрозу вбивством.

Кримінальний кодекс України 2001 року розширив кількість складів злочинів проти життя у порівнянні з Кримінальним кодексом 1960 року, в якому було вісім складів умисних вбивств при обтяжуючих обставинах (зараз чотирнадцять таких вбивств).

Та не можна стверджувати, що система злочинів проти життя людини обмежується лише складами таких злочинів, які закріплені Розділом 2 Особливої частини Кримінального кодексу України, адже на життя людини посягають і діяння, передбачені іншими Розділами Особливої частини Кримінального кодексу України. Це має місце у випадках, коли посягання на такі об'єкти пов'язано із спричиненням шкоди й іншим об'єктам кримінально-правової охорони. Так, наприклад, до таких складів злочинів можна віднести: посягання на життя державного чи громадського діяча (ст.112), посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця (ст.348), посягання на життя журналіста (ст. 348-1), посягання на життя судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя (ст. 379), посягання на життя захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги (ст. 400). Тому очевидним є, що система злочинів проти життя людини згідно Розділу 2 Особливої частини Кримінального кодексу України не є досконалою, потребує детального аналізу та вдосконалення.

Проблема відповідальності за вбивство, незалежно від його видів, нерозривно пов'язані з визначенням самого поняття «життя людини», з чітким встановленням моментів початку і кінця цього фізіологічного стану, виникає потреба у визначенні критеріїв початкового і кінцевого моменту життя людини. До теперішнього часу як у науці кримінального права, так і в слідчій практиці не знайшло свого однозначного вирішення питання про те, з якого ж саме моменту людина стає суб'єктом права на життя. Також викликає багато питань в процесі застосування закону про кримінальну відповідальність вчинення вбивства шляхом бездіяльності. Багато інших аспектів кримінально-правового регулювання злочинів проти життя людини теж залишаються не достатньо дослідженими.

Кількість злочинів проти життя людини, що вчиняються в Україні, як і в будь-якій країні, і питома вага цих злочинів є основним показником правової стабільності та юридичного благополуччя держави.

Література:

1. Загальна декларація прав людини 1948 року (прийнята 10.12.1948 р.) // https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015
2. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254 к / 96–ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30, ст.141.
3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341–14 // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26, ст.131.
4. Кримінальний кодекс України: Затверджений Законом від 28.12.1960 року № 2000-05 // Відомості Верховної Ради України. – 1961, №2, ст.14.

Радутний Олександр Едуардович,
доцент кафедри кримінального права № 1
Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого
кандидат юридичних наук, доцент

ПРИНЦИП ПРАВОВОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

Будь-яка особа перед тим, як вчинити певні юридично значущі дії, повинна мати можливість на підставі положень чинного законодавства знати та передбачати заздалегідь, до який правових наслідків такі дії можуть привести. Реалізації такої можливості сприяє принцип правової визначеності, який є невід'ємною складовою принципу верховенства права, що, у свою чергу, визнається і діє в Україні відповідно до ст.8 Конституції України. Одним з елементів принципу правової визначеності є забезпечення передбачуваності правових ситуацій та правовідносин, у зв'язку з чим текст закону має бути чітким, зрозумілим та недвозначним настільки, щоб повною мірою забезпечити легкість з'ясування його змісту у контексті відповідного права або обмеження.

Запозичений у право Європейського співтовариства з правових систем Німеччини та Франції, принцип правової визначеності знаходить своє втілення у рішеннях ЄСПЛ та Конституційного суду України.

Так, у справі «Стіл та інші проти Сполученого Королівства» (Case of Steel and others v. The United Kingdom, рішення від 23.09.1998 р.) [3] ЄСПЛ зазначає, що усе право, чи то писане, чи неписане, повинно бути достатньо чітким, щоб дозволити громадянину, якщо виникне потреба з належною порадою, передбачити певною мірою за певних обставин наслідки, які може спричинити певна дія.

Конституційний суд України у рішенні від 29 червня 2010 р. у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) абз.8 п.5 ч.1 ст.11 Закону України «Про міліцію» зазначив, що одним із елементів верховенства права є принцип правової визначеності, у якому стверджується, що обмеження основних прав людини та громадянина і втілення цих обмежень на практиці допустиме лише за умови забезпечення передбачуваності застосування правових норм, встановлених такими обмеженнями(абз.3 п.п.3.1 п.3 мотивувальної частини)[1]. А у рішенні від 22 вересня 2005 р. № 5-рп/2005 у справі про постійне користування земельними ділянками вказав, що із конституційних принципів рівності і справедливості випливає вимога визначеності, ясності і недвозначності правової норми, оскільки інше не може забезпечити її однакове застосування, не виключає необмеженості трактування у правозастосовній практиці і неминуче призводить до сваволі (абц. 2 п.п. 5.4 п. 5 мотивувальної частини)[2].

Принцип правової визначеності повною мірою кореспондується з такою ознакою злочину, як протиправність (передбаченість у законі), та втілюється у відповідних нормах КК України, відповідно до яких підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, *передбаченого* цим Кодексом (ч.1 ст.2 КК України), а злочином є *передбачене* цим Кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину (ч.1 ст.11 КК України). У практичній площині це означає, що кримінальній відповідальності може підлягати тільки та особа, щодо ознак поведінки якої та ознак складу злочину встановлена повна тотожність, а не більша або менша схожість.

На жаль, ознаки окремих злочинів за чинним КК України та практика застосування відповідних статей його Особливої частини вступають у протиріччя між

собою та з вказаним принципом, що або не дозволяє передбачити юридичні наслідки певних дій (бездіяльності), або розмиває межі об'єктивної сторони кримінальних правопорушень.

В тексті КК України словосполучення *«загибель людей»* вживається в якості обов'язкової ознаки основного складу, кваліфікуючої або особливо кваліфікуючої ознаки об'єктивної сторони злочинів, відповідальність за які передбачена ч.3 ст.110, ч.2 ст.114-1, ч.2 ст.194, ч.3 ст.194-1, ст.196, ст.236, ст.237, ч.2 ст.238, ч.2 ст.239, ч.3 ст.239-1, ч.4 ст.240, ч.2 ст.241, ч.2 ст.242, ч.2 ст.243, ч.1 ст.244, ч.2 ст.245, ч.2 ст.252, ч.1 ст.253, ч.3 ст.258, ч.1 ст.259, ч.5 ст.260, ст.264, ч. 2, 3 ст.265, ст.265-1, ч.2 ст.266, ст.267, ч.4 ст.267-1, ч.2 ст.269, ч.2 ст.270, ч.3 ст.270-1, ч.2 ст.271, ст.272, ст.273, ст.274, ст.275, ч.3 ст.276, ч.3 ст.277, ч.3 ст.278, ч.3 ст.279, ч.3 ст.280, ч.3 ст.281, ч.3 ст.282, ст.283, ст.291, ч.3 ст.292, ч.2 ст.294, ч.2 ст.325, ст.326, ст.327, ч.2 ст.347, ч.2 ст.347-1, ч.2 ст.352, ч.2 ст.378, ч.3 ст.399, ч.2 ст.411, ч.2 ст.412, ч.3 ст.414, ст.415, ст.417, ч.2 ст.439, ч.2 ст.446.

Згідно з роз'ясненнями Верховного суду України (зокрема, відповідно до положень п.21 ППВСУ «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини проти безпеки виробництва» № 7 від 12.06.2009 р.) під загибеллю людей (множина) рекомендується розуміти загибель хоча б однієї людини (однина). Представники науки у численних дослідженнях та коментарях підтримують й тиражують такий підхід, і практика його запроваджує. Таким чином, у більше ніж шестидесяти випадках (в окремих статтях вказана ознака згадується як в основному, так і у кваліфікованому складі злочину) пропонується розуміти під одним явищем (множина) його протилежність (однина), що є грубим порушенням принципу правової визначеності та ігноруванням такої ознаки злочину, як протиправність (передбаченість у законі, що є необхідною умовою кваліфікації, тобто встановлення тотожності між її фактичною та юридичною підставами).

Наведене викривлення знаходить своє обґрунтування у тезі про те, що охороні підлягає життя навіть однієї людини. Можливо, останнє якимось би й спрацьовувало у якості виправдання недотримання чітких вимог закону, якби в інших випадках, зокрема, в ч.2 ст.286 («Порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами») та ч.3 ст.447 («Найманство») КК України, не використовувалася однина щодо загибелі людини, а у ч.3 цієї статті особливо кваліфікуючою ознакою не виступала множина (загибель людей), чим законодавець довів свою обізнаність у їх нетотожності. Так само, як й щодо однини відносно загибелі тварини – ч.1 ст.299 («Жорстоке поводження з тваринами»).

Використання в одних випадках однини, а в інших – множини, не залишає вибору, крім буквального застосування закону відносно вказаних ознак. У випадку загибелі тільки однієї людини злочини з наведеного переліку слід кваліфікувати як незакінчені, припинені на стадії замаху, що відповідно до положень ч.3 ст.68 КК України обмежить розмір найбільш суворого виду їх покарання його двома третинами.

Простий і справедливий вихід з розглядуваної ситуації полягає у наступному: необхідно суворо дотримуватися вимог закону (в тому числі, кваліфікувати без підмін понять хоч би з благою метою), викорінювати хибну практику, переглянути винесені вироки (інколи ситуацію необхідно й довести до абсурду), а з метою захисту життя кожної людини замінити словосполучення *«загибель людей»* на *«загибель людини»* у відповідних відмінках.

КК України не може в однакових ситуаціях передбачати різний ступень захисту людини залежно від її статі. Адекватність захисту має відбиватися у використанні словосполучення *«потерпіла особа»*, яке охоплює представників жіночої та чоловічої статі, а у перспективі й третього гендеру.

Між тим, в одних випадках чинний КК України використовує поняття «потерпілий» (чоловічий рід), а в інших – «потерпіла особа» (як чоловічий, так і жіночий рід). Свого часу в ст.117 КК України 1960 року вказівка лише на «потерпілу» (жіночий рід) давала підстави вважати потерпілою особою від зґвалтування тільки особу жіночої статі без будь-яких розширювальних тлумачень на користь осіб чоловічої статі.

З урахуванням ознаки протиправності (передбаченості) та на підставі принципу правової визначеності необхідно прийти до неупередженого висновку, що законодавець ставить хлопчика у випадку його викрадення або незаконного позбавлення волі (ч.2 ст.146 КК України) під більшу охорону, ніж дівчинку – «... ті самі діяння, вчинені щодо малолітнього [чоловічий рід]», або замасковано закріплює стан речей, за який жінка повинна бути матеріально залежна і це для неї є нормою, але по відношенню до чоловіка така залежність утворить кваліфікуючу обставину – «... дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені ... особою, від якої потерпілий [чоловічий рід] був у матеріальній чи іншій залежності ...» (ч.2 ст.149, ч.2 ст.303 КК України). Так само, згідно до нормативно закріпленої позиції законодавця, необхідно публічно просити пробачення тільки у потерпілого чоловічої статі (п.1 ч.2 ст.76 КК України), або в якості пом'якшуючої обставини враховувати аморальну поведінку тільки з боку потерпілого-чоловіка (п.7 ч.1 ст.66 КК України).

Розширене тлумачення поняття «потерпілий» (тобто розуміння під чоловічим родом як осіб чоловічої, так і жіночої статі) є неможливим з огляду на вищенаведені(ст.117 КК України 1960 р.) та інші аргументи (ч.2 ст.134 чинного КК України – «... смерть потерпілої», «неповнолітній» та «неповнолітня» – ч.3 ст.152 КК України в ред. до 12.01.2019 р., «малолітній» та «малолітня» – ч.4 ст.152 КК України в ред. до 12.01.2019 р. тощо).

Як й у попередньому випадку вбачається необхідним застосування закону саме у тих визначеннях, які він надає, тобто кваліфікувати так, як це прямо передбачає закон, без підмін та розширювальних тлумачень в один або інший (чоловічий або жіночий) бік, переглянути винесені вироки (так само довести ситуацію до абсурду, якщо не вдається вирішити її по-іншому, з метою встановлення справедливого підходу та недопущення порушень у майбутньому),але надалі у КК України внести зміни та у всіх відповідних випадках вживати словосполучення «потерпіла особа», «неповнолітня особа» або «малолітня особа», які однаково будуть поширюватися як на осіб жіночої, так і чоловічої статі, стверджуючи їх гендерну рівність та однакову захищеність перед законом.

Література:

1. Рішення Конституційного суду України № 17-рп/2010 від 29 червня 2010 р. у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу восьмого пункту 5 частини першої статті 11 Закону України "Про міліцію", справа № 1-25/2010 // [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v017p710-10/> – Заголовок з екрану.
2. Рішення Конституційного суду України № 5-рп/2005 від 22 вересня 2005 р.у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 92, пункту 6 розділу X "Перехідні положення" Земельного кодексу України (справа про постійне користування земельними ділянками), справа № 1-17/2005 // [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-05/> – Заголовок з екрану.
3. Справа "Стіл та інші проти Сполученого Королівства" (Case of Steel and others v. the United Kingdom) // [Електронний ресурс] – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_106/ – Заголовок з екрану.

*Хилюк Світлана Володимирівна,
керівник Магістерської програми з прав людини
Українського католицького університету,
кандидат юридичних наук, доцент*

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ МЕЖІ СВОБОДИ ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ: СТАНДАРТИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ ПРО ПРАВА ЛЮДИНИ

Поширеною є думка, що правові позиції, які б стосувалися матеріальних кримінально-правових питань, у практиці Європейського суду з прав людини (надалі - ЄСПЛ) зустрічаються вкрай рідко або й відсутні взагалі. Разом з тим, ЄСПЛ у своїх рішеннях нерідко торкається кримінально-правової тематики, визначаючи зміст та обсяг прав людини, гарантованих різними статтями Конвенції. Прикладом може слугувати практика за ст. 10 «Свобода вираження поглядів» Конвенції.

Застосовуючи трискладовий тест, у кожному конкретному випадку ЄСПЛ визначає, чи притягнення особи до кримінальної відповідальності становило пропорційне втручання у реалізацію свободи вираження поглядів. До уваги береться: законність, наявність легітимної мети; необхідність у демократичному суспільстві. У результаті проведеного аналізу ЄСПЛ робить та аргументує висновок, чи притягнення особи до кримінальної відповідальності становило порушення права людини, тим самим визначаючи його обсяг та вказуючи на допустимі кримінально-правові межі свободи вираження поглядів.

Під кримінально-правовими межами свободи вираження поглядів пропонується розуміти легітимне застосування кримінально-правових заходів за одержання та передавання інформації та ідей, які заподіюють істотну шкоду правоохоронюваним об'єктам. Відповідно до тексту Конвенції свобода вираження поглядів включає три компоненти: свободу дотримуватися своїх поглядів; свободу одержувати інформацію та ідеї; свободу передавати інформацію та ідеї. Про кримінально-правові межі ми говоримо лише в контексті двох останніх форм свободи вираження поглядів, так як думки, почуття, емоції, внутрішні переконання є поза сферою дії кримінального права. Напротивагу дотриманню своїх поглядів, одержання та передавання інформації та ідей може охоплюватися об'єктивною стороною ряду складів злочинів (наприклад, ч. 2 ст. 109, ст. 110, 144, 161, 182, 238, 258-2, 259, 297, 300, 301, 328, 330, 338, 436, 436-1 КК тощо) У цих випадках держава обмежує свободу вираження поглядів шляхом встановлення кримінальної відповідальності за передавання/одержання окремих видів інформації чи ідей. Сам по собі факт встановлення такої відповідальності, як правило, не порушує стандарти Конвенції, так як свобода вираження поглядів не є абсолютною і держави користуються певною свободою розсуду у визначенні її меж. Однак, як неодноразово наголошував ЄСПЛ, свобода розсуду держави у цій сфері не є необмеженою (ECtHR, Hertel v. Switzerland, § 46), а повинна здійснюватися з дотриманням певних умов, щоб відповідні обмеження були легітимними.

Про легітимність кримінально-правових меж свободи вираження варто говорити на двох рівнях: на рівні законодавства (встановлення кримінальної відповідальності за вираження окремих поглядів) та правозастосування (застосування відповідної кримінально-правової норми у конкретній справі). Перше передбачає, що криміналізація відповідного діяння повинна узгоджуватися з міжнародними стандартами прав людини. Друге означає, що застосування кримінально-правових норм до особи у конкретній

ситуації повинно відповідати вимогам законності та бути необхідним у демократичному суспільстві відповідно до стандартів Конвенції.

На рівні законодавства в Україні виникають обґрунтовані сумніви щодо відповідності стандартам Конвенції криміналізації виготовлення, поширення, використання комуністичної символіки (ст. 436-1 КК України). В інших випадках встановлення кримінальної відповідальності за передавання, одержання інформації та ідей питання щодо легітимності відповідних меж свободи вираження поглядів постає на етапі застосування відповідної кримінально-правової норми, сама ж по собі кримінально-правова заборона не свідчить про порушення стандартів Конвенції.

Яскравим прикладом актуальності та складності визначення межі між сферою допустимої реалізації свободи вираження поглядів та сферою дії кримінально-правової заборони стала відома справа Руслана Коцаби, в якій постало питання: чи заклики бойкотувати мобілізацію це – реалізація свободи вираження поглядів чи діяння кримінально-каране. Власне в таких ситуаціях стандарти, сформульовані у практиці ЄСПЛ, можуть і повинні бути мірилом легітимності кримінально-правових меж свободи вираження поглядів.

На практиці це означає, що суди застосовуючи вище перелічені статті КК України, у тих випадках коли об'єктивна сторона інкримінованого особі діяння полягала у передаванні/одержанні інформації чи ідей, у кожному конкретному провадженні повинні впевнитись, що притягнення особи до кримінальної відповідальності є не лише законним, а й необхідним у демократичному суспільстві відповідно до стандартів Конвенції. Згідно підходів ЄСПЛ до уваги у вирішенні цього питання варто брати: (а) контент (зміст) виражених поглядів, ідей; (б) суцільний контекст, в якому відбувається вираження поглядів; (в) потенційна аудиторія; (г) здатність прямо чи опосередковано заподіювати шкоду правоохоронюваним об'єктам; (д) форму об'єктивації відповідних поглядів чи ідей назовні (має значення в окремих випадках). Крім того, ЄСПЛ наголошує, що відстоювання іншої позиції, ніж офіційна, саме по собі, не є підставою для переслідування, як і той факт, що висловлені погляди можуть шокувати, бути неприємними (ECtHR, *Handyside v the United Kingdom*).

Коротко підсумовуючи ключові правові позиції ЄСПЛ щодо допустимості втручання держави у свободу вираження поглядів кримінально-правовими засобами, варто виділити таке: (1) Притягнення до кримінальної відповідальності за поширення поглядів, які не охороняються Конвенцією, не може визнаватися порушенням ст. 10 Конвенції. До таких належать заперечення Голокосту (рішення про прийнятність у справах *Geraudy v. France*, *M'Bala M'Bala v France* тощо), розпалювання релігійної, національної ворожнечі чи ненависті тощо (рішення про прийнятність у справах *Pavel Ivanov v Russia*, *Belkacem v Belgium*, *Norwood v United Kingdom* тощо). У цій категорії справ ЄСПЛ визнає заяви неприйнятними з огляду на те, що такі «погляди» є несумісними з цілями Конвенції (ст. 17). (2) Притягнення до кримінальної відповідальності за публічне висловлення власної позиції щодо оцінки окремих історичних подій, яка не містить возвеличення чи виправдання насильства, нетерпимості не є необхідним у демократичному суспільстві. (ECtHR (GC), *Perinchech v. Switzerland*; ECtHR, *Güçlü v. Turkey*). У цих справах мова йшла про оцінку масового вбивства вірмен на території Османської імперії у 1915 році. (3) Притягнення до кримінальної відповідальності за використання комуністичної символіки порушує гарантії, передбачені ст. 10 (ECtHR, *Vajnai v. Hungary*). (4) Притягнення до кримінальної відповідальності за так звану «сепаратиську» пропаганду, заклики до насильства, дискримінації певної групи населення може визнаватися необхідним у демократичному суспільстві або непропорційним втручанням у свободу вираження поглядів залежно від конкретних умов вчинення діяння (ECtHR, *Sürek v. Turkey*; ECtHR, *Leroy v. France*;

ECtHR, Karataş v. Turkey; ECtHR, Vejdeland and Others v. Sweden; Jersild v. Denmark). Одним з ключових факторів, який впливає на рішення у такій категорії справ є, чи здатні відповідні висловлювання спричинити шкоду. (5) Притягнення до кримінальної відповідальності за одержання та передавання інформації з обмеженим доступом (наприклад, державної таємниці) відповідає стандартам ст. 10 Конвенції, однак держава повинна виконувати ряд вимог щодо правового режиму відповідної інформації (ECtHR, Observer and Guardian v. United Kingdom; ECtHR, VERENIGING WEKLAND BLUF! v. the Netherlands; ECtHR, Hadjianastassiou v. Greece).

Підсумовуючи, можна окреслити такі шляхи врахування стандартів ст. 10 Конвенції у визначенні кримінально-правових меж свободи вираження поглядів: (1) Зміст та обсяг свободи вираження поглядів, передбачений Конвенцією належить врахувати у криміналізації діянь, які полягають у передаванні/одержанні інформації та ідей. Притягнення особи до кримінальної відповідальності на підставі статей КК, які порушують легітимні межі свободи вираження поглядів, встановлені Конвенцією, є порушенням прав людини. (2) У кожному випадку коли мова йде про притягнення до кримінальної відповідальності за одержання/передавання певної інформації чи ідей суди повинні встановити, де легітимна межа між свободою вираження поглядів та сферою дії кримінально-правової норми. Міжнародні стандарти прав людини, в першу чергу ті, що сформульовані у практиці ЄСПЛ, можуть слугувати мірилом легітимності. (3) У випадку коли суд, аналізуючи матеріали провадження на підставі стандартів Конвенції, доходить висновку, що притягнення особи до кримінальної відповідальності у цих конкретних обставинах не є необхідним у демократичному суспільстві, то це означає, що особа діяла в межах свободи вираження поглядів, а відтак її діяння не є протиправним, що в свою чергу свідчить про відсутність такої обов'язкової ознаки складу злочину як діяння.

Голдзіцький Казимир Адамович,

доцент кафедри кримінального права та процесу

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ЮРИДИЧНА ВИЗНАЧЕНІСТЬ ПРАВОВОЇ НОРМИ

26 лютого 2019 р. Конституційний Суд України (далі – КСУ) ухвалив рішення за №1-р/2019 щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 368² Кримінального кодексу України (далі – КК), яким визнав, що ця правова норма не відповідає Основному Закону і є неконституційною. Приймаючи таке рішення КСУ обґрунтував, що ст. 368²КК не відповідає принципам юридичної визначеності, тобто ясності і недвозначності, що унеможлиблює її однакове застосування в правозастосовній практиці, призвести до необмеженості трактування.

У своїх рішеннях Європейський суд з прав людини неодноразово наголошував, що норма права не може розглядатися як право, якщо її не сформульовано достатньо чітко. Будь-яке правопорушення має бути чітко визначене в законі і особа може знати з формулювання відповідного припису за які дії або бездіяльність її може бути притягнуто до кримінальної відповідальності. Цей же суд у своїх рішеннях наголошує про те, що закон має бути достатньо доступним, чітко сформульованим і передбачуваним у своєму застосуванні для того, аби виключити будь-який ризик свавілля зі сторони органів кримінальної юстиції.

В свою чергу Венеціанська комісія на пленарному засіданні, яке відбулося 25-26 березня 2011 року наголошує, що нормативна визначеність є одним із неодмінних елементів верховенства права.

Отже Конституційний Суд України дійшов висновку, що стаття 368²КК України не відповідає вимозі юридичної визначеності, як складовій конституційного принципу верховенства права (ч.1, ст. 8 Конституції України), оскільки диспозиція зазначеної статті КК України сформульована недостатньо чітко і допускає неоднозначне її розуміння, тлумачення та застосування.

Зміст юридичної визначеності охоплює такі вимоги до закону:

1. його текст має бути легкодоступним;
2. закон має бути проголошений наперед до його застосування;
3. бути передбачуваним щодо його наслідків;
4. сформульований з достатньою мірою чіткості, що дає можливість особі скеровувати свою поведінку;
5. закон, яким надаються певні повноваження державному органу, повинен вказати чітко й зрозуміло на обсяг таких повноважень.

Література:

1. Конституція України. ЗУ від 28.06.1996 р. № 254к/96 // Відомості Верховної Ради України, 1996, № 30, ст. 141.
2. КК України – чинне законодавство зі змінами та доповненнями 4 березня 2019 року: (офіційний текст). – К. Паливода А. В. 2019. – 264 с. – (Кодекси України)
3. Микола Хавронюк.Щодо юридичної визначеності антикорупційних положень Кримінального кодексу України. Юридичний вісник України, 29 березня – 4 квітня 2019 року, №13. (1238)

Кушнір Ярослав Олександрович,
старший викладач кафедри конституційного
адміністративного та міжнародного права
факультету правоохоронної діяльності
НАДПСУ

ОСОБЛИВОСТІ ПРИТЯГНЕННЯ ОСІБ ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ПОРЯДКУ В'ЇЗДУ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНУ ТЕРИТОРІЮ УКРАЇНИ ТА ВИЇЗДУ З НЕЇ

Внаслідок збройної агресії Російської Федерації з порушенням міжнародно-правових норм було окуповано невід'ємну частину України. Але, що найбільш важливо, відірваними від України залишилися громадяни України, які постійно проживають на цій території. Частина з них не підтримує окупації і покладає сподівання на те, що Україна докладе максимум зусиль для відновлення територіальної єдності, захисту їхніх громадянських прав і свобод. У зв'язку з цим виникла об'єктивна необхідність нормативного врегулювання статусу тимчасово окупованих територій.

Верховною Радою України було прийнято нові закони та внесено зміни до вже діючих законодавчих актів. Зокрема, визначальними нормативно-правовим актом, спрямованим на врегулювання цього аспекту суспільних відносин є Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15 квітня 2014 р.[1]Відповідно до Прикінцевих та перехідних положень цього Закону внесено зміни до Кримінального кодексу України, в наслідок чого його було доповнено ст. 332-1 «Порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з нею»[3] та до Кодексу України про адміністративні

правопорушення, який доповнено ст. 204-2 «Порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з нею»[4].

Таке рішення було неоднозначно сприйнято у наукових колах вітчизняних вчених-правознавців. Так, Ю.О. Данилевська у своїх роботах вказує на недотримання принципів криміналізації при встановленні кримінальної відповідальності за порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї, що не тільки не дозволяє ефективно використовувати цю норму, а й вимагає її виключення з КК [2].

Ми підтримуємо думку вчених щодо невдалої юридичної конструкції даної норми через те, що розмежування злочину та адміністративного правопорушення виглядає досить умовним, проте не погоджуємось з пропозицією щодо виключення даної статті з Особливої частини КК. Так, дійсно виникають проблеми у застосуванні чинних редакцій ст. 332-1КК [3] та 204-2 КУпАП [4]. Це тягне за собою негативні наслідки, зокрема, необґрунтоване розширення дискреційних повноважень правоохоронних органів, оскільки не виключається кардинально різна оцінка схожих діянь, вибіркоче застосування норм права, що є загрозою порушення прав і свобод людини та громадянина, незаконного притягнення до кримінальної відповідальності.

Тому досить актуальним є питання формування і розроблення практичних рекомендацій для судово-слідчих працівників при застосуванні даних статей на основі дослідження юридичного складу діянь, передбачених вказаними статтями.

Розміщення законодавцем ст. 332-1 КК у розділі XIV КК «Злочини у сфері охорони державної таємниці, недоторканності державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації»[3], слідує логіці законодавця, дозволяє визначити родовим об'єктом досліджуваних діянь саме суспільні відносини у сфері забезпечення охорони державної таємниці, недоторканності державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації. Видовим об'єктом досліджуваних злочинів виступає конкретизована частина родового об'єкту, а саме суспільні відносини у сфері забезпечення недоторканності державних кордонів. Основним безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 332-1 КК [3], є суспільні відносини у сфері забезпечення нормативного порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї, тоді як додатковим обов'язковим безпосереднім об'єктом є інтереси держави.

Ст. 204-2 КУпАП міститься у Розділі 15 КУпАП «Адміністративні правопорушення, що посягають на встановлений порядок управління» [4]. Відповідно, родовим об'єктом даного правопорушення є саме встановлений порядок управління. При цьому слід зауважити, що ні в самому Кодексі, ні в інших чинних нормативно-правових актах України поняття «встановлений порядок управління» не розтлумачується. Видовий об'єкт вбачається нами у сфері суспільних відносин, що забезпечують дотримання міграційного законодавства та належного порядку проходження прикордонного контролю. Безпосереднім об'єктом даного правопорушення виступають суспільні відносини, які забезпечують встановлений законодавцем порядок здійснення контролюючих процедур при здійсненні в'їзду на тимчасово окуповану територію України чи виїзду з неї, визначений ст. 10 згаданого нами Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» [1], та іншими підзаконними нормативно-правовими актами : Порядком в'їзду на тимчасово окуповану територію та виїзду з неї, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 4 червня 2015 року № 367 та «Тимчасовим порядком контролю за переміщенням осіб через лінію зіткнення у межах Донецької та Луганської областей», затвердженого наказом першого заступника керівника Антитерористичного центру при СБУ (керівника АТО на території Донецької та Луганської областей) від 14.04.2017 № 222-ОГ .

Таким чином, відмінність між об'єктами вказаних діянь насправді полягає у різному характері суспільної небезпечності діяння, хоча традиційно розмежування схожих злочинів та адміністративних правопорушень відбувається за ступенем суспільної небезпечності.

Для інкримінування злочину необхідно встановити, що існує небезпека заподіяння шкоди (або загрози заподіяння шкоди) недоторканності державних кордонів через недотримання порядку в'їзду-виїзду на/з тимчасово окупованих територій України, що нерозривно поєднується із завданням чи загрозою завдання шкоди інтересам держави; тоді як правопорушення здійснює посягання саме на встановлений порядок контрольно-перевірочних процедур при здійсненні перетину адміністративної межі, лінії зіткнення чи розмежування.

Об'єктивна сторона складу злочину, передбаченого ст.332-1 КК та складу правопорушення, передбаченого ст.204-2 КУпАП - це активні дії в одній із двох форм: 1) в'їзд на тимчасово окуповану територію України з порушенням встановленого порядку; 2) виїзд з тимчасово окупованої території України в порушення встановленого порядку.

Об'єктивна сторона в зазначених складах є подібною, тому розмежування злочину та адміністративного правопорушення за ознаками об'єктивної сторони не вбачається можливим.

Суб'єктивна сторона злочину характеризується прямим умислом, а також такою ознакою суб'єктивної сторони як мета - заподіяння шкоди інтересам держави.

Мета характеризує внутрішнє ставлення особи до суспільно небезпечних наслідків вчинюваного нею діяння, що не включені до юридичного складу досліджуваного нами кримінального правопорушення, адже законодавець конструює склад злочину як формальний. Визначивши зазначену мету щодо порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї, законодавець конкретизував можливе психічне ставлення суб'єкту злочину до вчинюваного ним діяння, яке повинно характеризуватися прямим умислом.

Суб'єктивна сторона розглядуваного адміністративного правопорушення включає як умисна або необережна форма вини, без встановлення факультативних ознак, які мають значення для кваліфікації даного діяння. Відповідно, можна говорити про ще одну підставу розмежування досліджуваних протиправних діянь – форму вини.

Суб'єктами вчинення обох діянь є фізичні осудні особи, які досягнули шістнадцятирічного віку до моменту вчинення протиправних діянь.

Кваліфікуючими ознаками, які доцільно співставляти, є ті, що пов'язані зі спеціальним суб'єктом. Оскільки кваліфікованим та особливо кваліфікованим складом злочину передбачено наступні спеціальні суб'єкти: групою осіб (за попередньою змовою) чи службовою особою – частина 2 статті 332-1 ККУ [3] та організована група для частини 3 цього ж злочину відповідно. Тоді як кваліфікованим складом частини 2 статті 204-2 КУпАП [4] передбачено скоєння діяння групою осіб або особою, яку протягом року було піддано адміністративному стягненню за вчинення правопорушення, передбаченого основним складом правопорушення.

Таким чином, можна дійти висновку, що досліджувані нами протиправні діяння, хоча й володіють рядом схожих ознак, проте не дозволяють розглядати їх як суміжні, оскільки вони є різними не лише за ступенем, й за характером суспільної небезпечності.

Критеріями розмежування основних складів діянь, передбачених ст. 332-1 КК [3] та ст. 204-2 КУпАП[4], виступають:

об'єкт на який здійснюється посягання або завдається шкода діянням,
суб'єктивна сторони в частині форми вини та виділення мети, як обов'язкової ознаки суб'єктивної сторони необхідної для кваліфікації злочину.

Для кваліфікованих складів доцільно звернути увагу й на питання спеціального суб'єкта.

При цьому наголошуємо, що дані підстави розмежування мають теоретичний характер та існує об'єктивна необхідність в розробленні практичних рекомендацій судово-слідчим працівникам для уникнення колізій даних норм у правозастосуванні.

Література:

1. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України особливого правового режиму на цій території: Закон України від 15 квітня 2014 р. / Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1207-18>(дата звернення - 07.05.2019 р.)

2. Данилевська Ю.О. Порухення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї / Ю. О. Данилевська // Порівняльно-аналітичне право. – 2014. - № 8. – С. 165- 168.

3. Кримінальний Кодекс України / Офіційний сайт Верховної Ради України. URL:<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення - 08.05.2019 р.)

4. Кодекс України про адміністративні правопорушення /Офіційний сайт Верховної Ради України. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>(дата звернення - 08.05.2019 р.)

Налуцішин Володимир Вікторович,

асистент кафедри кримінального права та процесу

*Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,
магістр права*

ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ПРАВОСУДДЯ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ КОДЕКСОМ ІСПАНІЇ

Злочини проти правосуддя за законодавством зарубіжних країн відіграють значну роль у захисті прав, свобод та інтересів людини і громадянина. В наш час все більше науковців приділяють увагу порівняльному аналізу кримінального законодавства європейських та інших країн [1; 2]. Беручи до уваги той факт, що сучасна державна політика України щодо адаптації законодавства формується як складова правової реформи та спрямована на забезпечення обов'язкового врахування вимог законодавства ЄС під час нормопроекування, видається актуальним акцентувати увагу на порівняльних кримінально-правових дослідженнях, результати яких, на наш погляд, позитивно впливатимуть на існуючі в Україні інтеграційні процеси.

Як відмічає В. М. Додонов, при аналізі законодавства окремих країн щодо встановлення кримінальної відповідальності за злочини проти правосуддя: «в переважній більшості країн світу законодавець розглядає суспільні відносини у сфері здійснення правосуддя як самостійний родовий об'єкт посягання» [2, с. 472].

Це означає, що для законодавця є характерним виокремлення окремої групи злочинів, які забезпечують захист у сфері правосуддя. Назва цих розділів законів про кримінальну відповідальність указує на охорону саме правосуддя та пов'язаних із ним суспільних відносин.

В цьому аспекті, на нашу думку, вартий уваги Кримінальний кодекс королівства Іспанія, прийнятий 23 листопада 1995 р., та який містить у собі розділ XX «Про злочини в сфері правосуддя». У ньому встановлено покарання за вчинення 27 злочинів проти відправлення правосуддя. Злочини включені в 9 глав: 1) про службові зловживання; 2) про невиконання обов'язку попередження злочинів чи їх переслідування; 3) про

приховування; 4) про самосуд; 5) про безпідставне обвинувачення і донос і про симуляцію злочинів; 6) про завідомо неправдиві показання свідка; 7) про перешкоджання правосуддю і професійну несправедливість; 8) про невиконання покарання; 9) про злочини проти правосуддя Міжнародного кримінального суду [3].

В зазначених главах КК Іспанії є склади злочинів, які як подібні так і не притаманні КК України.

До подібних можна віднести склади злочинів, які передбачають відповідальність за: навмисне винесення незаконного вироку або рішення (ст. 446); завідомо неправдиві показання в судовому процесі (ст. 458); не повідомлення важливих фактів свідками, експертами та перекладачами (ст. 460); порушення умов виконання свого вироку (ст. 468); втечу з місця ув'язнення (ст. 469) та інші [3].

До відмінних варто віднести наступні склади злочинів: відмова судді чи магістрату винести вирок без законної причини (ст. 448); нез'явлення офіційно викликаної особи до Суду або Трибуналу в кримінальному процесі (ст. 463); дача свідком завідомо неправдивих показань в судовому процесі Міжнародного кримінального суду (ст. 471¹) та інші [3].

Характерним є те, що в переважній більшості випадків суб'єкт складів злочинів, передбачених в розділі XX «Про злочини в сфері правосуддя» КК Іспанії, є спеціальним (суддя, магістрат, свідок, експерт, перекладач та інші). Водночас іспанський законодавець передбачає ряд складів злочинів суб'єкт вчинення якого є загальним. Так, наприклад, загальним суб'єктом злочину проти правосуддя є особа, яка для реалізації свого законного права, діючи поза законних шляхів, використовує насильство, залякування або застосування сили (ст. 455). Також загальним суб'єктом злочину проти правосуддя можна вважати особу, яка усвідомлюючи хибність безпідставно звинуватить іншу особу у вчиненні кримінального правопорушення чи безпідставно заявить про себе як про вину чи потерпілу особу у кримінальному правопорушенні (ст.ст. 456, 457) [3].

Як підсумок варто зазначити, що система норм злочинів проти правосуддя за законодавством Іспанії та України має як принципово схожі так і відмінні риси.

Крім того, стає тенденцією виокремлення злочинів проти правосуддя, які спрямовані на забезпечення діяльності Міжнародного кримінального суду. Причому такий підхід реалізовується через визначення конкретних злочинів або через встановлення примітки, що дія Закону про кримінальну відповідальність розповсюджується для захисту діяльності Міжнародного кримінального суду.

Література:

1. Зубкова В. И. Уголовное законодательство европейских стран: сравнительно-правовое исследование. М.: Юрлитинформ, 2013. 328 с.
2. Сравнительное уголовное право. Особенная часть: монография / под общ. и науч. ред. С. П. Щербь. М.: Юрлитинформ, 2010. 544 с.
3. Станіч В. С. Кримінальний кодекс Королівства Іспанія / під ред. В. Л. Менчинського. Переклад на українську мову О. В. Лішевської. К.: ОВК, 2016. 284 с.

*Єржичек Таліна Анатоліївна,
студентка юридичного факультету
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова*

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ - СУЧАСНА ПРАВОВА РЕАЛІЯ

Станом на сьогодні актуальності набуває необхідність виділення кримінального правопорушення (далі - к.пр.) як одного із різновидів правопорушень. Незважаючи на це, необхідно констатувати той факт, що не було комплексного дослідження цієї проблеми. Так, в наукових дослідженнях активно обговорюються питання щодо виділення різновидів к.пр., проте ґрунтовним аналізом самої категорії к.пр. займаються тільки окремі науковці. Тому, аналізуючи кримінально-правову доктрину, можна дійти до висновку, що к.пр. - це суспільно небезпечне, протиправне, винне, каране діяння (дія чи бездіяльність), передбачене кримінальним законом, вчинене суб'єктом к.пр.. Щодо чинного кримінального законодавства, то у ньому в свою чергу також задекларовано наявність поняття к.пр., що об'єднує в собі злочин та кримінальний проступок.

Зокрема, саме поняття к.пр. з'явилося із часу затвердження Президентом України у 2008 році Концепції реформування системи кримінальної юстиції [1], а також у статті 215 КПК України 2012 р., у якій цей термін та його різновиди використані, однак не надано їхнє визначення [2]. Звідси слідує, що на законодавчому рівні поняття к.пр. закріплено, але не надано його визначення і чіткої класифікації, а тому в практиці к.пр. фактично прирівнюються до злочину. Однак з 1 січня 2020 року вступить в силу закон про кримінальні проступки, який визначає поняття к.пр. та його поділ на злочини та кримінальні проступки [3]. Щодо цього, то законодавець для формулювання поняття к.пр. використав статтю 11 чинного КК України, замінивши лише при цьому поняття "злочин" на "к.пр." [4]. Вбачається, що із прийняттям вищенаведеного закону та набранням ним чинності ми отримаємо вирішення розглядуваної правової проблеми, проте не все так беззаперечно врегульовано, як виглядає на перший погляд.

Про це, зокрема, свідчить Концепція публічних правопорушень (далі - Концепція), яка розроблена членами громадської організації «Львівський форум кримінальної юстиції». Її автори пропонують здійснити комплексну реформу чинного кримінального, кримінального процесуального та законодавства про адміністративній дисциплінарні правопорушення України. В тексті Концепції звертається увага на те, що відповідальність за "публічні правопорушення" в Україні регламентується нормами, які стосуються злочинів, адміністративних проступків, дисциплінарних правопорушень. А тому, пропонується створити та прийняти єдиний Кодекс публічних правопорушень, який покликаний замінити КК України, КУпАП та низку інших нормативно-правових актів. Тобто, мова йде про консолідацію, систематизацію, уніфікацію тисяч правових норм, їх узгодження ще з десятками тисяч актів. Не менш важливим є те, що поняття "публічне правопорушення" у Концепції не розкрито, проте наведено класифікацію цих правопорушень. Відтак, усі публічні правопорушення поділяються на три види – місцеві правопорушення (порушення), проступки та злочини. [5].

Враховуючи це, можна зробити висновок про те, що місцеві правопорушення є відповідниками таких, передбачених чинним законодавством видів правопорушень, як: адміністративні, проступки – злочинів невеликої тяжкості, а самі злочини – злочинів середньої тяжкості, тяжких та особливо тяжких. Тому, поняття "публічне правопорушення" є ширшим за поняття "к.пр.", оскільки перше включає в себе "адміністративні правопорушення, проступки та злочини", а друге лише "проступки та злочини".

Зважаючи на вищенаведену інформацію, можна сміливо констатувати той факт, що можливість та доцільність об'єднання злочинів, адміністративних і дисциплінарних

правопорушень єдиною категорією публічних правопорушень та визначення вичерпного кола відповідних діянь на основі такого критерію як "спрямованість проти публічних прав та інтересів держави, суспільства, юридичних та фізичних осіб" є доволі дискусійними з теоретичних позицій і потребуватиме подолання значних прикладних проблем. Оскільки, багато запитань в наукових колах та серед практиків породжує пропозиція авторів Концепції також визнати публічними і дисциплінарні правопорушення. Можливо, дисциплінарна відповідальність зовні схожа на публічну, однак, трудове право належить до приватноправових галузей права, а говорячи про загальне розуміння правової природи дисциплінарної відповідальності, то вона має приватноправовий, а не публічно-правовий характер.

Так, за вчинення дисциплінарного правопорушення до винної особи відповідно до трудового законодавства можуть бути застосовані догана або звільнення. Однак, дисциплінарна відповідальність окремих категорій працівників (державні службовці, судді, прокурори, військовослужбовці) відрізняється своїм змістом від "загальної дисциплінарної відповідальності", а саме суб'єктами вчинення протиправних діянь та суб'єктами притягнення до відповідальності, порядком здійснення накладення дисциплінарних стягнень тощо. Тобто, в цьому випадку характер дисциплінарної відповідальності таких працівників набуває ознак публічно-правового. Хоча, з іншого боку мета та завдання дисциплінарної відповідальності, і в першому, і в другому випадках полягає в тому, щоб забезпечити ефективне, належне виконання працівником своїх трудових (посадових) обов'язків відповідно до вимог законодавства.

Тому, об'єднання злочинів, адміністративних та дисциплінарних правопорушень в одну категорію публічних правопорушень видається не зовсім методологічно виправданим. Звідси, вважаю за доцільне об'єднати терміном «кримінальне правопорушення» злочини та більшість адміністративних правопорушень, які не наділені управлінським характером, оскільки вони є кримінальними за своєю природою. Адже, суспільна небезпечність як здатність правопорушення заподіювати чи реально створювати загрозу заподіяння істотної шкоди, притаманна і злочинам, і адміністративним правопорушенням. Також, це обґрунтовується і тим, що по відношенню до к.пр. лише адміністративні правопорушення своєю структурою є найбільш наближеними до складів злочинів.

Так, ці посягання мають однакову правову природу, а відповідальність, яка за них нині встановлена, сутнісно не відрізняється одна від одної – вона має каральний характер, виконує також охоронну функцію і цією своєю якістю слугує запобіганню правопорушенням. Зокрема, майже всі адміністративні стягнення (окрім попередження та штрафних балів) за змістом збігаються з кримінальними покараннями, за строком чи розміром дуже часто не поступаються останнім (типовим прикладом в цьому випадку є адміністративний арешт, який Європейський суд з прав людини у своїх рішеннях фактично прирівнює до кримінального покарання). Спільною ознакою стосовно кримінальної та адміністративної відповідальності є також і негативні правові наслідки для винної особи.

Так, для кримінальної відповідальності передбачений інститут судимості, на противагу цьому, адміністративна відповідальність де-юре не передбачає цього інституту, а де-факто основний прояв інституту судимості полягає в тому, що повторне протягом року вчинення порушення є кваліфікуючою ознакою багатьох складів адміністративних правопорушень та обставиною, що обтяжує відповідальність за адміністративне правопорушення. Тобто, вплив судимості на кваліфікацію посягання та покарання в разі вчинення нового злочину – так само характерний і для адміністративної відповідальності. Тому, адміністративні правопорушення за своєю природою є к.пр., відповідальність за які настає в "адміністративному" порядку.

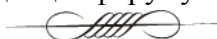
Звідси, к.пр. об'єднуватиме в своїй структурі власне злочини (злочини середньої тяжкості, тяжкі та особливо тяжкі злочини) та кримінальні проступки (злочини невеликої тяжкості та неуправлінські адміністративні правопорушення). Це в свою чергу дасть змогу забезпечити учасникам адміністративного процесу – і потерпілому, і винуватому – всі гарантії прав, які притаманні кримінальному процесу.

Досліджуючи зміст та основні положення Концепції варто зауважити також на тому, що більшість європейських країн (за виключенням, зокрема, Данії та Швеції, що передбачають лише один вид кримінально-караного діяння - злочин) давно дійшли висновку, що у сфері кримінального права не може бути лише одного різновиду караних діянь - злочину, причому не лише за їх тяжкістю, а й за ступенем покарання та правовими наслідками для винної особи. Проте, порівнюючи прийнятий закон про кримінальні проступки приходимо до висновку, що він закріплює двочленну класифікацію злочинного діяння на злочини та проступки, що характерно для кримінальних кодексів багатьох країн Європи, зокрема, Німеччини, Австрії, Литви, Польщі, Іспанії, Італії. Натомість Концепція задекларувала тричленну класифікацію злочинного діяння на порушення, проступки та злочини, що є характерним для кримінальних кодексів таких європейських держав, як Швейцарія, Франція, Бельгія.

Враховуючи вище проаналізоване, варто зробити висновок про те, що правові умови сьогодення нашої держави вимагають корінних змін для врегулювання питання, що передбачає визначення поняття "к.пр." та його класифікації. Тому, найбільш доцільним та прогресивним в своєму розвитку для України є підхід, що передбачає двочленну структуру к.пр., яка включає в себе злочини та кримінальні проступки. Так, цей підхід за своєю суттю є масштабною кримінально-правовою реформою (можна говорити і про комплексну кримінально-адміністративну реформу), яка потребує чимало зусиль, часу, фінансових ресурсів та "людського капіталу", однак саме в цьому випадку мета й справді виправдовує засоби.

Література:

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 лютого 2008 року «Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів»: Указ Президента України від 08.04.2008 р. № 311/2008 / Верховна Рада України: офіційний веб-сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/311/2008>
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI / Верховна Рада України: офіційний веб-сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/4651-17>
3. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень від 20.04.2018 р. № 2543-VIII / Верховна Рада України: офіційний веб-сайт. – [Головна. Законотворчість. Законопроекти. Пошук за реквізитами. Картка законопроекту.] – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63928
4. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III / Верховна Рада України: офіційний веб-сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2341-14>
5. Львівський форум кримінальної юстиції. – Концепція реформування законодавства про публічні правопорушення в Україні. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lfcj.com.ua/концепція-форуму/>

Жаловська Катерина Павлівна,
*студентка 3 курсу юридичного факультету
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова*

ОБ'ЄКТИВНА СТОРОНА ЗАЙНЯТТЯ ГРАЛЬНИМ БІЗНЕСОМ В УКРАЇНІ

Окремі аспекти кримінально-правової та кримінологічної характеристика організації азартних ігор, особливості розслідування таких діянь були предметом наукових досліджень Д. Гетманцева, О. Дудорова, Г. Дюби, Є. Ковтуна, І. Медицького, М. Палія, Н. Петричко, А. Політової, А. Савченка, З. Топорецької, В. Топчія та інших.

Метою цієї роботи є з'ясування особливостей об'єктивної сторони злочину передбаченого ст.203-2 Кримінального кодексу України, з'ясування недоліків в чинних нормативно-правових актах, які регулюють це питання для розробки теоретичних та практичних пропозицій вдосконалення законодавства.

У кримінальному кодексі до грудня 2010-го року не було норми, яка передбачала покарання за ведення грального бізнесу. Криміналізація даного діяння відбулась Законом "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення законодавства про заборону грального бізнесу в Україні" який ввів у Кримінальний Кодекс (далі КК) статтю 203-2; диспозиція названої норми є банкетною, визначає лише "зайняття гральним бізнесом" як кримінально каране діяння, та відсилає нас до Закону України "Про заборону грального бізнесу в Україні" від 15.05.2009 року.

Пункт 1 статті 1 цього Закону визначає гральний бізнес як діяльність, пов'язану з організацією, проведенням та наданням можливості доступу до азартних ігор у казино, на гральних автоматах, комп'ютерних симуляторах, у букмекерських конторах, в інтерактивних закладах, в електронному (віртуальному) казино незалежно від місця розташування сервера [1]. З цього визначення випливає, що діяння, як ознака об'єктивної сторони цього злочину має такі альтернативні дії: а) організація азартних ігор; б) проведення азартних ігор; в) надання можливості.

У науковій літературі наголошують, що конкретні способи організації та проведення азартних ігор визначає судова практика. В більшості випадків організація азартних ігор утворювала оренда (суборенда) приміщення і розміщення в ньому грального обладнання (гральних апаратів, ігрових комп'ютерів з встановленими на них спеціальними ігровими програмами з електронним віртуальним казино, за допомогою яких здійснювалась фіксація виграшів та програшів) з метою проведення азартних ігор [2]. При цьому чинне законодавство містить нормативне визначення лише організації і проведення азартних ігор і не регламентує поняття діяльності з надання можливості доступу до азартних ігор, під яким слід розуміти будь-які дії, спрямовані на надання фізичної можливості взяти участь у азартних іграх, обміну грошових одиниць на гральні жетони, забезпечення виплати виграшів учасникам таких ігор тощо.

Судова палата у кримінальних справах Верховного Суду України дійшла висновку, зокрема, про те, що діяльність операторів грального закладу щодо забезпечення обмеженого доступу громадян до його приміщення, розміну гравцям грошей, надання допомоги у прийнятті ставок, а також видачі грошових виграшів переможцям азартних ігор слід розцінювати як пов'язану із наданням можливості доступу до азартних ігор, а їх виконавців - визнавати суб'єктами злочину, передбаченого частиною першою 203-2 КК України, як і осіб, які здійснювали функцію керування такими діями операторів (ВСУ, №5-205 кс16, від 13.10.16). Проте, на нашу думку, звичайні касири, оператори інші працівники не повинні притягуватись до відповідальності – їхня роль суто технічна, вони не можуть бути на рівні з організаторами та керівниками незаконного бізнесу.

Ще одним учасником незаконного грального бізнесу є власне гравець, який за чинним законодавством не є суб'єктом злочину; деякі науковці, наприклад С.С. Ковальова вважають, що зазначена особа також повинна притягатись до кримінальної відповідальності за участь у незаконному бізнесі Тому, на думку науковців, стаття 203-2 повинна бути доповнена частиною 3 щодо визначення відповідальності учасника азартних ігор за умови заборони цієї діяльності. [3]. Проте, на нашу думку, встановлення такої норми не доцільне адже відповідальність особи, яка може бути хворою неможлива. Можна вважати, що якщо особа систематично відвідує незаконні гральні заклади, то вона має певні відхилення у здоров'ї. Гемблінг – патологічна пристрасть до азартних ігор – це хвороба, включена ВОЗ у 1977 році до Міжнародного класифікатора хвороб, хоча українське МОЗ відносить це явище не до хвороб, а до поведінкових розладів. Тому, на нашу думку, відповідальність учасника та доповнення до об'єктивної сторони а саме діяння у формі участі у азартних іграх та відвідування казино та інших місць проведення грального бізнесу є недоречним.

Проте розширити перелік дій як ознаку об'єктивної сторони за статтею 203-2 все ж таки необхідно. Взявши досвід зарубіжних країн, де поняття “зайняття гральним бізнесом” охоплює також рекламу та агітацію. Аналізуючи досвід зарубіжних країн в питанні протидії забороненому гральному бізнесу загальноприйнятою практикою є недопущення неповнолітніх до участі у азартних іграх. В ряді країн передбачено повну заборону будь-якої участі в азартних іграх для всього населення [4].

Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони даного складу злочину є місце. Таким місцем є казино, та інші приміщення в яких є доступ до ігрових автоматів та симуляторів, якщо ж ми говоримо про онлайн-казино відповідних вимог немає. На сьогодні актуальною є проблема маскування незаконного бізнесу під вивіскою національних лотерей. Мабуть в кожному місті такі є, і наче правоохоронці знають, що це незаконно, але нічого не роблять. Тому, доречним би було доповнення статті 203-2 частиною, яка би передбачала відповідальність посадових осіб, працівників правоохоронних органів, які завідомо знали про незаконну діяльність, але не протидіяли їй.

Щодо букмекерських контор, то як зазначає І. І. Кучерявий “діяльність букмекерських контор належить до інтелектуальних видів грального бізнесу і не є азартною грою. Особа грає проти букмекера і має володіти певними знаннями в сфері спорту. Це гра двох інтелектів”[5]. Тому, виходячи з аргументів автора, положення про букмекерські контори повинні бути вилучені з Закону України “Про заборону грального бізнесу в Україні”.

Отже, положення чинного кримінального законодавства характеризуються певною неповнотою при визначенні видів злочинних діянь, що охоплюються заборонаю організації грального бізнесу, необхідно законодавчо розтлумачити поняття “діяльності з надання можливості доступу до азартних ігор”. Також доцільним є розширення можливих альтернативних способів вчинення злочину а саме долучити бездіяльність правоохоронних органів та посадових осіб у протидії зайняття гральним бізнесом. Передбачається можливість доповнення ст.203-2 частиною, що передбачає відповідальність за втягнення неповнолітнього до зайняття гральним бізнесом.

Література:

1. Закон України “Про заборону грального бізнесу в Україні” від 15.05.2009 року // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2009, № 38, ст.536 в редакції від 11.08.2013

2. Кундеус В. Г. Діяння, як об'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 203-2 КК України “зайняття гральним бізнесом” / Кундеус В. Г // Науково-практична Інтернет-конференція 28.02.2018 - СЕКЦІЯ №5

Режим доступу: <http://legalactivity.com.ua>

3. С.С. КОВАЛЬОВА До питання кримінально-правової характеристики незаконних азартних ігор Режим доступу: <http://journals.nubip.edu.ua/index.php/Pravo/article/viewFile/9267/8394>

4. Семчук Н. О. Кримінальна відповідальність за незаконні азартні ігри в Україні та за кордоном / Н. О. Семчук // Вісник Академії адвокатури України. – 2012. – № 23. – С. 96–100.

5. Кучерявий І. І. Актуальні проблеми протидії гравальному бізнесу в Україні / І. І. Кучерявий // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер.: : Право. - 2014. - Вип. 26. - С. 208-211. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2014_26_55.

*Загика Дарина Дмитрівна,
студентка 3 курсу, юридичного факультету,
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова*

ДОЦІЛЬНІСТЬ ВНЕСЕННЯ ЗМІН ТА ДОПОВНЕНЬ В РОЗДІЛ ІV КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

11 січня 2019 року до Кримінального кодексу України були внесені зміни на підставі Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (далі — Стамбульська конвенція)» прийнятим 06 грудня 2017 року, ідентифікатор — 2227-VIII. [1]

Підставою внесення змін відповідно до Статті 4 Стамбульської конвенції стало зобов'язання сторін конвенції до вживання необхідних законодавчих та інших заходів для підтримки та захисту права кожного, особливо жінок, на те, щоб жити без насильства як в публічній, так і в приватній сферах. [2]

Внаслідок ухвалення Закону № 2227-УІІ був істотно оновлений і розділ ІV Особливої частини КК України «Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи». Так, серйозних редакційних уточнень зазнала диспозиція норми, практика застосування якої донині вирізнялася досить високим рівнем стабільності та уніфікованості, - ст. 152 КК України «Згвалтування». Зокрема, докорінних змін зазнала законодавча дефініція поняття «згвалтування»: замість традиційного та передбаченого чинною редакцією ст. 152 КК України його розуміння як «статевих зносин із застосуванням фізичного насильства, погрози його застосування або з використанням безпорадного стану потерпілої особи», з набранням чинності Законом № 2227-УІІ воно визначатиметься як «вчинення дій сексуального характеру, пов'язаних із вагінальним, анальним або оральним проникненням в тіло іншої особи з використанням геніталій або будь-якого іншого предмета, без добровільної згоди потерпілої особи». Таким чином законодавець намагався втілити ідею про диференціацію відповідальності за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи залежно від наявності (ст. 152 КК України) чи відсутності (у ст. 153 КК України) статевого проникнення. [3, с. 77]

З об'єктивної сторони згвалтування полягає у вчиненні дій сексуального характеру, пов'язаних із вагінальним, анальним або оральним проникненням в тіло іншої особи з використанням геніталій або будь-якого іншого предмета, без добровільної згоди потерпілої особи.

Зокрема доктор юридичних наук Дудоров О.О. зазначає про некоректність законодавчого формулювання «з використанням геніталій або будь-якого іншого

предмета», яка, вбачається в тому, що: а) використовувати можна певний предмет (знаряддя), відділений(е) від цілого, а не частину тіла або людський орган; б) геніталії людини фактично визнано предметом навколишнього світу; в) здійснювати сексуальне проникнення в тіло іншої особи можна за допомогою не лише геніталій, а й іншої частини тіла людини (про проникнення в тіло іншої людини з використанням будь-яких органів, а не лише геніталій ідеться і в ч. 1 ст. 36 Стамбульської конвенції); г) геніталії (або статеві органи людини) поділяються на зовнішні і внутрішні. Звідси випливає, що гвалтівник може проникнути в один із трьох природних отворів іншої людини хіба що за допомогою такої складової геніталій, як статевий член. Водночас проблематично уявити собі, як це можна зробити за допомогою, наприклад, жіночої піхви. [4, с. 11-12]

Раніше статеві зносини визнавались зґвалтуванням за умови, що вони поєднуються із застосуванням фізичного насильства, погрозою його застосуванням або з використанням безпорадного стану потерпілої особи. Один із трьох вказаних альтернативно способів як складова цілеспрямованої злочинної поведінки і ознака злочину слугував основному злочинному діянню (статевим зносинам), вчинявся заради останнього. При цьому перелік способів, за наявності хоча б одного з яких природні статеві зносини між особами жіночої і чоловічої статі визнавались зґвалтуванням, був вичерпним. А стаття 152 КК України від 11.01.2019 року як на ознаку злочину вказує не на конкретний спосіб, а на недобровільність – відсутність вільного волевиявлення потерпілої особи на проникнення. [4, с. 13]

Зокрема стаття 36 Конвенції регламентує, що згоду повинно бути надано добровільно як результат вільного волевиявлення особи, отриманого в контексті супутніх обставин. Зокрема, незрозумілим є те, що саме слід відносити до супутніх обставин; які обставини не можуть бути визнані такими. [2]

Водночас, прийняття запропонованих проектом змін до статей 152–154 КК України (зокрема в частині використання нової термінології: “вчинення дій сексуального характеру” тощо) може призвести до труднощів у правозастосуванні як під час досудового розслідування відповідних злочинів, так і під час судового провадження. [5, с. 128]

Суперечливим і є положення диспозиції ч. 1 ст. 152 КК з питання, до тіла якої саме особи (потерпілої, гвалтівника чи обох цих осіб) повинно здійснюватись проникнення для того, щоб вчинене могло кваліфікуватись як зґвалтування. Застосування різних способів і методів тлумачення КК, включаючи опрацювання додаткових форм встановлення волі законодавця (зокрема, супровідних матеріалів до законопроекту, згодом ухваленого як Закон від 6 грудня 2017 р. № 2227-VIII), дозволяє зробити висновок про те, що в ст. 152 мається на увазі проникнення в тіло саме і лише потерпілої особи. [4, с. 19-20]

Якщо вважати це твердження за істину, то можемо зробити висновок, що природній статевий акт жінки до чоловіка без добровільної згоди потерпілого (чоловіка) не може кваліфікуватись як зґвалтування оскільки не відбувається проникнення до тіла потерпілого.

Слід звернути увагу на те, що, незважаючи на очевидно вищий ступінь суспільної небезпеки діяння, передбаченого ст. 152 КК України, порівняно з передбаченим ст. 153 КК України, санкції відповідних кримінально-правових норм сконструйовані таким чином, що за сексуальне насильство - тобто менш суспільно небезпечний злочин - може бути призначене покарання аналогічне або навіть більш суворе, ніж за вчинення більш суспільно небезпечного діяння - зґвалтування (це стосується як основного, так і кваліфікованих та особливо кваліфікованих складів відповідних злочинів). [3, с. 78]

Відповідно до Статті 36 Стамбульської конвенції сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб було криміналізовано такі форми умисної поведінки:

а) здійснення, без згоди, вагінального, анального або орального проникнення сексуального характеру в тіло іншої особи з використанням будь-якої частини тіла або предмета;

б) здійснення, без згоди, інших актів сексуального характеру з особою;

с) примушування іншої особи до здійснення, без згоди, актів сексуального характеру з третьою особою.

Таким чином, можемо зробити висновок, що український законодавець хоч і імплементував передбачені конвенцією діяння в українське законодавство, але вніс туди більше суперечливих положень. Так, оскільки відсутні пояснення, тлумачення судів, органів які будуть безпосередньо працювати з нормою матеріального права, ми можемо зробити тільки оцінку роботи законодавчого органу, і ствердити те, що потрібний обсяг роботи з приведенням національного законодавства до положень конвенції проведено не було. І доцільності внесення побічних змін в статті IV Розділу КК України також не було, оскільки передбачені форми поведінки і так були кримінально караними та успішно застосовувалися.

Література:

1. Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» [Режим доступу]: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19>
2. Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами/ Секретаріат Комітету з рівних прав і недопущення дискримінації. Парламентська асамблея Ради Європи, оновлена редакція, жовтень 2013 р. [Режим доступу]: <https://tm.coe.int/1680096e45>
3. Мовчан Р.О. Шушкова А.П. Сексуальна революція по-українськи та інші новели закону № 2227-VIII: крок до Європи чи в нікуди? / Р. О. Мовчан А. П. Шушкова // Науковий вісник ужгородського національного університету. Серія ПРАВО. – 2018. Випуск № – 51. Том 2. – С. 75-79.
4. Дудоров О. О. Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи (основні положення кримінально-правової характеристики): практ. порадник. Сєверодонецьк: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, - 2018. 92 с.
5. Гнетнев М.К. Новели понятійно-категоріального апарату в окремих складах злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості (запрошення до дискусії). Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності: тези II Всеукраїнської науково-практичної конференції. Хмельницький: Вид-во НАДПСУ 2018. С. 126-129.

*Глинська Наталія Валеріївна,
завідувач відділом дослідження проблем кримінального
процесу та судоустрою
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України,
доктор юридичних наук, старший наук. співробітник*

ЗАГАЛЬНА СПРАВЕДЛИВІСТЬ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ ЯК КОРЕКТНИЙ ВИМІР СУТТЄВОСТІ ПОРУШЕНЬ, ДОПУЩЕНИХ ПРИ УХВАЛЕННІ ПІДСУМКОВОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО РІШЕННЯ

Історією розвитку законодавства та практикою його застосування доведено значущість *диференційованого підходу* до оцінки міри істотності (суттєвості чи фундаментальності) порушень кримінального процесуального закону з урахуванням як різновиду та призначення норми права, що була порушена, так і наслідків самих порушень. У процесуальній теорії суттєвість порушень закону визначається переважно з огляду на можливий вплив допущеного порушення на законність та обґрунтованість процесуального рішення, зокрема вироку суду. Причому в контексті правових наслідків, що тягне порушення закону, в науці та в законодавстві щодо правосудності вироку традиційно виділяють умовні та безумовні підстави для його скасування.

Традиційний диференційований підхід до кваліфікації ступеню істотності порушень закону зберігається в чинному з 2012 р. кримінальному процесуальному законодавстві. Так, відповідно до ст. 412 КПК підставою для скасування чи зміни вироку судом апеляційної інстанції є лише істотні порушення вимог КПК, що перешкодили чи могли перешкодити ухваленню судом законного та обґрунтованого рішення. І лише при встановленні порушень, перелічених у ч. 2 ст. 412 КПК, вирок або ухвала підлягають скасуванню у будь-якому разі, тому відповідні порушення визнаються істотними у всіх випадках та є безумовними підставами скасування судового рішення. В інших випадках рішення про скасування чи зміну судового рішення приймається судом апеляційної інстанції, виходячи з характеру допущених судом першої інстанції порушень та фактичних обставин справи.

При цьому констатація істотності допущених порушень не ставиться в жорстку залежність від факту настання негативних наслідків, а допускається й у разі, якщо такі порушення не тільки перешкодили, а й могли перешкодити ухваленню судом законного та обґрунтованого рішення.

Однак такий вимір істотності порушень видається не зовсім логічним. Адже будь-які недоліки обґрунтування та інші відхилення від вимог закону – як щодо форми, так і змісту кримінального процесуального рішення – формально свідчать про незаконність чи необґрунтованість прийнятого рішення та буквально дозволяють застосувати відповідні процесуальні санкції у вигляді скасування чи зміни судового рішення. Водночас необхідність дотримання принципу правової визначеності, що є одним зі складових елементів верховенства права, заснованим на визнанні законної сили та неоспорюваності судових рішень, зумовлює необхідність дотримання розумного балансу між справедливістю та правовою стабільністю судових рішень. Це означає необхідність уважно підходити до оцінки характеру наслідків допущених порушень на предмет їх впливу на загальну справедливість судового рішення. Інакше кажучи, слід оцінити, чи є наслідки допущених порушень настільки серйозними, щоб заради їх усунення порушити режим правової визначеності.

Більш коректним виміром суттєвості порушень, допущених при ухваленні підсумкового процесуального рішення, видається справедливість прийнятого акта, адже остання є складним оцінним поняттям, що інтегрує в собі його загальну змістовну якість. Використання власне справедливості як виміру суттєвості порушень дозволяє оцінити характер допущених порушень не з формальних позицій, а з точки зору реального впливу на характер та зміст схвалюваного рішення. Саме несправедливість судового рішення (а зовсім не його формальна невідповідність закону) створює таке становище, коли не виправлення судової помилки спотворює суть правосуддя, руйнує баланс конституційно значущих цінностей, в тому числі прав і законних інтересів засуджених та потерпілих, а отже, суперечить конституційному імперативу, відповідно до якого права та свободи людини та громадянина є найвищою цінністю. Зрозуміло, що в таких умовах стабільність судового рішення не є цінністю настільки значущою, щоб заради її збереження приносити у жертву права та свободи особи, порушені несправедливим судовим рішенням.

Аналогічний вимір суттєвості порушень застосовує Європейський суд з прав людини (далі - ЄСПЛ), який у своїх рішеннях демонструє виважений підхід до оцінки характеру допущених порушень належної процедури з точки зору їх можливого впливу на загальну справедливість судового розгляду. Метод «оцінки справедливості процесу в цілому» (fairness of the proceeding taken as a whole) не передбачає дослідження правомірності будь-якої окремої процесуальної дії у відриві від інших етапів процесу. По суті, ЄСПЛ у своїх рішеннях акцентує увагу на необхідності з'ясувати те, «чи перетворили допущені порушення (в контексті конкретних обставин справи) судовий розгляд у цілому на несправедливий». При цьому, як свідчить практика ЄСПЛ, навіть виявлення судом серйозних (чи вагомих), на його думку, порушень права на справедливий судовий розгляд, допущених національними судами, не завжди тягне загальну оцінку проведеного судового розгляду та ухваленого підсумкового рішення як несправедливого.

Інакше кажучи, з огляду на необхідність дотримання балансу принципу правової стабільності та справедливості, для реалізації все ж таки може бути допущено недостатньо доброякісне судове рішення, оцінка характеру порушень, допущених при ухваленні якого, «балансує» на межі суттєвості та несуттєвості з точки зору їх шкідливості для кримінального провадження. Однак, по-перше, рівень якості такого рішення за своєю суттю має характеризуватися *мінімально необхідним* кількісно-якісним *ступенем* законності, нижче якого ця якість вже стане неприйнятною для комплексної реалізації завдань кримінального провадження; по-друге, допущені порушення не вплинули чи не в змозі були вплинути *на загальну справедливість судового розгляду*.

Непоодинокими є приклади і з національної судової практики, коли судді пов'язують висновок щодо оцінки допущених порушень як істотних не тільки з законністю та обґрунтованістю вироку (як це прямо зазначено в КПК), а й з його справедливістю. Причому такі порушення, кваліфіковані як істотні, нерідко стосуються недодержання належної процедури судового розгляду, в тому числі незабезпечення дотримання законних прав та інтересів учасників провадження. І навпаки, оцінюють певні порушення, визначені законодавцем як істотні порушення прав людини і основоположних свобод, як несуттєві для забезпечення справедливості підсумкового рішення в конкретній справі.

З огляду на зазначене вище ч. 1 ст. 412 КПК пропонуємо викласти у такій редакції: «Істотними порушеннями вимог кримінального процесуального закону є такі порушення вимог цього Кодексу, які самі по собі чи в сукупності з іншими порушеннями перешкодили чи могли перешкодити суду ухвалити справедливе судове рішення».

При цьому звичайно не можна дати якогось формалізованого алгоритму оцінки загальної справедливості, оскільки це є ситуативним стосовно кожного конкретного випадку та здійснюється на емпіричному рівні (ad hoc). Безумовно суб'єктивні чинники процесу прийняття рішень обумовлюють той факт, що стандарт справедливості, застосований в двох подібних випадках, не обов'язково призводить до ідентичних рішень.

Викладене однак аж ніяк не виключає необхідності правильного тлумачення змісту норм кримінального процесуального закону, рівень порушення яких оцінюється в конкретному випадку.

Волкотруб Сергій Григорович,
*доцент кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова ,
кандидат юридичних наук, доцент*

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ІНСТИТУТУ УГОД В КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Запровадження у 2012 році окремого порядку кримінального провадження на підставі угод (глава 35 КПК України [1]) створило значні можливості процесуальної економії, гуманізації покарань осіб, які вчинили злочини, ефективнішого відновлення прав потерпілих від злочинів тощо. Разом з тим, практика застосування інституту угод в кримінальних провадженнях виявила низку недоліків чинного законодавства, які певною мірою ускладнюють діяльність слідчих, прокурорів, суддів, а також є передумовою заподіяння шкоди правам та законним інтересам учасників кримінального судочинства.

Чинне кримінальне процесуальне законодавство не містить однозначної відповіді на питання, яке рішення повинен ухвалити суд у разі відмови в затвердженні угоди. Річ у тім, що укладена сторонами угода направляється до суду прокурором разом з обвинувальним висновком. З точки зору процесуальної економії було б доцільно у випадку незатвердження угоди продовжити розгляд кримінального провадження у звичайному порядку. Однак, відповідно до ч.7 ст.484 КПК України якщо суд відмовляє в затвердженні угоди, то у такому разі досудове розслідування продовжується у загальному порядку. Таким чином, суд згідно з ч.3 ст.324 України у разі відмови в затвердженні повертає кримінальне провадження прокурору для продовження досудового розслідування. Звичайно ж, в окремих кримінальних провадженнях можлива ситуація, коли дійсно необхідно проводити слідчі (розшукові) дії, застосовувати заходи забезпечення кримінального провадження, вчиняти інші процесуальні дії. Однак не в усіх кримінальних провадженнях існує така потреба, тому було б доцільним передбачити в КПК України можливість продовження судового розгляду в звичайному порядку у разі незатвердження угоди.

Ще одним проблемним моментом є неврегульованість питання про можливість апеляційного оскарження судового рішення про незатвердження угоди. До прикладу, ухвалою Волноваського районного суду Донецької області від 04 серпня 2014 року прокурору повернуто обвинувальний акт у кримінальному провадженні ч.1 ст.125 КК України відносно. З ухвалою не погодився прокурор та оскаржив її в апеляційному порядку. В апеляційній скарзі просив оскаржувану ухвалу скасувати та ухвалити вирок, яким затвердити угоду про примирення між потерпілою та обвинуваченим. Доводами апеляційної скарги є невідповідність оскаржуваної ухвали вимогам КПК України за відсутності підстав для відмови у затвердженні угоди про примирення потерпілого та

обвинуваченого. За згаданою скаргою апеляційний суд частково задовольнив апеляційну скаргу прокурора, оскаржувану ухвалу скасував, а обвинувальний акт разом з угодою про примирення між потерпілим та обвинуваченим повернуто до суду першої інстанції для розгляду зі стадії підготовчого судового засідання [2].

У постанові № 13 Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ "Про практику здійснення судами кримінального провадження на підставі угод" від 11 грудня 2015 р. викладено позицію, що ухвала про відмову у затвердженні угоди оскарженню не підлягає [3]. Зважаючи, що ч.8 ст.484 КПК України передбачено, що повторне звернення з угодою в одному кримінальному провадженні не допускається, таким чином, учасники кримінального провадження позбавлені можливості домагатися оперативного усунення ймовірного невиконання законодавства про кримінальну відповідальність чи порушення кримінального процесуального закону. Вважаємо, що в КПК України повинна бути передбачена можливість апеляційного оскарження розглядуваних судових рішень, оскільки незатвердження угоди може чинити істотний вплив на законні інтереси учасників процесу.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI *Законодавство України* : URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/page>
2. Ухвала Апеляційного суду Донецької області від 03 жовтня 2014 р, провадження 11-кп/775/350/2014(м) URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/41135558>
3. Про практику здійснення судами кримінального провадження на підставі угод : постанова № 13 Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 11 грудня 2015 р. *Законодавство України*. URL : <https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0013740-15>

Кленка Дар'я Ігорівна,
*науковий співробітник відділу дослідження проблем
 кримінального процесу та судоустрою
 Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
 імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України,
 кандидат юридичних наук*

ОКРЕМІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ОСКАРЖЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ РІШЕНЬ, ДІЙ ЧИ БЕЗДІЯЛЬНОСТІ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Право на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності, слідчого, прокурора, слідчого судді є одним з фундаментальних прав особи, яке закріплено в Конституції України та низці міжнародно-правових документів, що обумовлює визнання його однією з засад кримінального провадження. Відповідно до ч. 1 ст. 24 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) кожному гарантується право на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності суду, слідчого судді, прокурора, слідчого в порядку, передбаченому КПК України. Порядок оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування врегульований ст.ст. 303-313 КПК України.

Інститут оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування є комплексним та включає в себе чотири субінститути: оскарження, рішень, дій чи бездіяльності слідчого, прокурора; оскарження недотримання розумних строків; оскарження ухвал слідчого судді; оскарження слідчим рішенням, дій чи бездіяльності прокурора. Звернімо увагу на окремі проблемні аспекти реалізації права особи на оскарження рішень, дій чи бездіяльності слідчого, прокурора під час досудового розслідування. Так, відповідно до п. 10 ч. 1 ст. 303 КПК України під час досудового розслідування може бути оскаржено повідомлення слідчого, прокурора про підозру після спливу одного місяця з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку або двох місяців з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину, але не пізніше закриття прокурором кримінального провадження або звернення до суду із обвинувальним актом.

Наразі правозастосовча практика свідчить про певну колізійність закріплених законодавчих положень та відсутність, на даний момент, єдиної, остаточної та поширеної судової практики з розгляду скарг на повідомлення про підозру. Окрім того, звертається увага на неефективність такого оскарження, однією з причин якої є можливість оскаржити повідомлення про підозру лише після спливу одного місяця з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку або двох місяців з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину.

Такі строки корелюються зі строками досудового розслідування з дня повідомлення особі про підозру, передбаченими ст. 219 КПК України, де зазначено, що досудове розслідування повинно бути закінчено протягом одного місяця з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку; протягом двох місяців з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину. Таким чином проаналізувавши зазначені положення КПК України можна дійти до висновку, що право на оскарження повідомлення про підозру може мати лише підозрюваний у кримінальному провадженні, строки якого були продовжені. Вбачається що таке законодавче закріплення порядку оскарження повідомлення про підозру може призвести до порушення засади рівності перед законом і судом.

Окрім того відповідно до ч. 1 ст. 304 КПК України скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого чи прокурора, передбачені ч. 1 ст. 303 КПК України, можуть бути подані особою протягом десяти днів з моменту прийняття рішення, вчинення дії або бездіяльності. Якщо рішення слідчого чи прокурора оформлюється постановою, строк подання скарги починається з дня отримання особою її копії. Тож спостерігається певна неузгодженість між п. 10 ч. 1 ст. 303 та ч. 1 ст. 304 КПК України, та залишається незрозумілим яким чином має обчислюватися строк на подання скарги на повідомлення про підозру.

Критично ставлячись до нормативного закріплення порядку оскарження повідомлення про підозру А.Б. Степанов зазначає, що передбачене скасування повідомлення про підозру, яке, нагадаємо, може мати місце не раніше двох місяців з дня вчинення цієї процесуальної дії, ставить апriori під сумнів законність багатьох проведених за цей період процесуальних дій (наприклад, допит підозрюваного, проведення експертиз за участю підозрюваного, тощо) і прийнятих процесуальних рішень (наприклад, обрання запобіжного заходу, його продовження, взагалі застосування майже всіх заходів забезпечення кримінального провадження), породжує непорозуміння щодо обчислення строків досудового розслідування та, по суті, ставить під загрозу результативність подальшого досудового розслідування, а відтак – і вирішення завдань кримінального провадження. [1, с. 156]

Загалом підтримуючи автора, додамо, що таке законодавче закріплення «відстрочення» можливості оскаржити повідомлення про підозру не відповідає ст. 13

Конвенції захисту прав людини та основоположних свобод (далі – Конвенція), відповідно до якої кожен, чії права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження. [2]

Відповідно до практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) стаття 13 Конвенції вимагає, щоб кожен, хто вважає себе потерпілим внаслідок заходу, який, на його думку, суперечив Конвенції, мав право на засіб правового захисту у відповідному національному органі для вирішення свого спору, а в разі позитивного вирішення — для одержання відшкодування шкоди.[3]

ЄСПЛ нагадує, що стаття 13 Конвенції гарантує доступність на національному рівні засобу захисту, здатного втілити в життя сутність прав та свобод за Конвенцією, у якому б вигляді вони не забезпечувались у національній правовій системі. [4, с. 90]

У контексті зазначеної проблеми, ЄСПЛ виокремлює наступні критерії ефективності засобів захисту: доступність; теоретична результативність (перспективність); адекватність; достатність; практичність; оперативність; незалежність та неупередженість національного органу при застосуванні засобу захисту. Де адекватність розглядається як «озброєність» права людини таким матеріально-правовим способом захисту, який припинить це порушення, якщо воно ще триває, або ж належним чином ліквідує небезпеку такого порушення; а головне — адекватно відновить порушене право. [4, с. 133-135]

Як неодноразово відзначав ЄСПЛ, Конвенція має на меті гарантувати права, які є не теоретичними та ілюзорними, а саме практичними та здійсненими. [5]

Однак, оскаржуючи повідомлення про підозру після спливу визначеного в законі строку, домогтися мети такого оскарження вбачається неможливим, оскільки лишається не зрозумілим яким чином може бути відновлене порушене право. Окрім того, виникає питання щодо наслідків скасування повідомлення про підозру слідчим суддею.

На підставі вище викладеного, можна зробити висновок про необхідність нагального вдосконалення п. 10 ч. 1 ст. 303 КПК України. Вважаємо, що строк на оскарження повідомлення про підозру має обчислюватися з дня отримання такого повідомлення та здійснюватись таке оскарження має у найкоротші терміни, навіть менші, ніж передбачено ст. 304 КПК України. Така пропозиція обґрунтовується тим, що як правило із повідомленням особі про підозру пов'язано обрання щодо неї запобіжного заходу, а тому така особа повинна мати ефективні засоби захисту своїх прав та законних інтересів. Такі зміни до чинного кримінального процесуального законодавства України відповідатимуть практиці ЄСПЛ та нормам Конвенції.

Література:

1. Степанов А. Б. Співвідношення прокурорського нагляду, відомчого та судового контролю під час досудового розслідування. дис. ... канд. юрид. наук.: 12.00.09. Харків, 2019. 246 с.

2. Конвенції захисту прав людини та основоположних свобод від 4 листопада 1950 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення 06.05.2019)

3. Рішення Суду у справі «Аманн проти Швейцарії» від 16.02.2000р. URL: <http://www.echr.coe.int> (дата звернення: 06.05.2019).

4. Пашук Тарас Ігорович. Право людини на ефективний державний захист її прав та свобод: дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2006. 195 с.

5. Рішення Європейського Суду у справі «Йерли проти Ірландії» від 9.10.1979. URL: <http://www.echr.coe.int> (дата звернення: 06.05.2019).

*Крушинський Сергій Антонович,
декан юридичного факультету, доцент кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,
кандидат юридичних наук*

ЗАСАДА РОЗУМНОСТІ СТРОКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У ТРАКТУВАННІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Кримінальне провадження, як і будь-яка інша діяльність, характеризується тривалістю у часі. Надмірна його тривалість може мати негативні наслідки як для учасників кримінального процесу, так і для суспільства та держави. Тому важливо, з одного боку, обмежити тривалість кримінального провадження у часі, а з іншого – надати реальні часові можливості для використання прав та виконання обов'язків суб'єктами кримінально-процесуальних відносин.

Одним із ефективних засобів регулювання темпоральних параметрів кримінального судочинства є засада розумності строків, яка покликана попередити можливі необґрунтовані затягування кримінального провадження. Якщо процесуальним законом встановлені строки здійснення кримінального провадження, їхнє дотримання не може вважатися єдиним критерієм для визначення розумності строків. Для наближення до європейських стандартів вітчизняний законодавець також почав використовувати критерій «розумності» для встановлення строків кримінального провадження. Так, згідно зі ст. 28 КПК України під час кримінального провадження кожна процесуальна дія або процесуальне рішення повинні бути виконані або прийняті в розумні строки. Розумними, відповідно до цієї ж статті, вважаються строки, що є об'єктивно необхідними для виконання процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень. Законодавець поклав обов'язок забезпечення проведення досудового розслідування у розумні строки на прокурора, слідчого суддю (в частині строків розгляду питань, віднесених до його компетенції), а судового провадження – на суд. При цьому, критеріями для визначення розумності строків кримінального провадження є:

- 1) складність кримінального провадження, яка визначається з урахуванням кількості підозрюваних, обвинувачуваних та кримінальних правопорушень, щодо яких здійснюється провадження, обсягу та специфіки процесуальних дій, необхідних для здійснення досудового розслідування тощо;
- 2) поведінка учасників кримінального провадження;
- 3) спосіб здійснення слідчим, прокурором і судом своїх повноважень.

Варто відзначити, що український законодавець при формулюванні засади розумності строків кримінального провадження врахував практику Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), яка в Україні визнана джерелом права. Розумність строків розгляду справи є однією із гарантій права на справедливий суд, передбаченого ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі – Конвенція).

Як зазначив ЄСПЛ у рішенні по справі «Стогмюллер проти Австрії», призначення правила розумного строку полягає в тому, щоб ефективно захищати громадян від надмірних процесуальних затримок, а обвинувачених – від довгого перебування в стані невизначеності під слідством [1].

Зміст «розумного строку» тлумачиться на основі аналізу рішень ЄСПЛ. Так, у рішенні у справі «Броуган та інших проти Сполученого Королівства» ЄСПЛ наголосив, що поняття «розумного строку» неможливо тлумачити як фіксовану кількість днів, тижнів. Для кожної справи буде свій прийнятний строк, і встановлення кількісного обмеження, чинного для будь-якої ситуації, було б штучним. Таким чином, у кожній

справі постає питання оцінки, що залежить від конкретних обставин [2]. Поза сумнівом, це поняття є досить широким, тому за роки своєї діяльності ЄСПЛ визначив основні критерії, якими він керується при визначенні розумності строку провадження.

Для визначення того чи була тривалість певного строку розумною, перш за все ЄСПЛ встановлює початок цього строку та його закінчення. Початок перебігу строку у справах про кримінальне обвинувачення визначається, як правило, моментом пред'явлення обвинувачення (справа «Неймастер проти Австрії») [3]. Цікавим є підхід ЄСПЛ до моменту закінчення перебігу «розумних строків». У справі «Нахманович проти Росії» ЄСПЛ зазначив, що органи Конвенції постійно дотримувалися підходу, згідно з яким ст. 6 щодо кримінальних справ, «покликана запобігти надмірно тривалого утримання обвинуваченої особи в стані невизначеності щодо своєї долі». Це означає, що період, який слід брати до уваги, триває до тих пір, поки висунуті обвинувачення більше не впливають на становище конкретної особи і усунена невизначеність щодо її правового статусу. Якщо рішення про припинення кримінального переслідування було прийнято, особа більш не страждає і не перебуває під впливом невизначеності, яку ст. 6 Конвенції покликає обмежити, з того моменту, як він був сповіщений про це рішення [4].

І. Г. Івасюк зазначає, що аналіз рішень ЄСПЛ показує, що найбільша кількість порушень розумних строків у різних країнах була допущена не під час досудового розслідування кримінальних справ, де строки встановлені чітко, а перебіг розслідування контролюється як з боку безпосереднього керівництва слідчого, так і прокурора, який здійснює нагляд, а в судових стадіях, що зумовлюється частими відкладеннями розгляду справи та іншими об'єктивними й суб'єктивними факторами [5, с. 74-75].

Для встановлення розумності строку розгляду конкретної справи у національних судових органах ЄСПЛ виробив у своїй практиці (справа «Альне де Рібемон проти Франції») кілька взаємопов'язаних критеріїв: 1) складність справи; 2) поведінка заявника (тобто особи, яка звернулася до ЄСПЛ); 3) поведінка судових та інших державних органів; 4) важливість предмету розгляду для заявника [6].

Довга тривалість розгляду справи може бути визнана розумною, якщо сама справа є складною як з фактичної, так і з правової точок зору. На думку ЄСПЛ, найбільше значення при визначенні труднощів правового або фактичного характеру надається тому, наскільки заплутані і неясні обставини юридичного конфлікту (справа «Катті Клітше дела Гранж проти Італії»). Крім того, складність також може визначатися об'єднанням справ в одному провадженні або ж вступом у процес інших зацікавлених суб'єктів (справа «Діана проти Італії», справа «Маньєрі проти Італії» [7, с. 219].

Особа, яка звертається до ЄСПЛ із заявою про визнання часу розгляду справи необґрунтовано тривалим, повинна довести, що вона особисто не вчиняла дій, спрямованих на затягування процесу. Тобто ЄСПЛ щоразу оцінює поведінку заявника та її вплив на тривалість розгляду справи. Яскравим прикладом, коли поведінка заявників стала однією з причин тривалого розгляду спору, є справа «Чірікоста і Віола проти Італії», де 15-річний строк розгляду було визнано виправданим, оскільки самі заявники сімнадцять разів зверталися з проханням про відстрочення процесу і не заперечували проти шістьох перенесень розгляду, здійснених на підставі заяви іншої сторони у справі [8]. Водночас використання всіх засобів оскарження, які передбачені національним законодавством, не вважається ЄСПЛ таким, що свідчить про затягування строків розгляду справи через поведінку заявника.

Крім поведінки заявника, при встановленні розумності строків розгляду справ ЄСПЛ аналізує і поведінку органів влади. Серед основних причин затягування розгляду справ з вини держави, як правило, бувають: велике навантаження на суди, недофінансування судів, відсутність достатньої кількості суддів та допоміжних працівників тощо. Подібні проблеми в організації правосуддя притаманні не лише для

України. Свого часу ЄСПЛ зазначив, що «навіть реформування Цивільного процесуального кодексу не змогло розв'язати реальну проблему функціонування судів в Італії, яка полягає в постійній нестачі засобів та персоналу на всіх рівнях судової системи» [8].

Затягування строків розгляду спорів може відбуватися також внаслідок несвоєчасного проведення судових експертиз. ЄСПЛ зобов'язує суддів слідкувати за проведенням цих експертиз. У рішенні по справі «Капуано проти Італії» ЄСПЛ зазначив, що «експерти працюють в межах судового розгляду, який контролюється суддею. Він залишається відповідальним за підготовку справи до судового розгляду та швидкий хід процесу». Схожу позицію ЄСПЛ висловив й у справі «Яворська проти України», в якій Уряд заявляв, що не є відповідальним за ті затримки, що були спричинені в зв'язку з проведенням експертиз, які призначалися за клопотанням сторін. Однак ЄСПЛ нагадав, що заявницю не може бути звинувачено в тому, що вона використовувала різні процесуальні можливості, які їй надавались відповідно до національного законодавства. А експерт, який є незалежним при складанні експертного висновку, все ж таки перебуває під контролем суду, що здійснюється з метою проведення експертизи в рамках закону [9].

Багато європейських країн вже сформували механізми захисту прав осіб від надмірної тривалості розгляду справ у національних судах з метою приведення внутрішнього законодавства у відповідність до вимог Конвенції. Наприклад, на виконання рішення ЄСПЛ у справі «Кудла проти Польщі» у Польській Республіці прийнято Закон «Про порушення права сторони на розгляд справи без необґрунтованої затримки судового розгляду». В Італії також діє так званий Закон Пінто, який передбачає національні засоби правового захисту у разі порушення розумної тривалості судового розгляду [10, с. 40].

В Україні поки що запроваджено лише механізм оскарження порушення розумних строків кримінального провадження. Так, КПК України передбачив право підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого оскаржити прокурору вищого рівня недотримання розумних строків слідчим, прокурором під час досудового розслідування, а рішення прокурора про відмову в задоволенні скарги на недотримання розумних строків під час досудового розслідування – до слідчого судді (ст.ст. 303, 308 КПК). Разом з тим, неурегульованими залишилися механізми компенсації шкоди, викликані недотриманням розумних строків кримінального провадження.

Література:

1. Рішення ЄСПЛ у справі «Стогмюллер проти Австрії» від 10 листопада 1969 року // [Електронний ресурс] – Режим доступу: hudoc.echr.coe.int/sites/rus/pages/search.aspx?i=001-57582.
2. Рішення у справі «Броуган та інших проти Сполученого Королівства» від 28 жовтня 1988 року // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ips.ligazakon.net/document/view/SO0662>.
3. Решение ЕСПЧ по делу «Неймайстер против Австрии» от 27 июня 1968 года // [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://europeancourt.ru/uploads/ECHR_Neumeister_v_Autriche_27_06_1968.pdf.
4. Решение ЕСПЧ по делу «Нахманович против России» от 2 марта 2006 года // [Електронний ресурс] – Режим доступу: [file:///C:/Users/user/Downloads/CASE%20OF%20NASRI%20v.%20FRANCE%20-%20\[Russian%20Translation\].pdf](file:///C:/Users/user/Downloads/CASE%20OF%20NASRI%20v.%20FRANCE%20-%20[Russian%20Translation].pdf).

5. Івасюк І. Г. “Розумність строків” у кримінальному провадженні України у світлі рішень Європейського суду з прав людини // Право та державне управління. – 2013. - № 3. – С. 72-76.

6. Рішення ЄСПЛ у справі «Альне де Рібемон проти Франції» від 10 лютого 1995 року // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://cedem.org.ua/library/sprava-alene-de-ribemon-proty-frantsiyi>.

7. Афанасьев С.В. Право на справедливое судебное разбирательство: общая характеристика и его реализация в российском гражданском судопроизводстве: монография. – Саратов: Научная книга, 2009. – 312 с.

8. Рішення ЄСПЛ у справі «Чірікоста та Віола проти Італії» від 21 листопада 1995 року // [Електронний ресурс] – Режим доступу: hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf?library=ECHR&id.../VIOLA%20v.

9. Рішення ЄСПЛ у справі «Яворська проти України» від 15 листопада 2007 року // [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_318.

10. Банчук О. А., Куйбіда Р. О. Вимоги статті 6 Конвенції про захист прав людини та основних свобод до процедури здійснення судочинства. – К.: ІКЦ «Леста», 2005. – 116 с.

*Туровець Юрій Миколайович,
доцент кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,
кандидат юридичних наук, доцент*

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВІДНОВЛЕННЯ ВТРАЧЕНИХ МАТЕРІАЛІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

У кримінальному судочинстві зустрічаються питання, які традиційно вважаються незручними, латентними і не афішуються для широкого загалу. Саме до таких питань належить втрата та подальше відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження. Реальної ситуації масштабів даної проблеми, на жаль, ніхто не відслідковує, однак, як свідчить практика, втрата матеріалів кримінального провадження є доволі поширеним явищем.

На перший погляд може здатися, що кроки з нормативного врегулювання цієї проблеми є підтвердженням системності вирішення питання відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження, однак потім потрібні реальні дії по впровадженню відповідних механізмів у практичну діяльність. Нормативно-правова регламентація діяльності з відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження є новелою для кримінального процесуального законодавства України.

Якщо звернутися до аналізу статистичних даних щодо розгляду судами справ про відновлення матеріалів кримінального провадження за останні роки, то побачимо різке їх збільшення у 18 разів починаючи з 2014 року, що зумовлено особливою ситуацією окремих східних регіонів нашої держави [1].

Проблеми відновлення втрачених матеріалів кримінальних проваджень досить рідко ставали предметом наукових досліджень у правничій літературі.

В Україні чи не єдиною комплексною роботою, яка безпосередньо стосувалася піднятого нами питання, була кандидатська дисертація В.Ю. Кузьмінової, захищена ще у 2002 році [2]. Окремі аспекти проблеми відновлення втрачених кримінальних справ розглядалися в роботах радянських та українських вчених С.П. Єфімічева, В.С.

Зеленецького, Л.М. Карнеєвої, О.М. Ларіна, Я.О. Мотовиловкера, М.С. Строговича, Я.М. Яковлева.

З більш нових досліджень можна назвати публікації О.М. Миколенка, де він розглядає правове забезпечення інституту відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження [3] та А.Б. Романюка, який звертає увагу на проблемні питання правового регулювання відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження [4].

Г.М. Мінковський розглядав в своїх публікаціях питання про можливість знищення обвинуваченими матеріалів кримінальних справ на етапі ознайомлення з кримінальними справами [5]. У літературі є окремі публікації практичних працівників, що зачіпають дані аспекти. С.А. Баранов в одній з таких своїх робіт ставив питання про необхідність детальної регламентації відновлення кримінальних справ [6]. А.П. Фільченко говорив про відновлення втраченої кримінальної справи як механізм, що перешкоджає припиненню кримінальної відповідальності [7].

Брак досліджень викликаний повною відсутністю правового регулювання процесу реконструкції матеріалів кримінальних справ у радянському, а потім і українському законодавстві.

З огляду на вищенаведене, сам факт законодавчого врегулювання даного питання у новому КПК України, безумовно, заслуговує, на виключно позитивне ставлення. Тим не менше, аналізуючи зміст розділу VII КПК України 2012 року [10], зіставляючи та порівнюючи зі схожими положеннями ЦПК [8] та КАС України [9], не можна не відзначити і певні недоліки у вирішенні окремих питань, пов'язаних з відновленням втрачених матеріалів у кримінальному судочинстві.

Правовій регламентації такої діяльності присвячено лише вісім статей, п'ять з яких стосуються осіб, які мають право звертатися до суду із заявою про відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження, змісту цієї заяви та наслідків недодержання вимог до змісту заяви. Останні три статті регламентують процедуру підготовки заяви до судового розгляду, безпосередньо судовий розгляд та судові рішення з цього приводу.

Природно, що для правового забезпечення всіх аспектів діяльності, пов'язаної з відновленням втрачених матеріалів кримінального провадження, а також провадження її на всіх стадіях і етапах кримінального процесу, наявності в КПК України декількох статей явно недостатньо. І в даний час правозастосовна практика, зіштовхуючись, з нерідкими випадками втрати матеріалів провадження, має серйозні труднощі, і саме в зв'язку з відсутністю правової бази і методичних рекомендацій з цього питання.

Як зазначено у статті 524 КПК України, відновленню підлягають втрачені матеріали в тому кримінальному провадженні, яке завершилося ухваленням вироку суду [12]. Існуюча редакція вказаної статті зменшує чисельність проваджень, матеріали по яких могли би бути відновлені в процесуальному порядку.

Так, закон не надає можливості відновити матеріали кримінальних проваджень, які завершилися винесенням ухвал про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру. Однак, як провадження, які закінчені ухваленням вироку, так і провадження, завершені постановленням ухвали про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, вважаються такими, що розглянуті та вирішені по суті. Тому не може бути відмінність у назві судового рішення, яким завершується розгляд матеріалів кримінального провадження по суті (вирок чи ухвала), причиною відмови у праві учасника провадження про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру на відновлення втрачених матеріалів цього провадження. Очевидно, що в даному випадку має місце недолік юридичної техніки при підготовці Кримінального процесуального кодексу. Через це вважаємо, заяви про відновлення

втрачених матеріалів кримінального провадження, яке завершилося винесенням згаданої вище ухвали до усунення зазначеного недоліку у законодавчому порядку допустимо розглядати за правилами розділу VII КПК України за аналогією. Такий підхід буде відповідати завданням кримінального судочинства та принципу верховенства права.

Не підлягають відновленню матеріали кримінального провадження, яке завершилося постановленням судом ухвали про закриття кримінального провадження, наприклад, у зв'язку з відмовою прокурора від державного обвинувачення чи у зв'язку зі смертю обвинуваченого. У такому випадку законодавець ставить можливість відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження у залежність від того, яким судовим актом було закінчено провадження, а тому варто було б розглянути можливість внесення відповідних змін до ст. 524 КПК України, та передбачити можливість відновлення втрачених матеріалів у всіх провадженнях, які були розглянуті судом, незалежно від судового рішення, яким було закінчено провадження у справі.

Ще однією проблемою є те, що не можуть бути відновлені у порядку, передбаченому розділом VII, і матеріали кримінальних проваджень, закритих на стадії досудового розслідування [10, с. 916]. Усунути цю проблему без внесення доповнень до КПК України неможливо.

На реалізацію процесуальних прав учасників процесу також може вплинути втрата матеріалів провадження, яке було закрито на стадії досудового розслідування. Наприклад, коли потерпілий не згодний із закриттям провадження у зв'язку з відсутністю у діянні складу кримінального правопорушення, хоче оскаржити постанову, проте через втрату матеріалів провадження таке його право може залишитися нереалізованим.

Невирішеною залишається проблема відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження, яке ще не розглянутого судом. Дана питання полягає у тому, що підозрюваний (обвинувачений) може уникнути юридичної відповідальності ще на стадії досудового розслідування або навпаки, зазнати порушень своїх прав та законних інтересів. Такому розвитку подій сприятимуть наступні фактори: втрата вже зібраних доказів, зокрема показань потерпілих і свідків, які могли вже померти; втрата протоколу огляду місця події, на якому вже зроблено ремонт і встановити сліди злочину неможливо тощо.

Низка пропонованих проектів КПК України передбачали вирішення піднятої проблеми таким шляхом: втрачені матеріали кримінальних проваджень, які не розглядалися судом відновлюються шляхом їх нового розслідування. Однак, процедури ініціювання нового досудового розслідування проекти не передбачали. Тому доцільним у такому випадку було б відновлення матеріалів втраченого кримінального провадження за заявою зацікавленого учасника провадження на підставі постанови прокурора, який здійснював нагляд за розслідуванням. Якщо прокурор відмовиться ініціювати відновлювальне провадження, заявник мав би право на її оскарження до суду.

Виходячи зі змісту ст. 525 нового КПК України, відновлення втрачених матеріалів можливе лише з ініціативи учасників судового провадження, перелік яких даний у п. 26 ч. 1 ст. 3 КПК України, до яких суд не належить.

Отже, у цьому випадку суд першої інстанції повинен очікувати звернення кого із учасників процесу із заявою про відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження, щоб розпочати відновлення матеріалів. Вважаємо, що з метою усунення таких ситуацій суду слід надати право розпочинати провадження з відновлення втрачених матеріалів з власної ініціативи.

Серед недоліків правового регулювання відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження слід також назвати не можливість оскарження в апеляційному порядку ухвали суду про залишення заяви про відновлення втрачених

матеріалів без руху, повернення такої заяви заявнику, відмову у відкритті відновлювального провадження, залишення заяви без розгляду чи закриття розгляду заяви про відновлення матеріалів втраченого кримінального провадження.

Розділ VII КПК України не передбачає наявності такого права у заявника, якщо він заперечує законність таких ухвал. Враховуючи, що відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 392 КПК України в апеляційному порядку можуть бути оскаржені лише ухвали у випадках, передбачених КПК України [12], то такі ухвали взагалі не підлягають оскарженню.

Однозначно, що такий підхід законодавця порушує право особи на справедливий судовий розгляд, оскільки будь-яка з вищенаведених ухвал, перешкоджаючи провадженню з відновлення втрачених матеріалів, у той же час не може бути оскаржена навіть у випадку очевидної її незаконності та необґрунтованості. Вважаємо, що і у даному випадку мав місце брак юридичної техніки при розробці КПК України, коли при запозиченні концепції відновлювального провадження з ЦПК України не було враховано, що у ЦПК є спеціальна норма – ст. 293, в якій міститься перелік всіх ухвал суду, на які можуть бути подані скарги окремо від рішення суду. Серед цих ухвал: про повернення заяви заявникові (п. 3), про відмову у відкритті провадження у справі (п. 4), про закриття провадження у справі (п. 14), залишення заяви без розгляду (п. 15), про відмову в поновленні втраченого судового провадження (п. 29) [8]. У КПК України подібної статті немає, а тому можливість оскарження ухвал судів повинна бути прямо передбачена у розділі VII КПК України.

Законодавець не регламентує питання, пов'язані з допустимістю доказів, отриманих з різного роду носіїв; питання, що виникають при повторному проведенні слідчих дій; питання, пов'язані з дотриманням прав громадян на ознайомлення з документами і матеріалами кримінального провадження. Також необхідний глибокий аналіз в галузі попередження втрати матеріалів кримінального провадження і виявленні недоліків в їх зберіганні.

Шляхами вирішення даної проблеми є перш за все внесення ряду доповнень і змін до норм чинного КПК України і наявних проектів законів про внесення змін до КПК для забезпечення ефективності процесу відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження і удосконалення кримінально-процесуального законодавства в цілому.

Врегулювання нормами законодавства основ відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження, визначення етапів, з яких складається цей процес, засобів, механізму і оптимальних строків його здійснення, надасть змогу уникнути безпідставних незаконних дій органів досудового розслідування, прокуратури та суду.

Література:

1. Статистична інформація Державної судової адміністрації України щодо розгляду судами справ про відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження // [Електронний ресурс] / офіційний веб-портал «Судова влада України». – Режим доступу: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/

2. Кузьміна В. Ю. Правові та наукові основи відновлення (реконструкції) втрачених кримінальних справ : дис.... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Національний ун-т внутрішніх справ. - Х., 2001. - 226 с.

3. Миколенко О. М. Правове забезпечення інституту відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження. – 2014 р. – С. 121-122. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://liber.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/7327/1/%D0%A1.%20121-123.pdf>

4. Романюк А. Б. Проблемні питання правового регулювання відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження в Україні / А. Б. Романюк // Наукові праці Одеської національної юридичної академії : зб. наук. пр. / редкол.: С. В. Ківалов (голов.

ред.), В. М. Дрьомін (заст. голов. ред.), Ю. П. Аленін [та ін.] ; відпов. за вип. В. М. Дрьомін ; МОНмолодьспорт України, ОНЮА. – Одеса : Юрид. л-ра, 2010. – Т. 10. – С. 438-446.

5. Миньковский Г. М. Окончание предварительного расследования и право обвиняемого на защиту. М. : Юрид. лит., 1957. – 210 с.

6. Баранов С. А. Похищено уголовное дело. Что делать? // Российская юстиция, 1998. - № 8.

7. Фильченко А. П. Восстановление утраченного уголовного дела как механизм, препятствующий прекращению правоотношения уголовной ответственности // Российский следователь, 2012. № 9. - С. 27-29.

8. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року № 1618-IV [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1618-15/page9>

9. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>

10. Кримінальний процесуальний кодекс України : Науково-практичний коментар / Ю. П. Аленін, Л. І. Аркуша, В. Д. Басай, В. Д. Берназ [та інші] ; відп. ред. С. В. Ківалов, С. М. Міщенко, В. Ю. Захарченко. — Х. : Одиссей, 2013. — 1104 с.

11. Кузьміна В. Ю. Правові та наукові основи відновлення (реконструкції) втрачених кримінальних справ: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / В. Ю. Кузьміна. — Х., 2002. — 20 с.

12. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 року №4651-VI / Верховна Рада України. – Режим доступу <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

Хмелевська Наталя Вододимирівна,

доцент кафедри кримінального права та процесу

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,

кандидат юридичних наук

УЧАСТЬ ЗАХИСНИКА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Сьогодні надзвичайно важливим залишається забезпечення особі права на захист в кримінальному провадженні. Значний вплив на дослідження зазначеного питання здійснили науковці Т. В. Варфоломеева, Попелюшко, В. М. Савицький, О. Д. Святоцький, Д. П. Фіолевський, М. Є. Шумило, О. Г. Яновська та інші. Незважаючи на значні досягнення науковців, залишаються актуальні питання для досліджень.

Від якості наданої адвокатом професійної правничої допомоги залежить подальша доля його підзахисного. Вважаємо, що в загальному захист складається з певних категорій, таких як мета захисту, версія захисту, засобів захисту та позиції захисту, які в першу чергу повинні бути визначені для здійснення подальшого захисту.

Виходячи з того, що поняття «мета» визначається як «те, до чого прагне будь-хто» [1], метою захисту як необхідної правової допомоги клієнту слід вважати ідеальний результат діяльності адвоката та його підзахисного (клієнта) в процесі захисту.

Відповідно, цілі захисту можуть бути основними та факультативними. Основними цілями захисту є ті цілі, на досягнення яких спрямовані основні зусилля сторони захисту і які знаходяться у взаємозв'язку з кінцевим результатом, що настав від переслідування клієнта. До основних цілей захисту можна віднести звільнення від

кримінальної відповідальності за наявності підстави реабілітації (відсутність факту злочину, відсутність складу злочину у діях особи, непричетність особи до вчинення злочину); звільнення від кримінальної відповідальності за nereабілітуючими підставами (примирення з постраждалими, закінчення строку притягнення до кримінальної відповідальності, закінчення строку давності обвинувального вироку суду, амністія), настання кримінальної відповідальності з призначенням мінімально можливого покарання.

До факультативних цілей захисту відносяться ті, які принципово не впливають на результат реалізації відповідними органами переслідування клієнта. Факультативними цілями захисту можна вважати реабілітацію, звільнення від матеріальних вимог, заявлених в межах цивільного позову, захист честі, гідності, ділової репутації за необгрунтованого здійснення кримінального переслідування, інші схожі цілі.

Щодо версії захисту, то вказана категорія ідентифікується науковцями неоднозначно. Зокрема, В. Л. Кудрявцев визначає версію захисту як «обгрунтоване передбачення захисника стосовно визначеного факту чи групи фактів, які мають чи можуть мати значення для справи, вказують на наявність та пояснюють походження цих фактів, їх зв'язок між собою та загальний зміст, з метою захисту прав та законних інтересів підзахисного»[5].

Р. М. Жамієва під версією захисту пропонує розуміти заснований на фактичних даних умовивід у формі гіпотези представника сторони захисту, який висувається на основі будь-яких фактичних даних для пояснення обставин, які мають значення для справи, з метою спростування чи зміни версій обвинувачення. Дана гіпотеза перевіряється в ході здійснення захисту в кримінальній справі [2, с. 26]. В доповнення Е. Ю. Львова рекомендує при висуванні версій надавати коротке формулювання позиції захисту – «формулу захисту» [3].

Виходячи із наведених визначень, під терміном «версія захисту» чи «формула захисту» доцільно розуміти коротко викладену захисну позицію, яка являє собою фактичне та юридичне пояснення факту, який відбувся (настав), з точки зору сторони захисту.

Щодо поняття засобів захисту поняття засоби та способи захисту розмежовуються. Під засобами захисту, як правило, розуміють діяльність, вид діяльності, права захисника, а під способами – правила, прийоми, методику, діяння захисту.

Так, «Великий тлумачний словник сучасної української мови» поняття «спосіб» визначає як певну дію, прийом або систему прийомів, яка дає можливість зробити, здійснити що-небудь, досягти чогось; те, що служить знаряддям, засобом у якій-небудь справі, дії. Засіб – це спеціальна дія, що дає можливість здійснити що-небудь, досягти чогось [1]. Як бачимо, такі поняття, як «спосіб» та «засіб» досить взаємопов'язані, однак – не тотожні.

Спосіб захисту – сукупність дій, за допомогою яких відновлюються, визнаються, встановлюються права та законні інтереси особи, в той час, як засіб захисту – це сукупність дій, спрямованих на відновлення, визнання і встановлення прав і законних інтересів особи. При цьому кожний спосіб захисту має свої засоби. Тоді під засобами захисту доцільно розуміти способи, з допомогою яких адвокат та його підзахисний мають (будуть мати) можливість обгрунтувати висунути ними версію захисту.

Сутність засобу полягає не в діях чи видах діяльності, а в тому, що засоби захисту є способом досягнення мети захисту, який закріплений в законі у вигляді визначених форм [2, с. 8].

Важливим на початку здійснення захисту є позиція захисту. Вважаємо доцільним підтримати думку А. В. Рагуліна щодо місця позиції у справі у стратегії захисника в

кримінальному процесі, адаптувавши її до стратегії захисту в цілому[7].

В. В. Конін вважає, що необхідно диференціювати такі поняття як «позиція захисту» і «позиція захисника» [4, с. 17]. Під позицією захисника він пропонує розуміти думку захисника з питань вини і відповідальності обвинуваченого, яку він відстоює всіма законними засобами і способами. Позиція захисника попередньо визначає тактику в судовому розгляді у конкретній кримінальній справі.

Позиція захисника – це його судження щодо питань вини та відповідальності звинувачуваного. Вона визначає майбутні варіанти стратегічних напрямів діяльності адвоката та, відповідно, тактику його участі в процесуальних та інших діях і під час судового розгляду в конкретній справі, що потребує забезпечення правової допомоги.

При опрацюванні стратегічних напрямів роботи адвоката необхідно самому сформулювати свою позицію (правову позицію захисника) до обговорення позиції у справі із своїм підзахисним. Можливі наступні варіанти[7]:

- опротестувувати обвинувачення в цілому, доказуючи невинуватість особи за відсутністю в його діях складу злочину, за відсутністю самого злочину чи за непричетністю до нього клієнта;

- опротестувувати обвинувачення щодо окремих епізодів чи правильності кваліфікації, доводячи необхідність зміни обвинувачення на статтю КК України, що передбачає м'яке покарання;

- обґрунтовувати меншу ступінь вини та відповідальності підзахисного, надаючи відповідні докази.

Розглядаючи питання формування позиції у справі, неможливо обійти увагою те, що, згідно з пп. 3 п. 2 ст. 21 ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» «адвокату-захиснику забороняється займати у справі позицію всупереч волі клієнта, крім випадків, коли адвокат впевнений у самообмові клієнта» [6].

Така вимога, зрозуміло, суттєво впливає на формування позиції адвоката. При цьому адвокат, як правило, має можливість переконати підзахисного в помилковості його позиції, виходячи із достатності доказів його вини, переконливості обраної версії тощо, проте в будь-якому випадку у виборі позиції вирішальне слово належить довірителю. Проте таке переконання клієнта суперечитиме Правилам адвокатської етики. Навіть якщо адвокат бачить, що у кримінальному провадженні є докази вини, а його клієнт не визнає вину, то захисник зобов'язаний підтримувати позицію свого підзахисного.

Отже, проаналізовано важливість визначення адвокатом мети, версії, засобів захисту та позиції захисту на початковому етапі надання професійної правничої допомоги в кримінальному провадженні.

Література:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад, і голов. ред. В.Т. Бусел]. – К. : Перун, 2005. – 1728 с.
2. Жамиева Р. М. Тактика профессиональной защиты по уголовным делам : Автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.09 / Р. М. Жамиева ; Академия МВД Республики Казахстан. – Алматы, 1999. – 28 с.
3. Защита по уголовному делу: [пособие для адвокатов] / [под ред. Е. Ю. Львовой]. – М. : Юристь, 1999. – 216 с.
4. Конин В. В. Тактика профессиональной защиты подсудимого в суде первой инстанции : Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / В. В. Конин ; Калининградский государственный ун-т. – Калининград, 2003. – 21 с.
5. Кудрявцев В. Л. Участие адвоката-защитника на судебном следствии (вопросы теории и практики) [Электронный ресурс] / В. Л. Кудрявцев // Дела судебные.

Адвокаты делятся опытом. – М.: Юрлитинформ, 2004. – Вып. 3.
http://www.lib.csu.ru/vch/9/2003_02/025.pdf

6. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05 липня 2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/5076-17>

7. Рагулин А. В. Стратегическиепринципыучастия адвоката-защитника в уголовномпроцессе[Електронний ресурс] //Режим доступу:http://www.eurasniipp.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=78:2010-10-25-11-45-32&catid=19:2010-10-25-11-31-43&Itemid=75

Irīna Poļevaja
 Doctoral Student
 Daugavpils University

PRINCIPLE OF FAIRNESS IN THE CRIMINAL PROCEDURE OF THE REPUBLIC OF LATVIA

The principle of fairness in criminal proceedings should be provided with a comprehensive mechanism for its implementation, including a fair criminal procedure law and fair law enforcement.

From an etymological point of view, a mechanism is a system or a device determining the order of an activity, as well as a sequence of states and processes. The mechanism of ensuring fairness in the criminal process is a set of interacting and interdependent elements that form both – the system of means and the whole process of procedural activity.

Let us dwell upon the consideration of the mechanism for implementing the principle of fairness in the narrow sense. Content analysis of the Criminal Procedure Law should be conducted from the standpoint of fairness and humanity.

Fairness in relation to any area of law can be represented in the unity of three elements: the value that justifies it, the rules that express it, and the action that implements it.

Thus, fairness as a value should find its implementation in legal norms that contain fair rules and therefore ensuring fairness is the work of the legislature, which makes a decisive contribution to the creation of a system of humane and fair normative regulation.

The rule of law means not just formal legality, which ensures regularity and consistency in achieving and maintaining a democratic order, but also fairness based on the recognition and full acceptance of the highest value of a human being and guaranteed by the institutions forming the structures ensuring its fullest expression.

The rule of law within a state implies a state structure, whose fundamental norms and laws are based on certain values, for the protection of which effective national legal instruments have been created to define and protect these values.

The legislator must be reconciled with the fact that its establishment will be tested for fairness at two levels: at an abstract level (law-making) and at a concrete level (moment of application of the norm to a certain situation).

It is impossible, indeed, to consider fairness of the criminal procedure, and the whole criminal procedure law in general, outside the context of the ideology that the legislator was guided by while formulating the norms of the Criminal Procedure Law.

The effectiveness of an adopted law or a separate legal norm is largely determined by the degree to which the principles of criminal procedure policy are taken into account in the process of law-making. The principles point out the ways to be followed while forming criminal procedural legislation keeping it within certain limits, ensuring stability and unity. It is obvious

that fairness as a general social and legal idea can be claim as a principle of criminal procedure policy.

Decisions the legislator chooses are intended to serve not purely to solve legal or exclusively legal problems; they should help resolve important social issues.

The problem of fairness of legal norms is primarily a problem of formulating fair legal goals and objectives. A norm is supposed to be fair only if it is aimed to realize fair tasks.

The objectives of the criminal procedure law are to secure the due process in criminal proceedings and to promote respect for the rights and freedoms of an individual, and the establishment of fairness as well.

A significant indicator of the usefulness of laws from the standpoint of their fairness in many respects is their strict consistency with generally accepted international standards of human rights and freedoms and with the principle of priority of reliable protection of these values.

Undoubtedly, the legal status of an individual in the society, the effective guarantees of individual rights and freedoms, the state's ability to protect an individual from bureaucratic arbitrariness and other unlawful encroachments must correspond to the concept of fairness of the law.

The relationship between criminal procedure and fairness is bilateral. A legal norm is one of the means of asserting the ideal of social fairness in a society. Therefore fairness is a means of ensuring the social value of procedure rules, criminal procedure law and law in general.

Criminal procedure rules are only such rules of conduct of subjects that are established by the state as general and mandatory, enforced by the force of state persuasion and coercion. They are rules of conduct of participants in criminal proceedings, which are aimed at the most effective implementation of the tasks of criminal procedure as such.

Fairness is a socio-moral category, which is expressed in law.

Fairness of a law can be revealed and established through the analysis of an entire legislative act for its compliance with the requirements of justice and fairness.

Legal fairness is a concept that means that fairness is expressed in the same application of the law to each relevant subject.

Formulation of rights without the imposition of duties on the relevant subjects of criminal procedure does not meet the requirements of fairness.

Within a reasonable state a significant number of legal norms coincide in their content with moral norms, differing only in the methods of their protection.

Possessing a potentially more powerful arsenal of means of influence, the legal norm, when implemented, ensures the adoption of contemporary and recognized moral rules of behavior by an individual.

Criminal procedural norms and moral regulators in this sphere of public relations pursue the same goals and objectives. They are designed to create conditions that organize the basis for the investigation of a criminal ensuring fairness and respect for rights and freedoms, and therefore they are fundamental values aimed at protecting individuals and society from criminal encroachment.

Article 1 of the Criminal Procedure Law of the Republic of Latvia declares that the aim of the Criminal Procedure Law is to establish a criminal procedure that ensures effective application of the provisions of the Criminal Law and **fair** resolution of criminal law relations without unjustified interference in the life of a person.

Therefore, the principle of fairness is integrated in the legal substance of procedural rules and regulations and it does exist in the criminal procedure of the Republic of Latvia. Direct implementation of the principle of fairness is possible and even desirable in cases of putative lacunas in law.

ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРАТУРИ

Дунаєва Тетяна Євгенівна,

науковий співробітник

відділу дослідження проблем кримінального процесу та судоустрою

Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності

імені академіка В. В. Сташиса

Національної академії правових наук України,

кандидат юридичних наук

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРОКУРАТУРИ В НОВИХ КРАЇНАХ-ЧЛЕНАХ ЄС

На сучасному етапі державотворення проблема функціонування органів кримінальної юстиції набуває дедалі більшої актуальності у загальному процесі демократизації суспільства та держави [1]. У країнах ЄС в систему кримінальної юстиції входять поліція, суди, державні обвинувачі, державні захисники, органи виконання покарань, органи пробації.

Світ знає різні підходи до визначення місця прокуратури в системі органів державної влади, зокрема, у складі виконавчої влади (Польща, Румунія та інші) [2, с. 112].

Цілком очевидно, що, обговорюючи проблему про місце прокуратури у системі органів державної влади, не можна обійти і не менш важливе питання – про її роль у суспільстві і державному устрої.

До функціональних обов'язків прокуратури Угорщини, Польщі, Румунії належать участь у розробці заходів запобігання злочинам та іншим правопорушенням. Прокуратура Польщі координує діяльність у галузі переслідування злочинів інших державних органів (п. 7 ст. 3). У законах про прокуратуру закріплені також такі принципи її організації та діяльності: єдність і централізація (Угорщина, Болгарія), законність (Румунія, Угорщина, Польща і Болгарія), незалежність (Румунія, Угорщина, Польща, Болгарія), пріоритет прав людини (Угорщина, Польща), заборона членства у партіях та участі у політичній діяльності (Польща і Болгарія). Імунітет недоторканності мають прокурори Польщі, Болгарії, Угорщини. Наприклад, прокурори Болгарії можуть бути затримані лише з дозволу Вищої судової ради. Арешт і засудження Генерального прокурора Угорщини можливі лише з дозволу парламенту, а прокурорів, секретарів, слідчих — з дозволу Генерального прокурора (розд. 23). Законодавство Угорщини, Болгарії, Польщі визначає повноваження прокуратури при здійсненні покладених на неї функцій. Законами Угорщини, Польщі встановлено компетенцію (повноваження) Генерального прокурора, Болгарії — Головного прокурора. Права і обов'язки прокурорів, їх статус регламентуються законами про прокуратуру Угорщини, Болгарії, Румунії, Польщі. Наприклад, питанням збереження службової таємниці присвячено кілька норм у законах про прокуратуру Польщі та інших країн Європи. До того ж обов'язок збереження цієї таємниці покладається на прокурорських працівників і після закінчення строку дії укладеного з ними трудового договору. Закон про судоустрій Болгарії детально регулює питання надання відпусток і дисциплінарної відповідальності (гл. 14). Згідно з ним прокурор не може йти у відпустку доти, поки не завершить усі справи, які йому доручено вести (ст. 195) [3].

Прокуратура Румунії (Ministerul Public) представляє спільні інтереси суспільства і захищає правопорядок, а також права і свободи громадян. Прокурори здійснюють свою

діяльність відповідно принципам законності, неупередженості та ієрархічного контролю, під адміністративним управлінням Міністерства юстиції. Вони складаються при певних судах. Прокурори можуть видавати ордер на арешт самостійно і зобов'язані звертатися за отриманням санкції суду лише в тому випадку, коли бажають продовжити дію ордеру в порівнянні з встановленим 30-денним терміном. Протягом 30 днів попереднього (досудового) затримання судді вправі прийняти постанову про звільнення арештованого підозрюваного тільки в тому випадку, якщо останній оскаржив законність затримання. В ході кримінального розслідування прокурори володіють винятковими повноваженнями видавати ордери на обшуки і прослуховування телефонних переговорів, які не підлягають оскарженню до суду на будь-якій стадії кримінального провадження. В майбутньому планується передача певних повноважень прокурорів слідчим суддям (інститут, запозичений з правової системи Франції). Чинний закон про організацію суддівської справи як і раніше наділяє прокурорів повноваженням здійснювати нагляд за установами попереднього (досудового) ув'язнення і тюрмами і забезпечувати дотримання необхідних стандартів виховання і безпеки [4, с. 25-38].

У Лісабонській редакції Договору про функціонування ЄС передбачено утворення Європейської прокуратури при Євроюсті, метою якої є боротьба проти злочинів, що завдають шкоди фінансовим інтересам Союзу. Цю установу може заснувати Рада за допомогою регламентів, що ухвалюються згідно зі спеціальною законодавчою процедурою після отримання згоди Європейського Парламенту [5, с. 47-221]. Так, наприкінці 2017 р. 20 країн ЄС (Австрія, Бельгія, Болгарія, Хорватія, Кіпр, Чехія, Естонія, Німеччина, Греція, Іспанія, Фінляндія, Італія, Латвія, Литва, Люксембург, Португалія, Румунія, Словенія, Словаччина) підтвердили намір створити Європейської прокуратури (ЕПРО), яка допомагатиме боротися з масштабними фінансовими махінаціями в ЄС та розпочне роботу не раніше ніж за три роки [6].

Досвід функціонування органів кримінальної юстиції Європи свідчить про наступне. По-перше, значно меншою є штатна чисельність та загальна кількість органів, що здійснюють протидію злочинності. Щодо України, то вона у 2010 р. мала найвищу з усіх 47 членів Ради Європи кількість прокурорів – 24,9 на 100 тисяч населення [7]. У 2018 р. Україна надалі залишається «лідером» в Європі в антирейтингу кількості прокурорів [8]. По-друге, в країнах Європи наближені або прирівняні до статусу військовослужбовців лише ті підрозділи органів кримінальної юстиції, які здійснюють безпосередній опір злочинцям і мають право застосовувати зброю і заходи з обмеження прав громадян. Як слушно зазначає з цього приводу В. Карасик, все те, що прямо не пов'язано із забезпеченням громадської безпеки, боротьбою з кримінальною злочинністю і розслідуванням злочинів, повинні здійснювати державні чиновники [9].

Отже, проблема функціонування органів кримінальної юстиції України потребує спільних зусиль широкого спектра державних структур усіх гілок влади. Одним з пріоритетів реформування має бути цивільний та демократичний контроль над органами кримінальної юстиції.

Література:

1. Дунаєва Т. Є. Деякі питання побудови та функціонування органів кримінальної юстиції в нових країнах-членах ЄС. *Питання боротьби зі злочинністю* : зб. наук. пр. Вип. 25. Х. : Право, 2013. С.105–114.
2. Мойсик В.Р. Україна матиме прокуратуру європейського типу. *Реформування системи правоохоронних органів України та міжнародний досвід трансформації поліції в країнах Центральної та Східної Європи*: матеріали міжнар. “круглого столу” (м. Київ, 14 жовт. 2005 р.) / Нац. ін-т пробл. міжнар. безпеки при Раді нац. безпеки і оборони України; за заг. ред. О.С. Бодрука. К. : НІПМБ, 2006. С. 109-121.

3. Мичко М. Про статус прокуратури в європейських державах постсоціалістичного простору. *Правознавець* : електронна бібл-ка юрид. літ-ри. URL: <http://pravoznavec.com.ua/period/article/561/%CC> (дата звернення: 10.05.2019).

4. Gogeanu P. Concise History of Romanian Law. 1981; Ionasco T. Rumania. *International Encyclopedia of Comparative Law*. Vol. 1. 1971. P. 25-38.

5. Основи права Європейського Союзу: нормативні матеріали. За заг. ред. проф., член-кор. АПрН України М.В. Буроменського. Харків: ФІНН, 2010. 392 с.

6. Прокопчук Д. 20 країн заявили про створення Європейської прокуратури. *DW*. 12.10.2017. URL : <https://p.dw.com/p/2lkHt> (дата звернення: 16.04.2019).

6. Україна перша у Раді Європи за кількістю прокурорів. *Ipress.ua*. URL : http://ipress.ua/news/ukraina_persha_u_radi_yevropy_za_kilkistyu_prokuroriv_8273.html(дата звернення: 10.05.2019).

7. Банчук О. 4 роки змін у прокуратурі України: два кроки вперед, один назад. *Центр політико-правових реформ*. URL : <https://www.pravo.org.ua/ua/news/20873335-4-roki-zmin-u-prokuraturi-ukrayini-dva-kroki-vpered,-odin-nazad> (дата звернення: 10.05.2019).

8. Карасик В. Замість довгих промов... *Дзеркало тижня*. 2010. 13-19 листоп. № 42. URL : https://dt.ua/LAW/zamist_dovgih_promov.html (дата звернення: 10.05.2019).

Навроцька Віра В'ячеславівна,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
Львівського державного університету внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент

ПОПЕРЕДНЯ БЕСІДА ПРОКУРОРА З УЧАСНИКАМИ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА ЯК СПОСІБ ЙОГО ПІДГОТОВКИ ДО СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ

Однією із найбільш поширених процесуальних дій у суді є допит. В юридичній літературі в аспекті підготовки прокурора до участі у судовому розгляді звертають увагу на те, що у разі вчинення деяких злочинів (зокрема, проти статевої свободи та недоторканності; злочинів, вчинених злочинними угрупованнями тощо) обвинувачені (а деколи - і їх родичі, друзі, знайомі) намагаються спонукати чи змусити потерпілих, свідків (а інколи - й інших співучасників) змінити показання (чи відмовитися від уже даних у ході досудового розслідування) [1, с.67-68; 2, с.122-125; 3, с.218-221]. У зв'язку із цим висловлюється така рекомендація: за день-два до початку судового розгляду прокурору варто викликати цих осіб у прокуратуру та поспілкуватися з ними.

Використання *попередньої бесіди із потерпілими, свідками* дозволяє переконатися, чи залишилися вони на попередній позиції, чи не чинився на них протиправний тиск. Таке спілкування дозволяє зібрати й іншу інформацію: про зовнішній вигляд, манеру триматися, лексику, особливості пам'яті. Інформація, яку можна отримати при особистому спілкуванні, накладається на інформацію, отриману у результаті вивчення матеріалів кримінального провадження та інших джерел, дає більш усесторонню, повну та об'єктивну інформацію, що надає можливість побудувати більш достовірну інформаційну модель особи, з якою прокурору доведеться працювати в суді. У разі, коли з'явилися наміри дати завідомо неправдиві показання, прокурору надається можливість попередити злочин – давання завідомо неправдивих показань чи завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину.

Слід зазначити, що такий підхід не всі наукові та практичні працівники розцінюють однозначно:

1) Серед аргументів «проти» попередніх (до судового розгляду) бесід прокурора із учасниками процесу наводиться те, що це викликатиме підозри у тому, що на таких учасників чинився незаконний вплив, це вплине на об'єктивність сприйняття, є неетичним. Противники такої практики вказують на те, що установленій кримінальним процесуальним законом процедурі допиту учасника процесу стороною обвинувачення і стороною захисту безпосередньо у судовому засіданні повністю реалізується принцип змагальності сторін, а також забезпечується сторонам рівне право на допит цього учасника у суді. Вони вказують на те, що будь-яка позапроцесуальна форма спілкування прокурора із викликаними до суду для давання показань особами, викликає сумнів в неупередженості та необ'єктивності такого публічного обвинувача, є підставою для обґрунтованих тверджень про його особисту зацікавленість у результатах справи, а відтак – є підставою для його відводу.

2) Прибічники протилежного підходу на користь таких бесід наводять наступні аргументи: це не суперечить діючому законодавству, дозволить скоротити кількість змін показань у суді (чи відмови від раніше даних показань), психологічно підтримати, виявити прогалини, уточнити показання, налагодити контакт з особою, виробити тактику допиту, виявити випадки тиску з боку сторони захисту. Окрім того, створення такої практики відповідало б духу розвитку кримінального процесуального законодавства в аспекті розвитку засади змагальності.

Виникає питання: чи має право публічний обвинувач для попередження зміни показань (чи відмови від них) особами, допитаними у ході досудового розслідування, обговорювати з ними ці проблеми до їх майбутнього допиту в суді?

Нема жодних сумнівів у тому, що адвокат готує свого підзахисного до допиту у суді з метою оптимального виявлення обставин, що виправдовують його (або ж пом'якшують його відповідальність). При цьому правомірність такої підготовки до допиту з його боку сумнівів не викликає. Це, нерідко, стосується і підготовки адвокатом до допиту свідків зі сторони захисту.

Нема також жодних сумнівів у тому, що будь-яке клопотання адвоката про допит у суді раніше не допитаних свідків, особливо тих, які з'явилися до суду за ініціативою адвоката (а суд, як відомо, не вправі відмовити у допиті таких осіб) визначено заздалегідь результатами проведених ними бесід із такими особами.

Також ні для кого не секрет, що сторона захисту, зазвичай, не адвокат, а за його порадою, обвинувачений, його родичі та знайомі контактують із потерпілими, свідками. Судді самі часто ставлять питання про те, чи загладив обвинувачений перед потерпілим заподіяну шкоду. Якщо обвинувачений хоча б намагався це зробити, така обставина враховується як така, що пом'якшує покарання. Зробити це можливо тільки при особистому контакті сторони захисту та потерпілого (випадки, коли шкода відшкодовується поза особистим контактом, наприклад, поштовим переказом, рідкісні; все ж таки загладження шкоди має не тільки матеріальну сторону, але й моральну, яка потребує вираження хоча б формального жалю та вибачення за вчинене). Водночас трапляються випадки, коли контакти відбуваються з метою впливу на потерпілих та свідків, щоб схилити їх до зміни чи відмови від давання показань. У хід ідуть найрізноманітніші способи: прохання, вмовляння, підкуп, погрози.

Якщо одна із сторін має можливість зустрічатися із потерпілими та свідками поза офіційною обстановкою, то позбавлення цього іншої сторони є істотним обмеженням її прав та суперечить принципу змагальності сторін та свободи у поданні ними суду доказів і у доведенні перед судом їх переконливості (п.15 ч.1 ст.7, ст.22 КПК України).

Позбавляти одну із сторін можливості перевірити такі важливі докази як показання свідків та потерпілих перед тим, як представити їх в суд, є обмеженням їх прав.

У даній ситуації сторона обвинувачення позбавляється можливості спиратися на докази (які нею були перевірені) у своїй діяльності при здійсненні своїх обов'язків і це є суттєвою перешкодою для досягнення завдань, які законодавець ставить перед прокурором. Наприклад, якщо публічний обвинувач, ґрунтуючись лише на матеріалах кримінального провадження, вважає, що у його розпорядженні є показання певної особи, що підтверджують винуватість обвинуваченого, а в ході судового розгляду з'ясовується, ця особа свідчить на користь обвинуваченого. У результаті публічний обвинувач представляє в суд зовсім не той доказ, про який він заявив. Це уже новий доказ, причому, доказ захисту.

Тут логічно виникає питання про паритет прав та можливостей сторін, які змагаються у суді: якщо право і можливості адвоката на таку підготовку до допиту сумнівів не викликають, то чому їх повинен бути позбавлений публічний обвинувач? Тим більше, якщо у його розпорядженні є дані про протиправний вплив на осіб, які ще підлягають допитам у суді з метою зміни раніше даних ними показань (як уже виявлених в судовому засіданні, так і наданих йому особами, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність).

А тому, враховуючи реалії кримінальної, посткримінальної та криміналістичної практики, нема сумнівів у принциповій допустимості підготовки публічним обвинувачем потерпілих, свідків, викликаних у суд з ініціативи сторони обвинувачення, до їх участі до судового розгляду кримінального провадження.

Однак, звісно ж, існує й реальна небезпека такої підготовки, оскільки у ході такого позапроцесуального спілкування публічного обвинувача з учасниками процесу може бути застосований примус до цих осіб до дачі показань (чи примус до підтвердження ними у суді раніше даних з певних причин на досудовому слідстві завідомо неправдивих показань). Аби виключити (чи, принаймні, мінімізувати) будь-які сумніви щодо цього, про факт таких бесід публічного обвинувача з особами, допит яких передбачається у ході судового засідання, повинна бути повідомлена сторона захисту та суд (який у цьому випадку матиме можливість враховувати цю обставину при оцінці достовірності наданих у подальшому цими особами показань).

Література:

1. Руководство для государственных обвинителей. Криминалистический аспект деятельности. Часть 1 / под ред. О.Н. Коршуновой. Санкт-Петербург, 1998.
2. Корсаков К.А. Криминалистические и процессуальные проблемы подготовки прокурора к судебному разбирательству уголовного дела: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Санкт-Петербург, 2000.
3. Баев О.Я. Посягательства на доказательную информацию и доказательства в уголовном судопроизводстве (правовые и криминалистические средства предупреждения, пресечения и нейтрализации последствий: проблемы и возможные решения). Москва: Юрлитинформ, 2010.

ЗАСАДНИЧІ ПОЛОЖЕННЯ КРИМІНАЛІСТИКИ**Кравчук Олег Вікторович**

*доцент кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,
кандидат юридичних наук*

**ЩОДО РОЗВИТКУ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ НАУКИ, ЯК СКЛАДОВОЇ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ**

Система державного управління розвитком криміналістики прямо пов'язана з розвитком системних засобів і методів пізнання усередині науки, активним запозиченням і пристосуванням для вирішення завдань, які стоять перед криміналістикою з розвитку системних технологій з іншими галузями наукового знання для забезпечення державної безпеки. Відсутність єдиних наукових основ системного підходу до досліджень у науці породжує високий суб'єктивізм результатів системних досліджень, розбіжності у визначенні криміналістичних категорій і понять.

Боротьба зі злочинністю нерідко асоціюється з боротьбою за виживання суспільства. Отже, успіх цієї боротьби залежить, насамперед, від соціально-економічних умов життя суспільства, від суспільного прогресу, що обумовлює, з одного боку, реальну оцінку небезпеки, яку містять у собі злочинність, і потреби суспільства в забезпеченні своєї безпеки, а з іншого – його готовність і можливість адекватно відповісти на виклик злочинності.

У загальній системі заходів боротьби зі злочинністю державні структури, що сформовані у суспільстві в особі правоохоронних органів, особливу увагу традиційно приділяють заходам профілактики, що сполучаються із заходами розкриття й розслідування злочинів. Усвідомлена суспільством необхідність наукового обґрунтування системи таких заходів, їх розробки й практичної реалізації завжди перебувала й продовжують перебувати у взаємозалежності з досягненнями науки й техніки. Це в остаточному підсумку й визначило формування завдань державного управління розвитком криміналістики як науки, для забезпечення державної безпеки та охорони громадського порядку.

Комбінація потреб суспільства в боротьбі зі злочинністю й можливостей їх практичної реалізації свідчить про закономірну обумовленість, якщо не сказати залежність розвитку криміналістики від соціально-економічних відносин, ідеології, культури, звичаїв, традицій і інших складових суспільного прогресу. Найбільше наочно така обумовленість прослідковується в розділі криміналістичної техніки, де найскладнішим чином переплелися проблеми науки, техніки, суспільства й людини.

У цей час можна констатувати досить ґрунтовну розробку проблем взаємозв'язку розвитку загальної теорії криміналістики, криміналістичної техніки й науково-технічного прогресу в державі.

Зазначена проблематика в державному управлінні розвитком криміналістики фактично не досліджувалася. Її актуальність представляється ще більш очевидної з урахуванням криміногенної ситуації, яка склалася в нашій країні на сучасному етапі соціально-економічних перетворень і тих протиріч, які супроводжують зусилля законодавців, учених і практиків у реформуванні кримінального процесуального законодавства, у пошуку й реалізації оптимальних форм адаптації й використання досягнень науки й техніки в діяльності правоохоронних органів з розкриття й розслідування злочинів.

Нами було проаналізовано проблеми розвитку криміналістичної техніки і її використання в розкритті й розслідуванні злочинів, розглядаючи з позиції впливу на цей процес складових суспільного прогресу. При цьому виявлені й досліджені закономірні його зв'язки не тільки з іншими галузями наукового знання й у цілому з науково-технічним прогресом, що в криміналістиці досить ґрунтовно розроблено й раніше, але й з факторами, що характеризують суспільний прогрес, у їхньому діалектичному, суперечливому прояві.

Такий підхід до дослідження дозволив нам виявити нові підходи, інакше представити актуальність уже відомих проблем удосконалення криміналістичної техніки, організації й правового управління її використання в кримінальному процесі, правовому становищі спеціаліста-криміналіста й судового експерта, доказового значення результатів проведених ними досліджень; удосконаленні організації діяльності експертно-криміналістичних підрозділів системи МВС України, криміналістичної підготовки як державних службовців так слідчих і оперативних працівників.

Практична й теоретична значимість дослідження визначається, по-перше, місцем і роллю криміналістичної техніки в загальній системі засобів доведення, її потенційними можливостями в вирішенні й зміцненні доказової бази у кримінальних провадженнях, в об'єктивізації процесу розслідування злочинів; по-друге, винятковою важливістю предмета дослідження у ряді концептуальних основ загальної теорії науки в розширенні її пізнавальної функції; по-третє, аргументацією додаткових можливостей вирішення проблем розвитку криміналістичної техніки з урахуванням виявлених закономірностей її взаємозв'язків з системою державного управління кримінологією, кримінальним процесом, теорією оперативно-розшукової діяльності й іншими правовими науками для забезпечення державної безпеки та охорони громадського порядку; по-четверте, результатами аналізу закономірностей і тенденцій використання засобів автоматизації й обчислювальної техніки в вирішенні техніко-криміналістичних завдань, обґрунтуванні місця й ролі таких засобів у системі криміналістичної техніки.

Дослідження в історичному аспекті проблем виникнення й розвитку криміналістичної техніки дозволило встановити ряд істотних взаємозв'язків, що й закономірно проявляються, цього процесу в загальній системі розвитку не тільки науки й техніки, алей суспільного прогресу.

Особливе місце в системі складових суспільного прогресу займає злочинність, як соціальне явище, як закономірний прояв протиріч його розвитку. Боротьба зі злочинністю являє собою вираження споконвічного прагнення суспільства до забезпечення своєї безпеки, без чого немислимий суспільний прогрес та розвиток держави. Саме в цьому полягають спонукальні мотиви суспільства відповідати на виклик злочинності вдосконалення форм, методів і засобів боротьби з нею.

Криміналістична техніка в системі розвитку державної безпеки має як внутрішню, так і зовнішню системні зв'язки, у числі яких особливе значення мають генетичні зв'язки, а також зв'язки взаємодії, перетворення, будови, функціонування, розвитку, управління. Системний аналіз цих зв'язків дозволив виявити закономірності їх прояву й механізм дії, процес розвитку криміналістичної техніки, а на цій основі визначити основні напрямки, тенденції й перспективи її вдосконалення, сформулювати систему комплексних заходів підвищення ефективності її використання в боротьбі зі злочинністю.

Дослідження закономірностей розвитку криміналістичної техніки, вивчення системи внутрішніх і зовнішніх взаємозв'язків цього процесу в контексті суспільного процесу дозволяють із достатнім ступенем переконаності затверджувати, що:

1. Система, що склалася в зовсім інших соціально-економічних умовах не відповідає сучасному стану злочинності й рівню криміналізації суспільства.

2. Основні проблеми криміналістичної техніки, що вимагають свого невідкладного розвитку, сьогодні лежать насамперед, у площині державного правового управління й організації її використання в кримінальному процесі.

3. В науковій теорії й практиці, у кримінально процесуальній науці часом до абсурду доводить протиставлення значимості в розкритті й розслідуванні злочинів криміналістичної техніки й інших методів і засобів одержання пошуковий і доказової інформації.

4. Методологічно найбільш оптимальний підхід до вирішення назрілих проблем криміналістичної техніки проявляється в контексті теорії й практики державного управління державною безпекою і охороною громадського порядку, у якому тісно взаємозалежні й взаємообумовлені правове регулювання й організація техніко-криміналістичної роботи, її науково - методичне й технічне забезпечення, криміналістична підготовка суб'єктів, її здійснюючих.

5. Одне із ключових, а відповідно й пріоритетних напрямків розвитку криміналістичної техніки в цей час пов'язане з освоєнням можливостей засобів автоматизації й обчислювальної техніки, сучасних інформаційних технологій. При цьому суттєво змінюється поняття й зміст криміналістичної техніки, принципово інші вимоги пред'являються до розробки нових і вдосконалюванню наявних її методів і засобів, якісно інший характер здобуває в цілому система.

Використання сучасних інформаційних технологій у криміналістиці обумовлене об'єктивними факторами. Зокрема, системний характер організованої злочинної діяльності закономірно припускає системний підхід до організації боротьби з нею, а відповідно використання в цих цілях інформаційно-пошукових систем.

6. Сучасний стан наукового обґрунтування, позитивний багаторічний закордонний і вітчизняний досвід використання деяких так званих нетрадиційних методів і засобів криміналістичної техніки дає всі підстави для конструктивного рішення проблеми їх допустимості в кримінальному процесі із метою одержання й перевірки криміналістично значимої інформації. В остаточному підсумку доказом є не показання приладу, а результати слідчих (розшукових) дій, проведених з урахуванням таких показань (обшуку, допиту й т.п.), які до того ж оцінюються в загальній системі доказів.

7. Сучасні умови боротьби зі злочинністю настійно диктують необхідність подальшого вдосконалення криміналістичної підготовки суб'єктів розкриття й розслідування злочинів, яка багато в чому визначає рівень їх професіоналізму. Разом з тим дуже важливо у відповідному Держстандарті й у навчальних планах суттєво змістити акценти на вивчення професійно орієнтованих дисциплін, а при їхнім вивченні більше часу приділяти практичним формам занять для майбутніх фахівців.

8. У цей час, в умовах поточної правової реформи й бурхливих дискусій з концептуальних проблем кримінального процесуального законодавства представляється трохи інертною позиція вчених як державно-управлінців так і криміналістів.

Таким чином, основними об'єктами систематики в криміналістиці повинні виступати знання, отримані в результаті вивчення злочинної діяльності як у цілому (на базовому рівні), так і її окремих видів, механізму формування значимої інформації, а також сукупність розроблених на основі отриманих знань засобів, приймань і рекомендацій з виявлення, розкриття, розслідування й попередження злочинів, для забезпечення державної безпеки.

Основними напрямками використання теоретичних концепцій криміналістичної систематики виступають: подальше формування загальної системи криміналістики як структурної сукупності і розділів, підрозділів і т.д.; подальший розвиток поняттєво-

термінологічної системи мови науки; розробка й удосконалення системи державної безпеки.

Література:

1. Бесчастний В. М. Підготовка керівників органів внутрішніх справ : інноваційний підхід / В. М. Бесчастний // Вече : Громадсько-політичний журнал. – 2007. – № 17. – С. 42–43.
2. Євсюков О. П. Методологія формування механізмів державного управління у сфері соціально-економічної безпеки / О. П. Євсюков // Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління, 2018. – Том 29 (68). – № 1. – С. 75–79.
3. Полторак С. Т. Механізми формування безпеки держави [Електронний ресурс] / С. Т. Полторак, С. М. Домбровська // Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування : електронне наукове фахове видання ХНТУ. – 2015. – №1. – Режим доступу до журн. : http://el-zbirn-du.at.ua/2015_1/21.pdf
4. Теоретичні основи національної безпеки України : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів / О. Дзьобань, О. Соснін. – К. : Освіта України, 2009. – 384 с.
5. Червінська Н.В. Ефективність законодавства: сутнісні характеристики та напрями підвищення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Н.В. Червінська ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. – К., 2015. – 19 с.

Мельник Роман Володимирович,
доцент кафедри цивільного, господарського,
адміністративного права та правоохоронної діяльності
інституту права та суспільних відносин університету «Україна»
кандидат юридичних наук,

ЗДІЙСНЕННЯ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ ТА ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ

Програмою заходу було передбачено проведення теоретичних та практичних занять. Представники мали змогу ознайомитись із колекцією вогнепальної, стрілецької зброї та взяти участь у практичному занятті на тему «Вилучення одягу потерпілих осіб під час огляд місця події при розслідуванні кримінальних правопорушень, вчинених із застосуванням вогнепальної зброї» (впровадження в освітній процес методу відбору експериментальних зразків одягу зі слідами пострілу).

Під час практичного заняття на тему «Криміналістична фотографія» чеські фахівці розповіли про особливості проведення впізнавальної (сигналітичної) фотозйомки підозрюваних та обробку фотографій за допомогою спеціальної поліцейської програми.

Впізнавальна фотозйомка - це портретна фотографія або 3-компонентна субфотографія, розміром 15 см на 10 см, кожне окреме фото розміром 4,7 см на 5,9 см), для фіксації зовнішності особи злочинця, здійснюється із використанням спеціального стільця; інформація обробляється за допомогою спеціальної поліцейської програми, у подальшому знімки використовуються у криміналістичних обліках.

Повний комплект портретної фотографії включає три основні фотографії:

- 1) правий профіль з додаванням ідентифікаційної етикетки, фотографічна позиція (0°);
- 2) вигляд спереду (анфас), фотографічна позиція (90°);

3) лівий на пів профіль, фотографічна позиція (135°).

У повний комплект входить фотографія у повний зріст, а також, при наявності, можуть бути долучені додаткові фотографії з фіксацією татувань, пірсингу, шрамів тощо із застосуванням масштабної лінійки.

При здійсненні фотографування допоміжним елементом є спеціальний стілець, який закріплений на круглому диску, що крутиться та служить для чіткого фотографування злочинця у трьох положеннях (правий профіль, анфас та лівий напівпрофіль) та фіксації положення голови.

При здійсненні фотозйомки має використовуватись природне або штучне освітлення, яке не повинно змінюватися. Фокусна відстань, як мінімум, у два рази більша фокусної відстані основного аналогового пристрою, що становить 50 мм. Відстань між камерою та особою повинна бути в 15 разів більше фокусної відстані об'єктива. Фото фон - сірого або світло-блакитного кольору.

Чутливість сенсора повинна відповідати ISO 100 із встановленням низької діафрагми. Освітлення повинно бути позаду суб'єкта.

Знімки з фотоапарата онлайн надходять до спеціалізованої поліцейської комп'ютерної програми D-Foto, у якій криміналіст оформляє фотознімки, за допомогою фотопринтера роздруковує тридільні фотографії, фото в повний зріст, при необхідності додаткові фото та долучає до ідентифікаційної справи, яка, крім комплекту фотознімків, включає дактилокарту особи, взірці ДНК та словесний портрет особи злочинця.

Фахівці техніко-криміналістичного відділення продемонстрували пересувну криміналістичну лабораторію та розповіли про особливості роботи техніків-криміналістів на місці події.

Делегація мала можливість ознайомитися з особливостями функціонування E-Case Management System (далі - eCMS), яку використовують в органах поліції Чеської Республіки. Електронна система eCMS включає в себе ведення кримінального провадження та інших видів діяльності поліції (адміністративна практика, профілактика правопорушень, документообіг, статистика) та фактично є розвиненим аналогом вітчизняного «АРМОР».

Електронне кримінальне провадження функціонує за допомогою Intranet - закритої для зовнішніх користувачів мережі, яка розроблена на основі інтернету. Усі працівники в поліції, залежно від кваліфікації, мають різні повноваження щодо доступу до відомостей eCMS та вчинення дій, прийняття рішень. За допомогою eCMS керівник органу поліції призначає слідчого, який розслідуватиме провадження. Цей керівник також має доступ до всіх е-проваджень очолюваного ним підрозділу та можливість вносити до них зміни.

Прокурор має доступ до зазначеної електронної системи відповідно до договору, укладеного між прокуратурою та поліцією. Ведення вказаної електронної системи, на відміну від органів поліції, для прокурора не є обов'язковим (прокурор скеровує до суду документи (клопотання під час досудового розслідування, обвинувальний акт і саме кримінальне провадження) виключно в паперовому вигляді). Водночас eCMS дає можливість прокурору надавати вказівки в електронному форматі, надсилати запити, процесуальні рішення.

Вхід до eCMS здійснюється за допомогою персонального пароля. В електронній системі фіксуються всі дії особи, яка в ній працює. Існує технічна можливість перевірити, хто саме та коли здійснював вхід до системи чи вносив зміни до електронних даних та які саме зміни. Дані вносяться до системи один раз, після чого система автоматично дублює їх в усіх наступних документах. Наприклад, інформація, що внесена до eCMS при реєстрації кримінального правопорушення (анкетні дані особи, фабула, присвоєний номер провадження), при подальшому створенні в цьому провадженні

процесуальних документів на основі формулярів переноситься до останнього автоматично. Вхідні електронні документи автоматично реєструються в системі, паперові документи, що надійшли до канцелярії, - скануються та долучаються до провадження.

Через електронне кримінальне провадження здійснюються запити до державних та недержавних підприємств, установ та організацій, а також до інших підрозділів поліції, у тому числі доручення про проведення слідчих дій. Ступінь інтегрованості еCMS, яка об'єднує понад 70 електронних баз даних поліції, є високим. За допомогою інтегрованих систем її поєднано із рядом реєстрів та 24 системами інших державних органів. Наприклад, при внесенні відомостей про особу еCMS ідентифікує її через реєстр фізичних осіб. Це надає можливість швидко отримати відомості про особу, її родичів, місце проживання тощо. Так само можна отримати інформацію про юридичну особу, транспортний засіб, зброю, нерухомість, реєстр прав та обов'язків, іноземців та інше.

Запахові сліди в подальшому з метою призначення та проведення одорологічної експертизи працівники чеської поліції відводять особливу увагу. Відібрання відбувається за допомогою спеціальної криміналістичної техніки (одорологічної валізи), в комплект якої входять:

4) пакет червоного кольору, його вміст складають три скляні банки, закриті металевими кришками, в середині яких міститься мікрофіброві ганчірки, розміром 30 см x 30 см;

5) пакет синього кольору із аналогічним вмістом;

6) фольга;

7) пінцет стерильний, довжиною 15 см (6 шт.);

8) одноразові латексні рукавиці.

Пакет червоного кольору із вмістом призначений для вилучення запахових слідів з місця вчинення злочину криміналістичним техніком. Пакет синього кольору із вмістом призначений для вилучення запахових слідів з особи суб'єктом розслідування.

Існує два способи отримання (відібрання) запахових слідів:

9) отримання (відібрання) слідів на місці події - відбирається криміналістичним техніком;

10) отримання (відібрання) слідів з особи - відбирається суб'єктом розслідування.

Вилучення запахових слідів криміналістичним техніком відбувається таким чином: криміналістичний технік розпаковує пакет синього кольору, з однієї з банок дістає ганчірку та обгортає нею речовий доказ з місця події, ганчірку з доказом загортає у фольгу. Дані предмети у фользі знаходяться протягом 30 хв., аби запахові сліди з доказу перейшли на ганчірку. Після цього за допомогою пінцета ганчірка поміщається до банки та законсервовується за допомогою кришки.

Якщо потрібно відібрати запаховий слід із будь-якої поверхні, то ганчіркою протирають по поверхні протягом 3 хв, ганчірку загортають у фольгу, де вона зберігається протягом 30 хв., після чого ганчірку поміщають у банку та законсервовують. Інші дві ганчірки використовують для відібрання запахових слідів із інших поверхонь на місці події, аби в подальшому мати зразки для порівняння. При цьому кожному з ганчірок потрібно брати за допомогою різних стерильних пінцетів, при цьому кожного разу технік змінює рукавиці.

Криміналістичний технік та суб'єкт розслідування, котрі вилучають запахові сліди, складають протокол відібрання запахових слідів та додатки у формі фототаблиці або відеозапису. Відомості щодо проведення процесуальної дії вносяться до системи «еCMS».

Вилучення запахів слідів із особи відбувається таким чином: слідчий або оперативний працівник за допомогою ганчірки проводить вилучення із боків черевної порожнини, шляхом прикладання ганчірки на 20 хв., котру суб'єкт розслідування тримає за допомогою пінцета.

Процедуру повторюють тричі: з лівого та правого боків, а також з рук та шиї особи. Банки підписують паперовими бірками. Три банки поміщають у спеціальний пакет червоного кольору, який опечатується паперовою біркою.

Література:

1. Звіт про закордонне службове відрядження працівників ЛьДУВС МВС до м. Парубіце (Чеська Республіка) від 18.07.2018 № 11/1770.

Надіжко Марина Миколаївна,

співробітник Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України

ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ ВІДОМЧИХ СУДОВО-ЕКСПЕРТНИХ УСТАНОВ ТА ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЇХ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Сьогодні активно відбувається процес реформування правоохоронної системи. Вимоги суспільства щодо активізації дій держави у боротьбі зі злочинністю сприяли прийняттю низки нових законів та підзаконних нормативно-правових актів.

Одночасно із реформуванням правоохоронних органів змінюється і система судово-експертних установ України, яка потребує впровадження у практичну діяльність нових ідей, інновацій, наукових розробок та сучасних методик експертних досліджень.

Система судово-експертних установ в Україні регулюється Законом України “Про судову експертизу”.

Відповідно до положень ст. 7 Закону України “Про судову експертизу”, система має відомчий поділ. Такі установи функціонують в системах Міністерства юстиції, Міністерства внутрішніх справ, Міністерства охорони здоров'я, Міністерства оборони, Служби безпеки та Державної прикордонної служби України.

Виключно державними спеціалізованими установами здійснюється судово-експертна діяльність, пов'язана з проведенням криміналістичних, судово-медичних і судово-психіатричних експертиз.

Правову основу діяльності судово-експертних установ складають: Конституція України, законодавчі акти різних галузей права: Кримінальний та Кримінальний процесуальний кодекси України, Цивільний процесуальний кодекс України, Кодекс адміністративного судочинства України, Господарський процесуальний кодекс України, Закон України “Про судову експертизу”, відомчі накази, інструкції та міжнародні договори у сфері судово-експертної діяльності.

Наразі в Україні функціонує шість НДІСЕ: Дніпровський, Донецький (у зв'язку з частковою окупацією окремих територій Донецької області тимчасово перенесений у м. Слов'янськ), Київський, Львівський, Одеський, Харківський та Науково-дослідний центр судової експертизи з питань інтелектуальної власності.

Основним відомчим нормативно-правовим актом, яким керуються НДІСЕ, є “Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень” та “Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення

судових експертиз та експертних досліджень”, затверджені наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5, зі змінами та доповненнями.

Управління системою НДІСЕ здійснює Департамент з питань судової роботи та банкрутства Міністерства юстиції України. При міністерстві створені міжвідомча Координаційна рада з проблем судової експертизи та Центральна експертно-кваліфікаційна комісія, а також Наукова консультативна та методична рада з проблем судової експертизи.

Судово-експертні установи Міністерства юстиції України забезпечують діяльність: судів усіх рівнів, НАБУ, САП, слідчих органів МВС, СБУ, органів прокуратури, митних органів та інших установ. Поряд з виконанням широкого кола судових експертиз, установи здійснюють наукову розробку теоретичних та практичних засад судової експертизи, нових методик експертних досліджень, підготовку та атестацію судових експертів за напрямками досліджень.

Так, зокрема, **Київський НДІСЕ (КНДІСЕ)** є найбільшою судово-експертною установою Міністерства юстиції України. В його структурі функціонує п'ять багатoproфільних лабораторій та два відділи, що безпосередньо займаються провадженням судових експертиз. Зокрема, криміналістичних, інженерно-технічних, автотехнічних, психологічних, економічних, товарознавчих та спеціальних видів досліджень, організації експертної діяльності, а також військових експертиз.

Крім криміналістичних експертиз, у КНДІСЕ проводяться економічні, автотехнічні, будівельно-технічні, товарознавчі, ґрунтознавчі, біологічні, матеріалів, фоноскопічні, комп'ютерно-технічні та телекомунікаційні, вибухотехнічні, лінгвістичні та писемного мовлення, пожежно-технічні та електротехнічні, техніки та озброєння, психологічні та ін.

У структурі **Одеського НДІСЕ (ОНДІСЕ)** функціонують спеціалізовані лабораторії криміналістичних, автотехнічних, будівельно-технічних, фізичних та хіміко-біологічних досліджень, економічних та судово-бухгалтерських досліджень, а також математичного моделювання і автоматизації. Крім загально-прийнятих для відомства експертиз, інститут спеціалізується на проведенні судово-фоноскопічних, електро-акустичних та експертиз комп'ютерної техніки і програмних продуктів.

Харківський НДІСЕ (ХНДІСЕ) імені М. С. Бакаріуса – одна з провідних науково-дослідних установ. В інституті проводяться більш, як тридцять видів криміналістичних, судово-хімічних, біологічних, фізичних, судово-автотехнічних, будівельно-технічних, товарознавчих досліджень, а також судово-бухгалтерські та інші експертизи. У ХНДІСЕ функціонує відділ теорії судової експертизи, в якому є інформаційно-обчислювальний центр, що розробляє автоматизовані банки даних, інформаційно-пошукові системи, а також спеціалізовані робочі місця для експертів.

Дніпропетровський, Донецький та Львівський НДІСЕ проводять усі види криміналістичних експертиз, а також автотехнічні, будівельно-технічні, товарознавчі, судово-економічні та інші експертизи.

Найбільшою за своєю чисельністю та завданнями, які на неї покладені, є **Експертна служба МВС України**. До її складу входять **Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України (ДНДЕКЦ)** – головна установа служби, яка здійснює організаційно-управлінське та науково-методичне керівництво діяльністю служби та територіальні науково-дослідні експертно-криміналістичні центри (НДЕКЦ), які знаходяться в областях України.

Основним нормативно-правовим актом, який регламентує діяльність Експертної служби, є Положення про Експертну службу МВС України, затверджене наказом МВС від 03.11.2015 № 1343 (далі – Положення).

Згідно з Положенням, до основних завдань служби віднесено: здійснення судово-експертної діяльності, залучення працівників до досудового розслідування та судового розгляду, сертифікаційних та інших випробувань, оцінки майна, забезпечення функціонування обліку знять кримінальних правопорушень, інформаційно-пошукових систем, підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації працівників як судових експертів.

Служба, відповідно до покладених на неї завдань: 1) здійснює організаційно-управлінське та науково-методичне забезпечення судово-експертної діяльності, у тому числі розробляє методики проведення судових експертиз; 2) проводить судову експертизу в кримінальному, виконавчому провадженні, адміністративних, цивільних та господарських справах, справах про адміністративні правопорушення за такими основними класами, як: криміналістичні, матеріалів, речовин та виробів, інженерно-технічні, економічні, товарознавчі, комп'ютерно-технічні, медико-біологічні (методом ДНК-аналізу) та інші експертизи; 3) здійснює наукову та науково-технічну діяльність у галузі судової експертизи, організовує і бере участь у проведенні семінарів, “круглих столів”, форумів, інших заходів; 4) інші повноваження, передбачені законодавством України.

ДНДЕКЦ і НДЕКЦ діють на підставі положень, що затверджуються МВС України.

Наступна група суб'єктів судово-експертної діяльності – **державні спеціалізовані судово-медичні й судово-психіатричні установи МОЗ України.**

Мережу установ судово-медичної експертизи складають Головне бюро судово-медичної експертизи МОЗ України, бюро судово-медичної експертизи управлінь охорони здоров'я обласних державних адміністрацій. До складу обласних бюро входять також міські (міст обласного підпорядкування) і районні (міжрайонні) відділення.

Ці заклади проводять узагальнення судово-експертної практики, атестацію судово-медичних експертів і здійснюють такі основні види судово-медичної експертизи: експертизу трупів, експертизу потерпілих та обвинувачених (живих осіб), експертизу речових доказів, застосовуючи методи судово-медичної криміналістики, гістології, імунології, токсикології, цитології, ДНК-аналізу.

Основним відомчим нормативно-правовим актом, яким керується у своїй діяльності бюро судово-медичної експертизи є Інструкція “Про проведення судово-медичної експертизи”, затверджена наказом МОЗ України від 17.01.1995 № 6, а також окремі інструкції щодо порядку проведення судово-медичних експертиз.

Експертна служба МО України складається з Центру судових експертиз МО України та судово-медичних лабораторії оперативного командування ЗС України. До основних класів судових експертиз, які проводяться в експертних підрозділах МО України, відносяться: судово-медичні, криміналістичні та автотехнічні. У своїй діяльності експертні підрозділи відомства керуються наказом Міністерства юстиції України від 22.02.2019 № 563/5 “Про затвердження Змін до Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень”, наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 “Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень”, наказом МО України від 23.03.2017 № 168 “Про затвердження Переліку закладів охорони здоров'я в системі Міністерства оборони України” та ін.

До системи експертних установ Служби безпеки України належать: Експертно-криміналістична служба Центрального Управління Служби безпеки України та експертно-криміналістичні групи в регіональних органах. До основних класів судових експертиз, які проводять підрозділи, відносяться: криміналістичні, експертизи

спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації, судово-біологічні, вибухово-технічні, експертизи з питань збереження державної таємниці (відомчі нормативно-правові акти, які регулюють діяльність експертних установ Служби безпеки України – як правило мають обмежений доступ).

Одним з основних завдань експертних підрозділів **Державної прикордонної служби** є проведення криміналістичних експертиз паспортних документів, які згідно із законодавством використовуються під час перетину державного кордону України. Особливої актуальності такі експертизи набули у зв'язку із анексією АР Крим, окупацією окремих територій Донецької та Луганської областей та введенням у 2017 р. безвізового режиму з країнами ЄС та іншими державами світу.

Нормативно-правовою базою Державної прикордонної служби України при виконанні експертних завдань є наказ Адміністрації Державної прикордонної служби України від 11.08.2010 № 617 “Про затвердження Положення про Головний експертно-криміналістичний центр Державної прикордонної служби України”, наказ Адміністрації Державної прикордонної служби України від 05.06.2012 № 407 “Про затвердження Інструкції з організації і здійснення перевірки документів громадян України, іноземців та осіб без громадянства, які перетинають державний кордон”, наказ Міністерства внутрішніх справ України від 10.07.2017 № 580 “Про затвердження Інструкції з організації функціонування криміналістичних обліків Головного експертно-криміналістичного центру Державної прикордонної служби України” та ін.

Враховуючи викладене, можна зробити висновок, що судово-експертні установи в Україні динамічно розвиваються та складають цілісну систему, яка в залежності від вимог суспільства і потреб органів досудового розслідування та суду постійно вдосконалюється, тим самим забезпечуючи верховенство права та дух закону, а також конституційних прав і свобод людини.

ЗАСАДНИЧІ ПОЛОЖЕННЯ КРИМІНОЛОГІЇ

Голіна Володимир Васильович,
*професор кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України*

ПРИНЦИПИ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

1. Кримінологічна політика – це складова частина державної соціальної політики, яка на основі Конституції України й інтегрованих кримінологічною наукою знань та світового досвіду запобігання та протидії злочинності визначає методологічні засади, принципи, засоби і заходи, якими керується держава та її інституції при розробці і здійсненні не репресивного напрямку боротьби зі злочинністю. Кримінологічна політика є своєрідною ідеологією, під впливом якої, з одного боку, розробляються форми, завдання, вихідні принципи діяльності держави у сфері не репресивного впливу на чинники, що обумовлюють злочинність та її прояви, а з другого – використовується найбільш обґрунтована із соціально-політичних позицій наявна або розробляється відповідно до неї нова чи запозичується зі скарбниці позитивного світового досвіду теорія і практика запобігання злочинності. Наприклад, стратегія зменшення можливостей вчинення злочинів; Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 7 грудня 2017 р. № 2229-VIII, у ст. 5 якого зазначено, що державна політика у сфері запобігання та протидії домашньому насильству спрямована на забезпечення комплексного інтегрованого підходу до подолання домашнього насильства, надання всебічної допомоги постраждалим особам та утвердження ненасильницького характеру приватних стосунків.

2. Необхідним елементом кримінологічної політики слід вважати розробку принципів і механізмів реального втілення теоретичних надбань у практичну діяльність суб'єктів реалізації – як державних і представницьких інститутів, так і інститутів громадянського суспільства. Ефективна кримінологічна політика держави – це насамперед поновлення порушених конституційних прав жертви злочину, відродження соціально-позитивних якостей життя населення, що в кінцевому результаті неминуче призведе до зміцнення громадської безпеки і правопорядку. У зв'язку з цим до формування кримінологічної політики і практики її реалізації відповідними суб'єктами пред'являються певні вимоги/принципи. Вихідним постулатом при визначенні вихідних принципів державної кримінологічної політики є обмеження кола саме тими з них, які б об'єктивно відображали природу такої діяльності держави. З нашої точки зору, до таких слід віднести такі: демократизм, спеціалізація, реальність, законність, науковість, ресурсність.

1) *Принцип демократизму* означає активну участь широких верств населення та їх об'єднань у реалізації заходів держави у боротьбі зі злочинністю, оскільки, як підкреслюється у міжнародних документах, досягти позитивних результатів можливо лише на базі партнерських відносин з населенням, що забезпечуватиме гласність, прозорість і підконтрольність здійснення державної кримінологічної політики в країні.

2) *Принцип спеціалізації (професіоналізації)* полягає в тому, що, по-перше, теорія і практика запобігання і протидії злочинності вимагають спеціальних, у тому числі глибоких кримінологічних знань, професійної підготовки до роботи саме у сфері запобігання злочинним проявам; по-друге, здійснення концептуальних засад не

репресивної протидії злочинності потребує кадрового забезпечення; по-третє, різновиди оперативної діяльності суб'єктів запобігання злочинам на порядок денний поставлять питання про комплекс специфічних, саме кримінологічних знань, навичок, вмінь, технічних засобів і навіть знарядь.

3) *Реальність* – це принцип, урахування якого перш за все дозволяє розробляти економічно і політично доцільні запобіжні заходи при існуючому ресурсному забезпеченні у даних умовах місця (наприклад, регіону, району, місті та ін.), часу та інших обставин, а також розраховувати на фактичні запобіжні можливості держави та її суб'єктів боротьби зі злочинністю, співвідносити побічні економічні та інші соціальні явища від реалізації заходів з очікуваними наслідками. Отже, принцип реальності гарантує дійсність (конкретність) і здійсненність розроблених заходів.

4) *Законність* – один з головних принципів правової держави. На концептуальному рівні принцип законності означає, що система не репресивної протидії злочинності має бути певним чином регламентована. Між тим закон про запобігання та протидію злочинності в Україні до цього часу не прийнятий, хоча проекти подібного закону у Верховній Раді України обговорювалися.

5) *Принцип науковості* передбачає розроблення і втілення стратегій запобігання злочинності та її проявів з використанням останніх досягнень науки, біотехнологій, техніки, міжнародного досвіду та ін. За думкою деяких учених, союз біологічної науки і медицини з правовими науками відкриє більш широкі можливості щодо поєднання правових (кримінологічних) знань у сфері боротьби зі злочинністю [1, с. 170, 295; 2, с. 398-403 та ін.]. Цей принцип, втілений у концепцію кримінологічної політики, націлює науковців і фахівців-практиків на постійний «винахід колеса», тобто вдосконалення традиційних і наполегливий пошук нових заходів та засобів протидії злочинності.

б) *Ресурсне забезпечення* запобігання та протидії злочинності – це принцип будь-якої практичної діяльності, а тим більше запобіжної, яку взагалі неможливо здійснювати без належного фінансового, кадрового, правового, інформаційного, матеріально-технічного забезпечення та ін. Ігнорування цього принципу на практиці перетворить найкращу концепцію, політику на гучні наміри без наслідків. За останні десятиріччя жодна зі створених комплексних програм боротьби зі злочинністю не була повністю (а деякі у повному обсязі) виконана. Основні причини цього – нестача коштів; часта зміна керівників органів влади і управління; прийняття нових нормативних актів усупереч попереднім, що робить безглуздим виконання раніше ухвалених планів, програм, концепцій; безвідповідальність суб'єктів запобігання і протидії злочинності. Ось чому, хоча ніхто на словах не заперечує необхідності ресурсного забезпечення, цьому насправді приділяється мало уваги.

3. У кримінологічній літературі називаються і коментуються й інші принципи, як-от: утилітаризм, економічна доцільність, комплексність, конкретність, гуманізм, динамізм, постійність, стратегічна цілісність, державність, системність та ін. [3, с. 38-42].

Література:

1. Овчинский В.С. Кримінологія и биотехнологии. Москва: Норма, 2012. 192 с.
2. Кримінологія / под ред. Дж. Ф. Шели / пер. с англ. СПб: Питер, 2003. 864 с.
3. Правова система України: історія, стан та перспективи: у 5 т. Харків: Право, 2008. Т. 5: Кримінально-правові науки. Актуальні проблеми боротьби зі злочинністю в Україні / за ред. В.В. Сташиса. 840 с.

Колодяжний Максим Геннадійович,
завідувач відділу кримінологічних досліджень
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України,
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

ЗАСАДИ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

Діяльність у сфері запобігання і протидії злочинності має відповідати положенням Конституції й чинному законодавству України. В іншому разі відбуватиметься хаос, свавілля, службові та інші зловживання. Ці прояви не сприятимуть захисту прав людини і громадянина, забезпеченню безпеки у державі. У підсумку робота чисельних органів кримінальної юстиції не буде результативною з огляду на обмеження злочинності, скорочення її рівня, зміни характеру останньої у бік зменшення тяжких й особливо тяжких злочинів, особливо що посягають на життя та здоров'я особи, а також зменшення негативних соціальних наслідків для держави і суспільства. Тому правоохоронна діяльність має ураховувати відповідні засадничі положення. Вони розробляються теорією кримінологічної науки й реалізуються у практиці запобігання злочинності.

До найбільш вагомих засад запобігання злочинності пропонується віднести такі: законність, захист прав громадян, гуманність, публічність, економічність, добровільність, наукова обґрунтованість, комплексність, здійснення за тісної взаємодії з громадськістю та ін. Деякі з аносованих принципів закріплені, наприклад, у Законі України «Про Національну поліцію» та деяких інших нормативно-правових актах у сфері запобігання злочинності.

Засада *законності* означає здійснення діяльності щодо виявлення, розслідування злочинів, їх запобігання виключно на підставі законів України та відомчих нормативно-правових актів (МВС України, Національної поліції, Генеральної прокуратури та ін.). Службові особи багатьох правоохоронних органів не у праві здійснювати певні дії або виконувати накази прямого чи безпосереднього начальства, що суперечать нормам чинного законодавства та/або спрямовані на порушення конституційних прав громадян. Прикладом можуть слугувати події під час Революції гідності, що відбулись у 2013–2014 рр. Співробітники міліції, СБУ та інших силових відомств, які виконали у той час злочинні накази, брали участь у розстрілі українців, фактично порушили важливий принцип законності. Правова оцінка вказаним подіям уже дана у перебігу багатьох судових розглядів кримінальних проваджень про ці злочини.

Засада *захисту прав громадян* тісно пов'язана з попередньою. Поліцейські, працівники СБУ, співробітники підрозділів спеціального призначення цих та інших правоохоронних органів у своїй діяльності мають керуватись чинним законодавством України, включаючи міжнародні нормативно-правові акти, ратифіковані Верховною Радою. У разі крайньої потреби застосувати силу, вимушеного обмеження прав громадян це має відбуватись у мінімальному обсязі, достатньому для виконання поставлених перед службовими особами завдань. Тобто обмеження прав має бути максимально короткостроковим з тим, щоб уникнути настання більш суспільно небезпечних наслідків для інших громадян та діяльності підприємств, установ і організацій. Зловживання правом на силу з боку правоохоронців не має бути допущено.

Гуманність – засада, визначена міжнародним і чинним законодавством України. Гуманність має проявлятись у діяльності правоохоронних органів під час затримання злочинців і правопорушників, досудового розслідування. До підозрюваних,

обвинувачених та інших учасників кримінального процесу (підсудних, засуджених, свідків) не допускається застосування катування, мордування та інших дій, що принижують їх гідність. Крім цього, виходячи із загальних засад призначення покарання (ст. 65 КК України), останнє спрямоване на забезпечення гуманності, справедливості й індивідуалізації покарання винному.

Засада *публічності* спрямована на підвищення відкритості та прозорості роботи всіх органів у сфері кримінальної юстиції. Будь-яке реформування (організаційне, кадрове, матеріально-технічне) правоохоронних органів має відбуватись за умови відповідного інформування про це громадськості (ЗМІ, громадських організацій, окремих громадян та ін.). Адже основні підходи у діяльності органів сектору безпеки мають бути зрозумілими суспільству на предмет їх відповідності вимогам економічності, обґрунтованості, спрямованості на захист прав громадян. Особливої актуальності принцип публічності набуває у контексті протидії корупції. Тому завчасне повідомлення органами влади про наміри ухвалення певних рішень (здійснення тендерних закупівель, будівництво певних об'єктів тощо) здатне усунути в них можливі корупційні ризики й, відповідно, не допустити розкрадання мільярдів гривень.

Економічність є важливою засадою, продиктованою ринковою економікою. Вона виступає наріжним каменем сучасного державотворення та економічної безпеки України загалом. Принцип економічної доцільності й заощадливості правоохоронної діяльності є чи не найголовнішим, адже в багатьох західних країнах світу одним із основних індикаторів результативності роботи є не лише рівень довіри населення до поліції, стан злочинності, а передусім її «ціна» й обсяг видатків держави на сферу безпеки. Тому не випадково, що одне з положень сучасної політики країн-членів ЄС у сфері протидії злочинності звучить так: «Матеріальна й нематеріальна шкода для суспільства від злочинності має оцінюватись загалом відносно до вартості заходів боротьби з нею» (Рекомендацій Ради Європи № R/96/8 від 1999 р. «Політика боротьби із злочинністю й кримінальне право в Європі, що змінюється»). Звідси стає очевидним, що діяльність правоохоронних органів України має бути, за можливості, заощадливою.

Засада *добровільності* вказує на те, що громадяни України як окремо, так й у складі громадських організацій правоохоронної спрямованості, беруть участь у різноманітних заходах з профілактики злочинів і правопорушень, охорони правопорядку виключно за наявності в них добровільної згоди. Громадяни не можуть бути примушені до такої діяльності. Тому є недопустимою поширена радянська практика «добровільно-примусового» залучення працівників підприємств до діяльності ДНД, опірних пунктів охорони правопорядку. При цьому на теперішній час державі не забороняється створювати певні стимули (грошові, матеріальні, психологічні) для добровільної участі населення у різноманітних профілактичних програмах й проектах. Звісно, що відсутність у Законах України «Про Національну поліцію» 2015 р., «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону» 2000 р. положень щодо будь-яких стимулів добровільної участі громадян у профілактиці злочинів не сприяє підвищенню ефективності останньої.

Засада *наукової обґрунтованості* запобігання злочинності виражається в тому, що така діяльність має спиратися на результати ґрунтовних кримінологічних і соціологічних досліджень злочинності. До цього процесу повинні залучатися фахівці провідних науково-дослідних центрів (науково-дослідні інститути, вищі навчальні заклади). Державна політика у сфері запобігання злочинності, реформування правоохоронних органів, прийняття тих або інших нормативно-правових актів у цій сфері має відбуватись на підставі більш-менш реальної обізнаності про стан злочинності в країні. Це можна досягнути не вивченням офіційної статистичної інформації судових і правоохоронних органів, яка охоплює не більше 20 % реально вчинених злочинів, а

здійсненню регулярних оглядів віктимізації населення. Такі проводяться ще з 80-х рр. XX ст. у США, Великій Британії, Швейцарії та інших європейських країнах.

Більше того, максимально досягнути наукової обґрунтованості діяльності органів кримінального переслідування можна шляхом урахування деякої іншої практики провідних західних країн. Йдеться про механізм упровадження новацій у правоохоронній діяльності. Зокрема, ті або інші кримінологічні теорії, ідеї, концепції у разі їх схвалення МВС західних країн й доведення результатами пілотних проєктів (програм профілактики) на місцевому рівні поширюються на всю державу.

В Україні у цьому зв'язку, на жаль, все навпаки: МВС приймає стратегію реформування, обласні ради – комплексні програми профілактики правопорушень за відсутності відповідних кримінологічних досліджень. Тому і не дивно, що профілактика злочинності в Україні має «книжковий» характер. Вона відірвана від життя й кримінальних реалій українського суспільства, здійснюється з ознаками нецільового використання бюджетних коштів. Ці кошти освоюються не на усунення конкретних криміногенних умов, які сприяють учиненню злочинів, а на поточні й не завжди потрібні напрями роботи підрозділів поліції на місцях.

Засада *комплексності* виражається у кількох аспектах: суб'єктах здійснення, об'єктах запобіжного впливу, формах (напрямах) діяльності тощо. Очевидно, що Національна поліція без координації своєї діяльності з іншими правоохоронними органами, її підтримки з боку різноманітних суспільних інститутів не в змозі виконати поставлені перед нею завдання. Комплексність проявляється у впливі на різноманітні криміногенні об'єкти. Вони не завжди зводяться до конкретної особи, яка вчинила злочин та притягується до кримінальної відповідальності. Об'єктами такого впливу можуть бути різні негативні соціальні процеси і явища: безробіття, аморальність, правовий нігілізм, алкоголізм, наркоманія, проституція, ігроманія, бродяжництво, безпритульність, жебрацтво та ін. Усувати й обмежувати подальшу поширеність злочинності, її окремих проявів та інших явищ, що її зумовлюють, можна за допомогою комплексу взаємопов'язаних напрямів і заходів запобігання злочинності. Вони охоплюються не стільки кримінально-правовою політикою, можливості якої у протидії злочинності й впливі на свідомість громадян є необмеженими, скільки кримінологічною (нерепресивною) політикою. Вона включає загальносоціальне, спеціально-кримінологічне, індивідуальне й віктимологічне запобігання злочинності.

Засада *тісної взаємодії з громадськістю* полягає у партнерських відносинах у першу чергу Національної поліції з громадянами. Недарма головним критерієм оцінки ефективності діяльності органів внутрішніх справ наразі є рівень довіри до неї з боку населення. А це фактично неможливо досягнути без тісної взаємодії з громадськістю у всіх її проявах. Громадські організації правоохоронної спрямованості й окремі громадяни – важливі суб'єкти запобігання злочинності. Без підтримки населенням реформ поліції і дій правоохоронців у місцевих громадах шанси досягнути мети скорочення злочинності є мінімальними. Тому МВС і Національній поліції слід глибше впроваджувати стратегію *community policing* (політика орієнтації на місцеві громади). Вона, виходячи із багатолітнього прогресивного зарубіжного досвіду, включає чимало перспективних для України напрямів профілактики злочинності за участі недержавних суб'єктів: громадське патрулювання; добровільне інформаторство; сусідська варта; участь у ресоціалізації засуджених; надання допомоги жертвам злочинів тощо.

Теорія правової та кримінологічної науки у своєму арсеналі містить й інші засадничі положення, на які мають спиратись органи кримінальної юстиції під час запобігання злочинності в Україні.

*Шрамко Сабріє Сейтжелївна,
в.о. вченого секретаря НДІ ВПЗ
імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України,
кандидат юридичних наук*

ДІЛЬНИЧНІ ОФІЦЕРИ ПОЛІЦІЇ ЯК СУБ'ЄКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ ЗМЕНШЕННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ

Стратегія зменшення можливостей вчинення злочинів є перспективним напрямом запобігання злочинності. Її упровадження та реалізація у національну практику боротьби зі злочинністю сприятиме підвищенню ефективності останньої, оскільки вона спрямована на запобігання можливості вчинення злочинних проявів шляхом впливу на криміногенні чинники на початковій стадії, коли вони легше піддаються усуненню, а також недопущення злочинної діяльності та перешкоджання настанню шкідливих наслідків.

Серед суб'єктів здійснення заходів із реалізації стратегії зменшення можливостей вчинення злочинів важливе місце посідають дільничні офіцери поліції. Специфіка діяльності дільничних офіцерів поліції полягає у такому:

1) забезпечення прав і свобод людини, її безпеки та захист від протиправних посягань, надання у межах своїх повноважень правової, соціальної допомоги та інших послуг населенню;

2) налагодження співпраці з органами державної влади та органами місцевого самоврядування, населенням і громадськими формуваннями з охорони громадського порядку у зміцненні правопорядку та профілактиці правопорушень;

3) всебічне, повне й об'єктивне дослідження причин та умов, які призводять до вчинення правопорушень, внесення пропозицій щодо їх усунення, інформування населення з цих питань у своїх виступах як перед жителями адміністративної дільниці, так і через засоби масової інформації. Для цього дільничний офіцер поліції має постійно вивчати та аналізувати оперативну обстановку на адміністративній дільниці. Це можливе завдяки його обізнаності щодо особливості території адміністративної дільниці, характеру зайнятості її населення, місць концентрації осіб, схильних до вчинення правопорушень та злочинів;

4) формування позитивної громадської думки щодо стану правопорядку та діяльності дільничних офіцерів поліції, підвищення довіри населення до поліції. Для досягнення цього необхідне встановлення тісних зв'язків з мешканцями дільниці обслуговування на принципах довіри й порозуміння, що сприятиме ефективному співробітництву між ними та спрощуватиме підтримання правопорядку.

Отже, зміст наведених завдань дає змогу зрозуміти, що у своїй повсякденній діяльності саме дільничні офіцери поліції більше всього стикаються з проблемою підтримання правопорядку на дільниці обслуговування.

Однією із важливих форм роботи дільничного офіцера поліції є підтримка тісних зв'язків із громадянами. Вона передбачає регулярне відвідування усіх домоволодінь, квартир, готелів, гуртожитків, підприємств, установ і організацій, розташованих на ділянці, й особисте знайомство з громадянами й трудовими колективами. Основна увага при цьому приділяється особистому знайомству дільничного офіцера з мешканцями ділянки, установленню з деякими з них довірливих відносин, з метою одержання інформації, необхідної для профілактики злочинів, а саме: виявлення організаторів кубел; осіб, які зловживають алкоголем, наркотиками; осіб, які вчиняють правопорушення у сімейно-побутовій сфері; осіб, які мають вогнепальну зброю; осіб, які

прибули з місць позбавлення волі; інших громадян, схильних до вчинення кримінальних правопорушень [1, с. 188].

Таким чином, ми бачимо, що розглядуваний нами спеціалізований суб'єкт запобігання злочинності завдяки своїм повноваженням має доступ до отримання повної, достовірної, своєчасної інформації щодо криміногенного стану на відповідній ділянці обслуговування, яка необхідна для прогнозування кримінальних наслідків. У свою чергу, знання про майбутній стан злочинності стануть основою для розробки дієвого плану заходів реалізації запобіжної стратегії. Крім того, наближеність дільничних офіцерів поліції до населення сприяє підвищенню пильності громадян із метою усунення віктимізації, а також здійснює інформаційний вплив на свідомість й інтелект потенційних злочинців, що звужує варіативність їх поведінки.

Література:

1. Джужа О. М., Василевич В. В., Гіда О. Ф. та ін. Профілактика злочинів: підручник / за заг. ред. О. М. Джужи. Київ: Атіка, 2011. 720 с.

Калініна Аліна Владиславівна,
*науковий співробітник відділу кримінологічних досліджень
 Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
 ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України,
 кандидат юридичних наук*

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ ОСОБИСТОЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА ПОКАРАННЯ ОСОБИ У ПРАКТИЧНОМУ ВИМІРІ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ¹

Кримінальне право – одна з найдавніших галузей права України. Це відбивається на його структурі, принципах, завданнях, функціях, системі тощо й їх науковому обґрунтуванні. Теоретичні засади кримінального права України є питаннями дискусійними, особливо в світлі сучасного реформування закону про кримінальну відповідальність.

Принципи будь-якого права – це основоположні керівні засади, ідеї, положення, що покладені в основу кримінального закону та практики його застосування. У Кримінальному кодексі України відсутня стаття, у якій би закріплювалися принципи кримінального права, однак їх зміст впливає із норм закону.

Харківська школа кримінального права пропонує до найважливіших принципів цієї галузі відносити: 1) відповідальність лише за вчинення суспільно небезпечного діяння, що передбачене законом як злочин; 2) відповідальність лише при наявності вини; 3) особистий характер відповідальності; 4) індивідуалізація кримінальної відповідальності та покарання [1, с. 15-16]. Всі перелічені принципи відбиваються у нормах або Конституції України, або КК України.

Протилежним до кримінальної відповідальності є запобігання злочинній діяльності. Одним із важелів впливу у цьому напрямі є невідворотність покарання за вчинення злочину після визнання конкретної особи винною судом (особистий характер відповідальності). Однак превентивна функція покарання полягає не лише у

¹ Тези підготовлено на виконання теми фундаментального наукового дослідження НДІ ВПЗ «Стратегія зменшення можливостей вчинення злочинів: теорія та практика» (номер державної реєстрації 0117U000283).

демонстрації державного примусу, це також психологічний поштовх інших осіб до правомірної поведінки. Ще Чезаре Беккарія писав, що: «Мета покарання полягає не у виснаженні та муках людини та не в тому, щоб зробити не існуючим вже вчинений злочин... а лише в тому, щоб перешкодити винному знову нанести шкоду суспільству та втримати інших від вчинення такого ж» [2, с. 112].

Принцип особистого характеру відповідальності у кримінологічному вимірі кореспондується із індивідуальним рівнем запобігання злочинності. Кожна осудна людина відповідальна за свою поведінку та свої вчинки. Тому своєрідною «проекцією», тією «дозлочинною» формою поведінки особи і є ті правила, норми, етичні принципи і т.п., що засвоюються кожним під час заходів індивідуального запобігання злочинності (зокрема, на профілактичному рівні). Звісно, що позитивний результат профілактичних заходів на особу до вчинення нею злочину має кращий соціальний результат, однак, після притягнення людини до кримінальної відповідальності, саме «переналаштування» її поведінки на соціально схвалюваний лад і є метою кримінальної відповідальності.

В. В. Голина розподіляє індивідуально-запобіжну діяльність на три етапи: 1) до формування мотиву злочинного прояву та наміру його вчинення; 2) після його сформованості, але до початку реалізації; 3) після початку реалізації наміру через вчинення конкретних злочинних дій [3, с. 40-41]. Кримінологічна профілактика відповідає першому з названих етапів.

Індивідуальний рівень запобігання злочинності, на нашу думку, найважчий для досягнення мети. Які б заходи профілактики злочинності не застосовувалися до особи (випередження, обмеження, усунення чи захисту), змінити її внутрішнє ставлення до оточуючого світу, уявлення про ступінь нормальності тих чи інших вчинків, сприйняття поведінки інших осіб вкрай важко. Наприклад, скільки б правоохоронних органів не створювала держава, скільки б не приймалося нормативних актів та не висвітлювалася у ЗМІ викривальних сюжетів, ставлення до корупції в суспільстві незмінно прийнятне. Це є скоріш виявом певних традицій явно протиправного характеру, які підживлюються свідомістю громадян, які їх поширюють. Іншим прикладом є те, що скільки б свідомі громадяни та комунальні служби не змивали та зафарбовували контакти «закладчиків» наркотичних, психотропних та ін. речовин, ці написи знову і знову з'являються, і найближчим часом будуть продовжувати з'являтися, на вулицях населених пунктів та в інтернет-просторі. Найгострішою загрозою для безпеки населення є те, що самі «закладки» здійснюються зачасти неповнолітніми, а іноді й малолітніми, особами під керівництвом дорослих, що використовують їх для досягнення своєї злочинної мети. Тобто, деформація прийнятного, соціально нормального відбувається в них вже в цьому віці, нерідко перекреслюючи позитивний вплив сім'ї та школи. І таких прикладів безліч.

Об'єктом індивідуального запобігання злочинів є: поведінка та спосіб життя осіб, з високою ймовірністю схильних до вчинення злочину; соціальні елементи їх особистості, які відображають антигромадську спрямованість; соціально значущі при формуванні і реалізації особистості деякі психофізичні особливості індивідів; несприятливі, криміногенні умови оточуючого таку особу середовища та життєвого укладу; інші довготривалі обставини, які сприяють створенню криміногенної ситуації і полегшують вчинення злочину [3, с. 39].

Складність індивідуального запобігання злочинності полягає ще й у недостатній кількості осіб, які можуть її здійснювати. Це можуть бути не лише працівники правоохоронних органів, а й активна громадськість.

Для визначення кола осіб, які потребують індивідуального запобігання, необхідно мати фактичні, правові та кримінологічні підстави [3, с. 39]. Фактичні підстави такого запобігання – реальна поведінка особи, в якій закладений потенційний злочин (зухвала поведінка, зловживання алкоголем, насильство в сім'ї та ін). Правові підстави – це

врегульованість індивідуального запобігання нормами права. Під кримінологічними підставами необхідно розуміти наявність певного рівня кількісно-якісних показників криміногенності особи, що дозволяє виділити з маси відповідної категорії осіб саме тих, від кого з високим ступенем ймовірності слід очікувати вчинення злочину [3, с. 39-40].

Якщо фактичні та кримінологічні підстави для застосування до особи заходів індивідуального запобігання злочинності встановлюються практичним шляхом по факту їх наявності, то правові залишаються у віданні законодавця, який їх санкціонує.

Принципи кримінального права, і, зокрема, принцип особистої кримінальної відповідальності та покарання особи, повинні відбиватися й у кримінологічному (антикримінальному та ін.) законодавстві. Натепер такі норми у національному законодавстві існують, однак їх масив є значним та невпорядкованим. Це пояснюється різновекторною спрямованістю та багатоманітністю сфер індивідуального запобігання злочинності, першим кроком до систематизації якого стало б прийняття закону про профілактику кримінальних та інших правопорушень в Україні.

Література:

1. Кримінальне право України : Загальна частина : підручник / за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Київ : Юрінком Інтер, 2007. 496 с.
2. Беккариа Ч. О преступлениях и наказаниях : пер. с итал. Киев : Ин Юре, 2014. 240 с.
3. Голіна В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика) : навч. посіб. Харків : Нац. юрид. акад.. України, 2011. 120 с.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ

**збірник тез
Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції
(м. Хмельницький, 24 травня 2019 року)**

Відповідальний редактор – *Брич Л.П.*

Комп'ютерний набір – *Нікіфорова Т.І.*

Рекомендовано до видання Вченою радою
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова
Протокол №11 від 27 травня 2019 року

Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова
29013, м. Хмельницький, вул. Героїв Майдану, 8
Тел.: (382) 71-75-91
www.univer.km.ua

Свідоцтво Державного комітету інформаційної політики, телебачення
та радіомовлення України про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції
Серія ДК № 2105 від 21.02.2005 р.